

ГАМЛЕТ, ПРИНЦ ДАТСЬКИЙ

Переклад Леонід Гребінка

Клавдій, король Данії.

Гамлет, син покійного й племінник нинішнього короля.

Полоній, головний королівський радник.

Гораціо, друг Гамлета.

Лаерт, син Полонія.

<i>Вольтіманд</i>	}	придворні.
<i>Корнелій</i>		
<i>Розенкранц</i>		
<i>Гільденстерн</i>		
<i>Озрік</i>		
<i>Дворянин</i>	}	

Священик.

<i>Марцелл</i>	}	офіцери.
<i>Бернардо</i>		

Франціско, солдат.

Рейнальдо, слуга Полонія.

Актори.

Два гробокони.

Фортінбрас, принц норвезький.

Норвезький капітан.

Англійські послы.

Гертруда, королева Данії, мати Гамлета.

Офелія, донька Полонія.

Привид Гамлетового батька.

Вельможі, дами, офіцери, солдати, матроси, гінци, почет.

Місце дії — Ельсінор.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Ельсінор. Майданчик перед замком.

Франціско на варті. Входить Бернардо.

Бернардо Стій! Хто там?

Франціско Ні, перше ти назватися повинен.

Бернардо Нехай живе король!

Франціско Бернардо?

Бернардо Він.

Франціско Прийшли ви без запізнення сьогодні.

Бернардо Дванадцять б'є. Іди, Франціско, спати.

Франціско За зміну щира дяка; холод лютий,
Та й моторошно якось.

Бернардо Спокійне все?

Франціско І миша не пробігла.

Бернардо Ну що ж, добраніч.

Спіткаєш там Горацію й Марцелла,
Скажи їм, хай не баряться на варту.

Франціско Здається, чути їх. Гей, стій! Хто там?

Входять Горацію й Марцелл.

Горацію Держави друзі.

Марцелл Йї слуги короля.

Франціско Добраніч вам.

Марцелл Бувай, солдате чесний.

А хто вартує?

Франціско На посту Бернардо.

Добраніч вам.
(Виходить)

Марцелл

Бернардо, гов!

Бернардо

Скажи,

Горацію з тобою?

Горацію

Наче так.

Бернардо

Вітаю вас, Горацію й Марцелле.

Марцелл

Ну що, була поява й цієї ночі?

Бернардо

Я ще не бачив.

Марцелл

Горацію вважає — то химера,
І він, мовляв, нізачо не повірить
У те страшне, що бачили ми двічі.
Я тим-то й ублагав його прийти
Вночі повартувати разом з нами,
Щоб, як привиддя з'явиться, він навіч
Переконавсь і мовив би до нього.

Горацію

Пусте, пусте, не вийде.

Бернардо

Сядь, і ми
Знов штурмувати будемо твій слух,
Стійкий, як мур, до оповідей наших
Про диво, нами бачене.

Горацію

Що ж, сядьмо.
Послухаймо, що розповість Бернардо.

Бернардо

Минулу ніч, коли ген та,
На захід від Полярної, зоря,
Дозором обійшовши небосхил,
Дійшла туди, де сяє, я й Марцелл.
Годину щойно вдарило...

Входить П р и в и д.

Марцелл

Тихіше! Бачите, явився знову.

Бернардо

Поставою — мов наш король-небіжчик.

Марцелл

Горацію, ти книжник: мов до нього.

Бернардо

Хіба не схожий він на короля?

Горацію

Авжеж; аж моторошно з дива й ляку.

Бернардо

Чекає слів.

Марцелл

Горацію, питай.

Горацію

Хто ти, що опівнічної доби
Прибрав собі цей войовничий образ,

Яким покійний Данії король
Вражав колись? В ім'я небес, кажи!

Марцелл Образився.

Бернардо Відходить пріч.

Гораціо Стій, стій!

Стій і кажи! В ім'я небес, кажи!

Привид виходить.

Марцелл Пішов; не відповість.

Бернардо Ну що, Гораціо, ти зблід, дрижиш?
І це лише, по-твоєму, химера?
Як мислиш ти?

Гораціо Як перед богом, я не йняв би віри,
Коли б не свідчення, правдиве й певне,
Моїх очей.

Марцелл На короля не схожий?

Гораціо Як сам на себе ти.
В такому панцері він був тоді,
Коли здолав пихатого Норвежця;
Так супився, коли у гніві скинув
Отих поляків із саней на лід.
Це диво дивне.

Марцелл Вже втретє, саме в цю годину мертвих,
Ступою воїна він тут проходить.

Гораціо Не знаю, далєбі, як пояснити,
Та тільки це знамення, що віщує
Всій Данії напасті несказанні.

Марцелл Тож сядьмо, й той, хто знає, хай розкаже:
Нащо така сувора й пильна варта
Виснажує щоночі всіх підданців,
Для чого з міді ллють щодня гармати
Й завозять в край знаряддя до війни;
Чом корабельників женуть силком
На труд важкий, який не зна неділь;
До чого йде, навіщо в цій гарячці
З'єднались на роботі ніч і день?
Хто це мені з'ясує?

Гораціо Я. Принаймні

Так кажуть: Гамлет, наш король покійний,
Чия подоба щойно нам являлась,

Від короля норвежців Фортінбраса,
Що мордувавсь від заздрої пихи,
Дістав був виклик; наш хоробрий Гамлет
(Таким вважав його весь світ, нам знаний)
Вбив Фортінбраса в герці. А з угоди,
Печатьми скріпленої, переможцю
Убитий віддавав з життям укупі
Всі землі, завойовані в походах.
І наш король супроти закладавсь
Належним шматом володінь, які
Пристали б до дідизни Фортінбраса,
У разі б він подужав. Тож законно
Дістались Гамлету норвезькі землі,
Як знано й вам. Та Фортінбрас-молодший,
В незрілому завзятті запальний,
Понабирав в околицях норвезьких
Шибайголів, безстрашних гольтіпак,
За хліб і харч на всяке діло вдатних,
Де пахне здобиччю. Тут видно намір
(Принаймні так вважає уряд наш)
Оружною рукою, силоміць
Собі вернути згадані краї,
Що втратив батько. Ось у чім причина,
Гадаю я, всіх заходів воєнних,
Та й наших вартувань,— і джерело
Тривоги та метушні у нас в державі.

Бернардо

Воно й по-моєму виходить так.
Либонь, якраз на те мара зловісна
Явилась у подобі короля,
Що був і є призвідцею тих війн.

Гораціо

Дрібниця, що затьмарює нам розум.
В щасливі й славні дні розвою Риму,
Коли загинуть мав могутній Юлій,
Могили розкривались, і мерці
Ходили квилячи вздовж римських вулиць;
Хвостаті зорі, і криваві роси,
Й на сонці плями, а світило вод,
Шановане в Нептуновому царстві,
На тьму хворіло, мов під суд страшний.
Якраз такі тяжких подій предтечі,
Гінці, що нашу долю провіщають,
Знамення злигодням лихим прийдешнім
З'явилися від неба та землі
На пострах Данії й всього народу.

З'являється Привид.

Ба, цитьте! Гляньте, знову йде! Хай згубить
Мене, та я дорогу перейду.

(Розводить руки)

Як маєш ти, маро, дар мови, звуку,
Озвись до мене!

Як треба добру річ яку зробити,
Тобі в полегкість, а мені в спасіння,
Озвись до мене!

Якщо тобі відома доля краю,
Яку ще не пізно відвернути,
То озовися!

Або як ти ще за життя сховав
У землю скарб нагарбаний, за віщо
Ви, духи, кажуть, бродите по смерті.

Піє півень.

То говори! Спини його, Марцелле!

Марцелл Метнути протазаном?

Гораціо

Так, якщо

Не спиниться.

Бернардо

Та ось він.

Гораціо

Ось він, тут!

Привид виходить.

Марцелл

Пішов.

Ми прогнівили видиво величне
Уявною погрозою насильства;
Бо, мов повітря, привид невразливий,
Погрози наші — то йому зневага.

Бернардо

Якби не півень — може б, і озвався.

Гораціо

А як здригнувся, мовби винуватий,
На віщий поклик! Я чував не раз,
Що співом голосистим і дзвінким
Пробуджує щоранку бога сонця
Сурмач досвітній. Ледь його почувши,
В повітрі чи в землі, в огні чи в морі,
Завсіди мандрівна душа спішить
В свої пороги. А що правда це —
Самі ми впевнились допіру.

Марцелл

Наш привид щез, лише запіяв півень.
І, кажуть, справді перед тими днями,

Коли справляється різдво Христове,
Співець світанку піє всеньку ніч;
Ніякий, кажуть, дух тоді блукати
Не зважиться, планети зла не коять,
Не згубить мавка, відьма не вчаклує —
Такий той час священний і спасенний.

Гораціо Чував таке і я — і трохи вірю.
Та, гляньте, ранок у багряних шатах
З-за тих-он круч ступає по росі.
Кінчаймо варту. Раджу — сповістім
Ми молодого Гамлета про те,
Що бачили; життям клянусь, що дух,
Німії для нас, до нього обізветься.
Чи згодні, щоб йому це розказати,
Як приязнь і повинність нам велить?

Марцелл Авжеж, ми згодні; я скажу вам, де
Його спіткати можна нині вранці.

Виходять.

СЦЕНА 2

Парадна зала в замку.
Фанфари.

Входять король, королева, Гамлет, Полоній, Лаерт, Воль-
тіманд, Корнелій, придворні та почет.

Король Хоч свіжі в нас ще спогади смутні
Про Гамлетову смерть і хоч годиться
Ще нам в серцях плекати ревний смуток,
Державі — тугою повити чо́ло,
Однаке глузд натуру вже зборов,
І ми, розважно тужачи за братом,
Не забуваємо й про нас самих.
Отож вдову порфіроносну, доти
Сестру, а нині нашу королеву,
Взяли ми, — радість тлумлячи журбою
(Сльоза в одному оці, в другім — усміх),
По мірці зваживши і щастя й лиха:
В весіллі жаль, веселість у жалобі, —
Собі в подружжя. На поради ваші,
Що до одруження схиляли нас,
Пристали ми. За них вам наша дяка.

Тепер до інших перейдімо справ:
Як вам відомо, юний Фортінбрас,
Малу ціну поклавши нашої силі
Чи сподіваючись, що втратить єдність
Наш край по смерті любого нам брата,
Узяв до спілки мрію самолюбну
И наваживсь нам посланням докучати,
Де вимагає повернути землі,
Що у його вітця преславний брат наш
По праву відібрав. Це щодо нього.
Тепер — навіщо ми вас тут зібрали.
Ось цим листом ми просимо Норвежця,
Старого Фортінбрасового дядька,—
До ложа німеччю прикутий, він
Навряд чи й чув про наміри небожа,—
Усім цим заходам кінець покласти.
Адже усе спорядження й вербунок
Обтяжують його ж підданців. Тож,
Корнелію наш добрий, Вольтіманде,
До ветхого Норвежця вас шлемо
З поклонами й листом, без повноважень
Рядити з ним над визначені межі,
Що вказані у грамотах оцих.
Хай поспіх ваш засвідчить вашу ревність.

*Корнелій
і Вольтіманд
Король*

Ми виявим, як завжди, нашу ревність.

Ми певні в цім. Щасливої путі.

Вольтіманд і Корнелій виходять.

А ти, Лаерте, з чим до нас прийшов?
З проханням? Ну, у чім воно, Лаерте?
Бажання в міру датський володар
Задовольнить. Чого лишень, Лаерте,
Попросиш — самохіть усе я вволю.
Бо голова не так близька до серця,
Рука не так до послуги устам,
Як датське берло батькові твому.
Чого ж, Лаерте, хочеш?

Лаерт

Володарю,
Лиш волі вашої — мені вернутись
До Франції, звідкіль прибув я радо
На ваше в Данію коронування;
Я виконав обов'язок, і нині

Назад мої думки й бажання линуть
І просять дозволу та згоди в вас.

Король А батько згоден? Що Полоній скаже?

Полоній Він так настійливо благав мене,
Аж поки я, нарешті, поступився
І згоду, хоч і нехотя, а дав.
Прошу, дозвольте й ви йому від'їхати.

Король Щастя тобі, Лаерте! Хай повік
На добре діло час тобі слугує.
А ти, небоже Гамлете, мій сину...

Гамлет

(убік)
Хоч родич я, та не такий вже й рідний.

Король Тобі чоло ще й досі темнять хмари?

Гамлет Ні, навпаки: мене все палить сонце.

Королева Скинь барви ночі, Гамлете ласкавий,
І дружнім оком глянь на короля.
Доволі вже, повіки опустивши,
Шукать вітця, що обернувся в прах.
Звичайна доля: кожне мре створіння,
Проходячи у вічність через тління.

Гамлет Авжеж, звичайна доля.

Королева Чом же щось
Тобі незвичним в долі цій здалось?

Гамлет «Здалось»? О ні, чуже мені це слово.
Ні плащ мій, мов чорнило, любя мати,
Ані врочисті одяги жалоби,
Ні переривчасті й тяжкі зітхання,
Ні повноводі ручаї з очей,
Ні вираз втрати й суму на лиці,—
Всі вияви і всі ознаки горя
Не значать правди, а лише «здаються».
Бо всі ці речі легко можна вдати.
Над те одіння смутку показне
Щось інше глибше поїняло мене.

Король Так, Гамлете, природно і похвально
Повинність скорбну батькові віддати.
Однак твій батько теж утратив батька,
А той — свого. Обов'язок синівський
По смерті батька — певний строк лише
Жалобу правити, а не як стій

Затяглись у жалях непогамовних.
Це впертість нечестива, бабське горе;
Тут знати неповагу до небес,
Нестале серце, нетерплячий дух,
Невиховану і вузьку уяву.
Що нам судилось, що відоме нам
Як звичайнісінька на світі річ,—
Чи слід нам те з упертості тупої
До серця брати? Гріх це перед небом,
Гріх проти мертвих, гріх проти природи;
Це проти розуму, що, смерть батьків
Взаконивши з найпершого мерця
До вмерлого сьогодні, провіщає:
«Так має бути». Тож прошу тебе —
Удар об землю лихом тим і нас
За батька май. І хай весь знає світ,
Що ти до трону нашого найближчий;
І ми тебе любитимем не менше,
Ніж рідний батько сина дорогого.
А щодо намірів твоїх вернутись
До Віттенберга знову, до науки,—
Це суперечить нашому бажанню.
Ми просимо тебе лишитись тут,
У Данії, на втіху й радість нам,
Як перший наш вельможа, родич, син.

Королева Хай матір, Гамлете, не марно просить.
Лишись у нас, не їдь до Віттенберга.

Гамлет В усьому я скоряюсь вашій волі.

Король От відповідь — любов і шана в ній.
Вся Данія — твоя. Ходімо, любя.
Ласкава й скоро Гамлетова згода
Нам серце втішила; на честь її
Про кожний келих короля сьогодні
Гармати небу сповістять, воно ж,
Земному грому вторячи, наш тост
Стократно відгримить. Ходім же, любя.
Фанфари. Виходять усі, крім Гамлета.

Гамлет Чому не може плоть моя розпастись,
Розтанути і парою здиміти?
Чому на себе руки накладати
Всевишній не дозволив? Боже, боже!
Які гидкі, мерзенні, недоладні,
Пусті для мене втіхи на цім світі!

Ганьба і сором! Це здичілий сад;
Лиш бур'яни, потворне й хиже зілля
Буяє в нім... І щоб дійшло до того!
Два місяці, ні, менше, як умер...
Володар справжній, мов Гіперіон,
А нинішній — сатир супроти нього.
Мою він матір так кохав, що й легіт
Лиця її торкнутися не смів.
Чи згадувать?.. До нього так горнулась,
Немов жага у ній росла від того,
Чим гамувалась... А минув лиш місяць...
Зрадливість — ось твоє наймення, жінко!
Лиш місяць! Ще не збила черевиків,
В яких вона за гробом мужа йшла
В сльозах, мов Ніобя... і уже,—
О боже, звір би нетямучий довше
Журился,— вийшла за могого дядька.
Хоч батьків брат — на батька схож він менше,
Ніж я на Геркулеса. Через місяць!
Ще ятрить сіль її нещирих сліз
Розчервонілі очі, а вона
Вже шлюб бере. О безсоромна хуткість:
Так поспішати в кровозмісне ложе!
Нема й не може бути в цім добра...
Але німуй, язик, хоч серце рветься.
Входять Гораціо, Марцелл та Бернардо.

Гораціо Привіт вам, любий принце!

Гамлет Вельми рад вам,
Гораціо,— або мій зір похибив!

Гораціо Так, так, мій принце, ваш слуга покірний.

Гамлет Мій добрий друже, я слуга вам теж.
Але чому ви тут, не в Віттенберзі?
Марцелл?

Марцелл Ласкавий принце!

Гамлет Я бачити вас радий.
(До Бернардо)

Добрий вечір.

(До Гораціо)

Та все ж чому ви тут, не в Віттенберзі?

Гораціо Щоб тут байдикувати, принце мій.

Гамлет І ворог ваш такого не сказав би.
Невже, гадаєте, повірю я

У наклеп, що почув оце допіру
Від вас самого? Ви ж бо не з ледачих.
Так що у вас за справи в Ельсінорі?
Ми вас тут до пияцтва привчимо.

Гораціо На похов батька вашого прибув я.

Гамлет Студенте-друже, не кепкуй; скажи вже,
Що на весілля матері моєї.

Гораціо Либонь, що так: одно за 'дним невдовзі.

Гамлет Зиск, зиск! Остигли страви похоронні
Пішли відразу на столи весільні.
Ніж дня того дожити, радше б я
З запеклим ворогом в раю зустрівсь!..
Мій батько... я немовби бачу батька...

Гораціо Де, принце мій?

Гамлет Очима думки, друже.

Гораціо Пригадую, він справжній був король.

Гамлет В усьому і для всіх він був людина.
Вже не побачу рівного йому.

Гораціо Мій принце, він, либонь, приходив ту ніч.

Гамлет Приходив? Хто?

Гораціо Король, ваш батько.

Гамлет Що? Король! Мій батько?!

Гораціо Вгамуйте подив ваш на мить і чуйно
На все вважайте, що я вам скажу
І що потвердять двоє очевидців
Про ті дива.

Гамлет Кажіть же, бога ради.

Гораціо Марцелл з Бернардо, чесні вояки,
Дві ночі поспіль, стоячи на чатах,
Побачили в мертвотну й глупу північ
Видіння. Хтось, мов ваш покійний батько,
В риштунку повнім з голови до п'ят,
З'явився, повагом, величним кроком,
Ходою владаря ступив повз них.
Так зблизька, мало берлом не черкавши,
Пройшов він тричі. Очі відвести
Не мігши, сплотнолі, скуті жахом,
Вони стояли мовчки. А по тому

Мені розповіли про все таємно.
На третю ніч я з ними став на варті;
В ту саму пору, в образі тім самім,
Потвердивши достоту, слово в слово,
Признання їх,— з'являється... Пізнав
Я батька вашого: води дві краплі
Не так подібні.

Гамлет Де ж воно було?

Гораціо На тім майданчику, де наша варта.

Гамлет Ви й говорили з ним?

Гораціо Я говорив,
Та він мовчав. А втім, здається, раз,
Підвівши голову, ступив він крок
До нас, немов от-от заговорив би.
Та знагла тут запіяв дзвінко півень,
І привид, стрепенувшись, віддалився
І зник із-перед віч.

Гамлет Гм... дуже дивно.

Гораціо Щоб я живий був, це все правда, принце.
І ми за свій обов'язок вважали
Вас повідомити.

Гамлет Атож, атож,
Але бентежить вельми це мене.
А сю ніч ви на варті?

Марцелл
і Бернардо Так, ми вдвох.

Гамлет Він, кажете, озброєний?

Марцелл
і Бернардо Озброєний, аякже.

Гамлет При повній зброї?

Марцелл
і Бернардо Так, в риштунку повнім.

Гамлет То ви не бачили його в лице?

Гораціо Ні, бачили, причілля він підняв.

Гамлет Суворим видавався?

Гораціо Скоріше смуток на виду, ніж гнів.

Гамлет Червоний чи блідий?

Гораціо Блідий страшенно.
Гамлет А на вас дивився?
Гораціо Ще й пильно.
Гамлет Жаль, мене там не було.
Гораціо Він жаху вам нагнав би.
Гамлет Ну що ж, можливо. Довго це тривало?
Гораціо До ста повільно можна б полічити.
Марцелл
і Бернардо Ні, довше, довше.
Гораціо Я б не сказав.
Гамлет А борода — чи сива?
Гораціо Така, як за життя була у нього,—
 Сріблясто-чорна.
Гамлет Повартую з вами.
 Ще ж, певно, прийде він.
Гораціо Ручусь, що прийде.
Гамлет Як візьме тінь шляхетний образ батька,
 То,— хай роззявиться пекельна паша
 Й звелить мовчати,— я заговорю.
 Прошу всіх вас: як бачене ховали
 Ви досі в таїні, мовчіть і далі;
 І що б не сталося цієї ночі —
 Тримайте при собі, не прохопіться.
 За послугу віддячу. Прощавайте!
 Опівночі зустрінемося знову.
Усі Обов'язок свій виконаєм, принце.
Гамлет Це радше дружня послуга. Я вдячний.
 Гораціо, Марцелл та Бернардо виходять.
 Дух батька в повній зброї?! Негаразд.
 Тут щось нечисте. О, хоч би вже ніч!
 Цить, потерпи, душе! Діяння злі
 На світло вийдуть навіть з-під землі.
 (Виходить)

СЦЕНА 3

Кімната в домі Полонія.

Входять Лаерт і Офелія.

Лаерт Мої всі речі вже на кораблі.
Прощай, сестрице, та не забувай
З попутним вітром, як нагода буде,
Прислати звістку.

Офелія Ну, звичайно, брате.

Лаерт А щодо Гамлета — легку цю приязнь
Вважай за примху, за буяння крові,
Фіалку, що напровесні цвіте.
Хоч рано зросла, та недовговічна,
Хоч запашна, та нетривка, ця квітка
Коротку хвилю тішить зір і нюх,
І все.

Офелія І більш нічого?

Лаерт Більш нічого.

Природа-бо з роками додає
Краси та сили не самому тілу.
Росте цей храм — пишнішу службу правлять
В нім розум і душа. Цілком можливо,
Тебе він нині любить; бруд, лукавство
Не плямлять ще цноти його бажань.
Та стережись: в становищі високім
Його бажання — не його бажання;
Свого походження невільник він.
Як простий смертний, сам не відітне
Він ласий шмат, бо в виборі його —
Добро і сила цілої держави;
Тому-то воля вибору для нього
Вся в межах згоди та воління тіла,
Якому він — майбутня голова.
Коли тобі освідчиться в коханні —
Розважна будь і вір йому не більше,
Ніж годен ствердити він слово ділом,
Щоб Данії не йти наперекір.
Розмисли, у яку впадеш неславу,
Коли довіришся словам солодким,
Розкриєш серце, втратиш скарб дівочий,
Нестримним домаганням поступившись.
Офеліє, сестричко, стережися,

Ховайся далі від його кохання,
Поодаль стріл і сполохів жаги.
Невинна дівчина вже й тим защедря,
Що гляне місяць на її красу.
Не оминути й чистоті неслави.
Хробак троянду точить ще до того,
Як пуп'янок вона розкриє свій;
І по росі, ще на весні життя,
Найбільше слід хвороби стерегтися.
Обачна будь; найліпший сторож — страх;
Бо ж навіть як нападсть її не б'є,
Сама на себе юність повстає.

Офелія Я твій урок поставлю на сторожі
Мойого серця. Любий брате мій,
Лиш не чини як той лукавий пастор,
Що вказує тернистий шлях до неба,
А сам погруз в гордині і розпусті,
Обравши стежку насолод квітучу,
До власних рад байдужий.

Лаерт О, не бійсь!
Та я барюсь; он батько йде до нас.
Входить Полоній.

Благословенний двічі — вдвоє щасний;
Нам пощастило вдруге попрощатись.

Полоній А ти ще тут, Лаерте! Сором, сором!
Вже щогли гнуться від вітрил надутих
І ждуть тебе. Спіши на корабель!
Стривай: прийми моє благословення!
(Кладе руку йому на голову)
Та ще затям собі ось ці поради.
Не всі думки доводь до язика.
Думок незрілих не виводь у діло.
Тримайся просто, але й міру знай.
Пізнавши друзів у біді, прикуй
Їх обручем стальним собі до серця,
Та, ручкаючись зразу з ким попало,
Долоні не мозоль. Остережися
Встрявати в сварку; а коли вже встряв,
То хай тебе противник стережеться.
Всіх слухай, але мало говори;
Збирай чужі думки, свої ж приховуй.
Багатий одяг ший по гаману,
Та без химер: щоб пишно, та не рясно,

Бо ж часом по вбранню людину цінять,
А в Франції хто вищий і значніший,
Той носить і добірніше вбрання.
Не позичай нікому і ні в кого;
Бо, даючи у борг, втрачаєш часто
І гроші, й друга; беручи ж у борг,
Чуття ощадності помалу тупиш.
А над усе — будь чесний сам з собою,
І з цього впливе, як ніч із дня,
Що ти ні з ким душею не покривиш.
Прощай же; хай моє благословення
На добру путь тебе настановля.

- Лаерт* Уклінно б'ю, панотче, вам чолом.
- Полоній* Пора, не гайсь. Прощай же; слуги ждуть.
- Лаерт* Прощай, Офеліє, і слів моїх
Не забувай.
- Офелія* Вони дійшли до серця,
А ключ від них я віддаю тобі.
- Лаерт* Прощайте.
(*Виходить*)
- Полоній* Про що він говорив з тобою, дочко?
- Офелія* Про принца Гамлета, як ваша ласка.
- Полоній* Овва! До річі:
Мені казали, що знедавна Гамлет
Бува з тобою наодинці й ти
Його приймаєш і охоче, й часто.
Якщо це так, — а так застерігали
Мене, — то я тобі сказати мушу,
Що ти шануєшся не так, як гоже
Твоїм чеснотам і моїй дочці.
Що межі вами? Чисту правду мов.
- Офелія* Він, тату, не одну давав заруку
В знак приязні до мене.
- Полоній* Що! Приязнь? Тю! Дівча лиш жовтодзьобе,
Життям не терте, може так казати.
Ти й віриш тим байкам, чи пак зарукам?
- Офелія* Не знаю, що й подумати про них.
- Полоній* А те, що ти, без сумніву, дитя,
Коли за щире золото їх маєш.

Проси заруку, донько, найдорожчу,
Щоб ти,— бодай усох мені язик,—
Не заручилась дечим без заручин.

Офелія Освідчувався він мені в коханні
Шляхетними словами.

Полоній Отож-бо! Слів тих ненадовго стане.

Офелія І стверджував слова свої до того ж
Свідоктвом неба й клятвами святими.

Полоній Ет, сильця на синиці! Я знаю, дочко:
Як грає кров, язик на клятви щедрий;
Ті спалахи, що світять, та не гріють,
Що гаснуть і в душі, й на язиці
Ту ж мить, коли дається обіцянка,
Ти не бери за полум'я. Надалі
Скупіше виявляй дівочу приязнь,
Своїм чеснотам вартість вищу став,
Аніж словам кохання. Щодо принца,
То знай, що він ще молодий і вільний
Гасать на довшім аркані, ніж можна
Тобі, Офеліє. Не вір нізачо
Його клятьбам. Бо ж клятви — гендлярі,
В них масть не та, що в їхнього убору.
Це посередники в ділах гріховних,
Це звідники святі та божі видом,
Щоб звабити певніше. Ось чому
Тобі віднині бороню рішуче
Хвилини навіть стрічі й балачки
Із принцом Гамлетом, тобі негожі.
Шануй же мій наказ. Ходи здорова.

Офелія Я вам корюся, тату.

Виходять.

СЦЕНА 4

Майданчик перед замком.

Входять Гамлет, Гораціо й Марцелл.

Гамлет Ну й холодно, аж забиває дух.

Гораціо Заходять зашпори; мороз кусючий.

Гамлет Котра година?

Гораціо Скоро, мабуть, північ.

Марцелл Ні, било вже.

Гораціо Хіба? А я й не чув. Виходить, близько
Той час, коли блукає тут мара.

Сурми й два гарматні постріли за сценою.

Що це таке, мій принце?

Гамлет Король не спить, справляє сю ніч учту,
П'є і танцює навісний танець;
Щораз, як рейнського він дзбан осушить,
Литаври й сурми гучно сповіщають
Про подвиг цей його.

Гораціо Такий тут звичай?

Гамлет Отож-бо й є.
Хоч сам я тут родивсь і при звичаївсь,
Та, як на мене, нам би більше честі
Зламать той звичай, ніж його держатись.
Пиятика ославила вже нас
На всі народи заходу і сходу;
Нас мають за п'яниць, нас дражнять свиньми.
Цей звичай всяке наше добре діло
Знеславлює і зводить нанівець.
Коли, бува, позначає людину
Природний гандж (у тім вона не винна,
Як у своїм народженні — ество
Саме собі не добирає роду),
Або якась надмірна риса вдачі,
Що зносить геть вали й загати глузду,
Чи звичка, що переступає межі
Подобства й чемності,— то та людина,
Тавро своєї вади несучи,
Як знак фортуни чи як дар ества,
Свої чесноти всі,— хай їх без ліку
І хай вони чистіші за святиню,—
Згубила тим однісіньким пороком
Перед судом загалу. Крихта зла
Все благородство здатна очорнити
На сором добрим людям.

Входить Привид.

Гораціо Гляньте, йде!

Гамлет Пречисті сили неба, крийте нас!
Блаженний дух чи сатана проклятий,
Чи злинув ти з небес, чи з пекла зринув,

Хай заміри твої лихі чи добрі,—
Твій образ так мені навдивовижу,
Що мушу мовити до тебе. Батьку,
Королю датський, Гамлете! Озвись!
Не дай, щоб згинув я у незнанні,—
Скажи, чому твої стражденні кості,
Поховані по звичаю й закону,
Продерли покрови; чом домовина
Розкрила щелепи свої камінні
І вивергла тебе? Як зрозуміть,
Що ти, вже труп, ізнов при повній зброї
Ідеш у сяйві місяця непевнім,
Спотворюючи ніч і простим смертним
Усе єство так зрушивши жахливо
Думками, неосяжними для нас?
Навіщо чиниш так? І що нам діять?

Привид манить Гамлета.

Гораціо Киває вам піти за ним слідом,
Немов бажає дещо оповісти
Самому вам.

Марцелл Глядіть-бо, як люб'язно
Вас манить відійти поодадь відси.
Але не йдіть за ним.

Гораціо Не йдіть нізащо.

Гамлет Тут не озветься; ну, то я піду.

Гораціо Не йдіть, мій принце.

Гамлет Чом, чого боятись?
Життя не ставлю я і в вартість шпильки;
Що ж до душі, то що їй вчинить дух,—
Вона-бо річ безсмертна, як і він.
От манить знов мене; і я піду.

Гораціо А що, коли він звабить вас у воду
Або на кручу, що лячним верхів'ям
Звисає понад хвилями морськими,
І прибере подобу там страшливу,
Що вас позбавить влади над собою,
А далі ввергне в безум? Схаменіться;
На кручах тих не треба і причини,
Щоб мислі відчайдушні охопили
Того, хто тільки гляне вниз на море
І рев його послухає.

Гамлет Він манить.
Іди, я за тобою поспішу.
Марцелл Не пустимо вас, принце!
Гамлет Руки геть!
Гораціо Отямтеся! Не йдіть!
Гамлет Ні, доля кличе
І так спотужнює в цім тілі жили,
Що не здола його й Немецький лев.
Знов манить. Відійдіть, панове, краще.
Клянусь, хто спинить, стане духом сам.
Кажу вам, геть!
(До Привида)
Іди, я за тобою.
Привид і Гамлет виходять.

Гораціо Уява завела його в безумство.
Марцелл Ходім слідком. Ну як його лишити?
Гораціо Ходім хутчій. І чим кінчиться це?
Марцелл В державі датській завелась гнилизна.
Гораціо Поможуть небеса.
Марцелл Ходім за ним.
Виходять.

СЦЕНА 5

Там же. Інша частина укріплень.
Входять Привид і Гамлет.

Гамлет Куди ведеш? Озвись, я дальш не йду.
Привид То слухай.
Гамлет Говори.
Привид Вже близько час мій,
Коли в сірчане полум'я на муку
Мені вертатись.

Гамлет О сердешний дух!
Привид Ти не жалкуй, а слухай пильним ухом,
Що я повім.
Гамлет Кажи; я мушу чути.

Привид А також і помститись, як почувеш.

Гамлет Що?

Привид Я дух твого батька,
Приречений на певний строк блукати
Вночі, а вдень каратися вогнем,
Аж поки всі гріхи буття земного
Не вигорять до пня. Якби не тайна
Тюрми моєї, я б наговорив
Такого, що тобі найменше слово
Роздерло б душу, остудило кров,
Як зорі, очі вирвало б з орбіт,
Цей чуб густий, хвилястий розняло б
І підняло в нім кожну волосину,
Немов голки від люті в дикобраза.
Однак не для живих ці одкровення,
Що вічності належать. Слухай, слухай!
Якщо коли любив ти справді батька...

Гамлет О боже!

Привид Помстися за його нелюдське вбивство.

Гамлет Убивство?

Привид Усяке вбивство річ гидка, та це
Найгидше, найдикіше, найпідліше.

Гамлет Кажі мерщій! І я на крилах, бистрих,
Немов уява чи любовна мрія,
Полину мститись.

Привид Бачу, годен ти;
Ти був би в'ялий, як ситняг спокійний,
Яким поріс так рясно берег Лети,
Якби не стрепенувсь. Тож, сину, слухай:
Мене в саду, всім казано, гадюка
Вкусила сонного. Усіх датчан
Такою байкою про смерть мою
Ошукано. Та знай, мій славний хлопче:
Змій, що урвав життя твому батьку,
Надів його вінець.

Гамлет О віще серце!

Мій дядько?

Привид Так, він. Цей кровозмісник, хтивий звір
Умом чаклунським, чорним даром зваби,—
О згинь, мерзенний хист, що має силу

Облесництва! — схилив до втіх ганебних
Мою на взір чеснотну королеву.
О Гамлете, що за страшне падіння!
Від лицаря, чия любов шляхетна
З обітницею шлюбною руч-об-руч
Завсіди йшла, скотитися до гада,
Позбавленого тих дарів ества,
Які мав я.
Як чистоту не знадить гріх ніколи,
Хоч би убрався він в небесний лик,
Так хіть, хоч з янголом ясним з'єдналась,
На райському наситившись ложі,
Забagne падла.
Ба цить! Либонь, ранковим вітром віє;
Тож скоротім. Я спав собі в саду,—
Така вже в мене звичка пообідня;
В той час дозвілля дядько твій підкрався,
Сік блекоти сховавши при собі,
І влив її мені в обидва вуха.
Проказу люту збуджує вона
Й так ворогує із людською кров'ю,
Що швидше від живого срібла мчить
В природні ходи й переходи тіла
І, мов краплина квасу молоко,
Густить і квасить з силою страшною
Здорову кров; так сквасило й мою:
Вмить чорний струп, як Лазаря, покрив
Бридкою і смердючою корою
Мій чистий стан.
Отак рукою братовою в мене
Украдено життя, вінець, дружину.
Підтятий у цвіту мого гріха,
Без сповіді, причастя і собору,
Без покаяння, мусив я на суд
Тягар провин на плечах весь нести.
О страшно! Страшно! О нелюдськи страшно!
Не попусти, як маєш серце в грудях;
Не дай постелі датських королів
Буť ліжком кровозмісу та розпусти!
Але, хоч як цю справу поведеш,
Не гидь свій розум, душу не погань,
Умисливши на матір щось; лиши
Тернам, що поросли їй груди, й небу
Карати матір. А тепер прощай!
Світляк, почувивши, що скоро ранок,

Вже немічний свій вогник пригасив.
Прощай, прощай! За мене пам'ятай!
(Виходить)

Гамлет О воїнство небесне! Земле! Ще хто?
До пекла вдатися? Цить, серце, цить;
Не м'якніть, м'язи, і тужаві станьте,
Й держіть мене. За тебе пам'ятать?
Так, бідна тінь, аж доки пам'ять блудить
В цім черепку. За тебе пам'ятать?
Ще б пак! З табличок пам'яті моєї
Зітру дотла всі записи пусті,
Всю мудрість книжну і усе минуле,
Всі молодості й досвіду відбитки;
Тепер це мало важить. А віднині
У книзі мозку запис лиш один —
Твій заповіт. Так буде, присягаюсь!
О згубна, згубна жінка!
О гад, усміхнений, проклятий гад!
Мої таблички, запишім до вас,
Що можна все всміхатись і всміхатись
І бути гадом. В Данії принаймні.
(Пише)
Готово, дядечку. Ось мій девіз:
«Прощай, прощай! За мене пам'ятай!»
Клянуся в тім.

Гораціо
і Марцелл

(за сценою)

О принце!

Марцелл

(за сценою)

Принце наш!

Гораціо Бог борони його!

Гамлет Хай буде так!

Гораціо

(за сценою)

Ого-го-го, мій принце!

Гамлет Ого-го-го, сюди, мої пташата!

Входять Гораціо й Марцелл.

Марцелл Ну як, мій пане?

Гораціо

Що нового, принце?

Гамлет Дива, дива!
Гораціо Будь ласка, розкажіть.
Гамлет Прохопитесь.
Гораціо Клянуся, принце, ні.
Марцелл Нізачо в світі.
Гамлет Хто б таке подумав!
 А тайну здержите?
Гораціо
і Марцелл Так, клянемось!
Гамлет Всій Данії повік не знать злочинця,
 Який... не був би шахраєм запеклим.
Гораціо Не варт вставати духу з домовини,
 Щоб це сказати.
Гамлет Справді: ваша правда.
 Отож, без зайвих слів, чи нам не краще
 Потиснути долоні й розійтись?
 Вам до своїх турбот і справ — адже
 У кожного якісь турботи й справи,
 Чи ті, чи інші. Ну, а я, нещасний,
 Піду молитись.
Гораціо Слова ці ваші недоладні, принце.
Гамлет Як ними вас образив я — шкодую,
 Пробачте.
Гораціо Злого чину тут не бачу.
Гамлет Ні, є тут злочин, Патріком клянусь!
 Тяжкий до того ж. Мушу вам сказати,
 Що духові пойняти можна віру.
 Хоч вам кортить про нього більш дізнатись,
 Вгамуйте хіть, як можете. Ну, друзі,
 Товариші в навчанні і в бою,
 Мое прохання вдовольніть.
Гораціо Все зробимо охоче; в чім же річ?
Гамлет Про те, що сю ніч бачили, мовчати.
Гораціо
і Марцелл Не скажемо нікому.
Гамлет Присягніться.
Гораціо Клянусь, я не скажу.

Марцелл І я клянусь.
Гамлет Ні, на мечі!
Марцелл Ми й так заприсяглись.
Гамлет Ви на мечі клянїться!
Привид
 (з-під сцени)
 Клянїться!
Гамлет Ге, братку, й ти? Озався, небораче?
 Ви чуєте цей голос з підземелля?
 Клястись ви згодні?
Гораціо Підкажіть нам клятву.
Гамлет Про те, що сю ніч бачили, ніколи
 Нікому не казати. Мечем клянїться!
Привид
 (з-під сцени)
 Клянїться!
Гамлет *Nic et ubique?*¹ Перейдім деінде.
 Ідіть сюди, панове,
 І знов на меч мій руки покладіть.
 Мечем моїм клянїться
 Про все почуте тут мовчать довіку.
Привид
 (з-під сцени)
 Мечем його клянїться!
Гамлет Ого, старий! Мов кріт, ти землю риєш!
 Чудовий землекоп! Ходімо далі.
Гораціо О ніч і день! Дива, дива, та й годі!
Гамлет Нехай дива, та ви їм не дивуйтеся.
 Гораціо, на світі більше тайн,
 Ніж вашій вченості хоч би приснилось.
 Ще відійдімо.
 Тут, як і там, боронь вас боже, друзі,
 Хоч як би дико й дивно я повівсь
 (Мені на думку може спасти згодом
 Прикинутися дурником абошо),—
 Побачивши мене, складати руки,
 З багатозначним виразом моргати
 Чи мовити такі сумнівні речі,

¹ Тут і скрізь? (*Латин.*)

Як-от: «Те-те, нам дещо утямки»,
Або: «Ніхто не просить нас, а то б...»
Чи «Сміли б ми...», чи «Тут би дехто міг»,
Чи як по-іншому давати наздогад,
Що знаєте про мене щось. У цьому
Душі спасінням, друзі, покляніться.

Привид

(з-під сцени)
Покляніться!

Клянуться.

Гамлет

Вгамуйсь, бентежний духу! Що ж, панове,
Тепер з любов'ю покладусь на вас.
І все те, чим такий бідак, як Гамлет,
Любов і дружбу виказати зможе,
Дасть бог, не забариться. Ідімо разом.
Я вас усіх прошу — ні пари з уст.
Звихнувся час... О доле зла моя!
Чому його направить мушу я?
Ходімо ж разом.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Кімната в домі Полонія.

Входять Полоній і Рейнальдо.

Полоній

Ось гроші та листи йому, Рейнальдо.

Рейнальдо

Я, пане, передам.

Полоній

Перш ніж його відвідати, Рейнальдо,
Було б розумно взнати, як він там
Поводиться.

Рейнальдо

Я й сам так думав, пане.

Полоній

Твій задум добрий, дуже добрий. Слухай:
Дізнайся спершу, хто з датчан в Парижі,

І як, і де, й на що вони живуть,
З ким знаються, що тратять. А дізнавшись
Питаннями на вітер, наздогад,
Що син мій їм знайомий, виїжджай
Помалу з манівців на битий шлях;
Удай, що знаєш ти його з чуток,
Мовляв, «я батька знав його, та й друзів,
Ну та й його». Чи втямив ти, Рейнальдо?

Рейнальдо Так, пане, зрозумів.

Полоній «Ну та й його, але,— додай,— не дуже.
Якщо це той, так це гультай безпутний,
Сякий, такий»,— і набреши на нього,
Що зайде в голову. Та в міру гидь,
Щоб не знечестити; цього побійся.
Зате все жарти, непутства, срамоти,
Що супроводять молодість і волю,
Згадати б варт.

Рейнальдо Наприклад, карти, пане.

Полоній Атож. Вино, божба, двобої, свари,
Повії; можна й це.

Рейнальдо Мій пане, це його знечестить.

Полоній Е, ні; умій полегшити тягар.
Не наведи на нього поговору,
Що він не зна в розпусті міри й краю.
Не це я мав на думці. Ті гріхи
Спиши так мило, щоб вони сприймались
Так, мовби плями вільного життя,
Мов пил і вибухи душі палкої,
Мов не вгамоване в крові буяння.
А це звичайна річ.

Рейнальдо Але, мій пане...

Полоній Навіщо це?

Рейнальдо Так. Я, ласкавий пане,
Хотів би знати.

Полоній Гну я ось до чого,
І, сподіваюсь, штука ця корисна,
Заляпавши отак його багном,
Але не дуже, ніби ненароком,
Вважай:
Твій співрозмовник, випитать котрого
Ти хтів, якщо він помічав гріхи

За юнаком, якого ти ганьбив,
Будь певен, скаже вслід твоїм словам:
«Мій пане», чи «добродію», чи «друже»,
Або інакше, як у них там звичай
Та стан йому велить.

Рейнальдо

Звичайно, пане.

Полоній Тоді він ось як... ось як він...
Що пак я хотів був сказати? Йй-богу, я хотів щось сказати. На
чому я урвав?

Рейнальдо На «скаже вслід тобі», на «мій пане», та ще на
«добродію» й на «друже».

Полоній На «скаже вслід тобі»? От-от. Він скаже:
«Щого я пана знаю і спіткав
Учора чи тоді-то, з тим чи з тим.
І справді, як ви кажете, він там
У карти грав, там вихидив надміру,
А там побивсь за м'яч»; або ще й так:
«Я бачив, він в веселий дім заходив»,
По-нашому, в бордель, якщо не знаєш.
Аж ба —
Гачок з брехнею рибку-правду вловить.
Отак ми, люди з хитрощами й глуздом,
То зокола, то пробуючи броду,
Вибоями виходим на гладеньке,—
Тож рад і вказівок моїх пильнуй
Про панича. Утямив ти чи ні?

Рейнальдо Так, пане, зрозумів.

Полоній Прощай же; з богом.

Рейнальдо Прощайте, пане.

Полоній І сам за ним ти потайці слідкуй.

Рейнальдо Все ясно, пане.

Полоній Хай музики навчається.

Рейнальдо Гаразд.

Полоній Прощай.

Рейнальдо виходить.
Входить *Офелія*.

Ну що, *Офеліє*? В чім клопіт?

Офелія Ох, таточку, я так перелякалась!

- Полоній* Чого, крий боже?
- Офелія* Коли я шила у своїм покої,
 Принц Гамлет — геть розхристаний, без шапки,
 У непідв'язаних, брудних панчохах,
 Обвислих, мов кайдани на ногах,
 Блідий як сніг, колотяться коліна,
 А на виду така страшна розпука,
 Мов просто з пекла вирвався розповісти
 Страшні страхіття,— увійшов до мене.
- Полоній* З кохання стратив глузд?
- Офелія* Не знаю, тату,
 Але боюсь, що справді.
- Полоній* Що ж казав він?
- Офелія* Схопив мене за п'ясть і стиснув міцно,
 Ступив назад на довжину руки,
 А другою от так прикривши очі,
 Втопив їх у мое лице, мов хтів
 Намалювать. Стояв він довго так;
 Тоді, мені потрясши злегка руку,
 Хитнувши тричі ось так головою,
 Зітхнув до того жалісно й глибоко,
 Мов зараз в нього серце розпадеться
 І прийде смерть; тоді, мене пустивши
 І дивлячись через плече, пішов,
 Немов і без очей дорогу бачив.
 Так аж за двері вийшов він наосліп,
 І зір його ввесь час був на мені.
- Полоній* Ходім; нам треба короля знайти.
 Видиме тут любовне божевідля,
 Яке людей своїм шаленством губить,
 Штовхаючи на вчинки відчайдушні,
 Таке ж, як інші пристрасті під небом,
 Що мучать смертних. Жаль... Чи не сказала
 Ти цими днями прикрого йому?
- Офелія* Ні, батечку, але, як ви веліли,
 Його писань не брала й не пускала
 Його до себе.
- Полоній* От і з'їхав з глузду.
 Шкода, що я не зрозумів як слід
 І лежоважив Гамлета. Боявся я,
 Що він лиш бавиться тобі на згубу.
 Клену свої страхи! Старим властиво

В обачності переступати міру,
Як молодим на неї не вважати.
Ходім до короля; він мусить знати.
Признання хай на нас накличе гнів,
Але таїться гірше й поготів.
Ходім.

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в замку.

Фанфари.

Входять король, королева, Розенкранц, Гільденстерн та по-
іст.

Король Привіт вам, Розенкранце й Гільденстерне!
З бажання вас побачити, водночас
І в вашій службі маючи потребу,
Ми вас покликали. Ви, певне, дещо
Про Гамлетову зміну вже чували;
І справді, він ні внутрішньо, ні зовні
Себе вже не нагадує. Що інше,
Крім батькової смерті, так могло
Його з самовладанням розлучити,
Я не збагну. Тож вас прошу обох,
Що змалку поруч з ним росли, йому
Сусідячи і вдачею, і віком,
Ласкаві будьте, при дворі у нас
На час лишитись, вашим товариством
Втягти його в розваги та й дізнатись,
Як випаде нагода, що таке,
Нам не відоме, так його гнітить.
Тоді ми принца зможемо зцілити.

Королева Панове, вас він згадує всякчас,
І певна я, нема ще двох на світі,
До кого він прихильніший. Як ви
Охочі згоду й ласку нам явити
Тим, що свій час на час нам віддасте,
Назустріч нашим помислам пішовши,—
Віддячено вам буде за гостину
По-королівськи.

Розенкранц

В силу прав монарших
Свою високу волю королівську
Ви можете повити не в прохання,
Але в веління.

Гільденстерн

Корячись обидва,
Ми завжди вам до послуги готові.
Повинність прихиливши вам до ніг,
Ждемо лише наказу.

Король

Ми вдячні, Розенкранце й Гільденстерне.

Королева

Ми вдячні, Гільденстерне й Розенкранце.
Прошу, негайно йдіть до мого сина,
Що так змінився. Гей, хто-небудь там,
До Гамлета панів цих проведіть.

Гільденстерн

Дай господи, і наше товариство
Поможе й звеселить його.

Королева

Амінь!

Розенкранц, Гільденстерн і дехто з почту виходять.

Входить Полоній.

Полоній

Посли з Норвегії, королю мій,
Щасливо повернулись.

Король

Ти завжди батьком добрих був вістей.

Полоній

Чому б і ні? Повірте, мій державцю,
Що мій обов'язок, як і душа,
Належить рівно богу й королю.
Або мій мозок геть позбувся нюху,
Який тим тонший, чим хисткіший слід,
Або дійшов я врешті джерела,
Від чого Гамлет втратив ясність мислі.

Король

Від чого ж? О, жадав би я почути.

Полоній

Перш прийняли б послів; мої ж новини
Хай на бенкеті будуть на солодке.

Король

Вчини їм ласку сам, звели ввійти.

Полоній виходить.

Гертрудо любя, він знайшов, виходить,
Коріння всій недолі з сином вашим.

Королева

Коріння тут, боюсь, лише одне —
Смерть батькова і наш покvapний шлюб.

Король Побачимо.

Вертається Полоній, з ним Вольтіман'д та Корнелій.

Привіт вам, любі друзі!

Що, Вольтіманде, шле наш брат норвезький?

Вольтіман'д

Поклони й побажання, як і ви.
Нас ледве вчувши, він звелів урвати
Вербунок небожа; бо він гадав,
Що той похід лаштує проти Польщі,
Але, пильніш приглянувшись, упевнився,
Що проти вас, королю. Засмутившись,
Що так недуга й вік його похилий
Допомогли його убрати в шори,
Заборонив він дії Фортінбраса.
Той приїздить, винить перед дядьком
І присягається ніколи зброї
Не підіймати на величність вашу.
Король Норвезький, радий, призначає
Йому щорік три тисячі корон
І вповноважує його все військо,
Ним навербоване, вести на Польщу.
Він просить, як тут списано докладно,
(подає папери)
Щоб ви дозволили його військам
Прохід по землях тих, що вам належать,
На запоруках повної безпеки,
Як тут означено.

Король

Ми вельми раді

Й розглянемо цей лист в вільніший час,
Щоб відписати, зваживши всю справу.
Тим часом дяка вам за справний труд;
Ідіть спочиньте; ввечері в нас учта.
До зустрічі!

Вольтіман'д і Корнелій виходять.

Полоній

Кінець цій справі добрий.

Державцю мій і пані, міркувати,
В чім слава короля, в чім честь підданця,
Чом день є день, ніч — ніч, а час є час,
Було б лиш гаяти ніч, день і час.
Оскільки стислість — розуму душа,
А велемовність — убрання квітчасте,
Я мовлю стисло. Ваш вельможний син
У божій волі, тобто збожеволів;

Бо в тому божевілля й полягає,
Щоб бути не в своїй, а в божій волі.
Ну, та дарма.

Королева

Більш змісту, менш краси.

Полоній

Клянусь, я за красу не дбаю, пані.
Що збожеволів він, на жаль, це правда;
І правда, що на жаль; і жаль, що правда;
Зворот незграбний, ну, та бог із ним.
Я обійдусь без правил красномовства.
Відомо нам, що збожеволів він;
Тепер знайдім причину цього чину.
Знайдімо себто чин його причини,
Чи пак яким же чином він спричинивсь.
Міркуймо так:
Є в мене донька — поки що моя,
Яка мені з покори та слухнянства
Ось що дала; розважте й розсудить.

(Читає)

«Небесному ідолові моєї душі, пречудовній Офелії». Вислів невдалий, недоладний вислів. «Пречудовний» — недоладний вислів. Та слухайте ще. Отже: «На її пишні білі груди...» — і таке інше.

Королева

Це Гамлет так Офелії писав?

Полоній

Стривайте, пані; все скажу відверто.

(Читає)

«Не вір, що зорі є вогні,
Що сонце зійде зрання,
Не вір у правду без брехні,
А вір в моє кохання.

О любя Офеліє, мені не під силу вірші: нема в мене хисту розміряти свої зітхання. Але що я тебе кохаю, повір, о прекрасна. Прощай. Твій довіку, премила панно, доки оця машинка в нього справна. *Гамлет*».

Ось що мені слухняно показала
Дочка, а потім розказала все,
Як, де, коли він упадав за нею.

Король

А як вона любов ту прийняла?

Полоній

Якої думки ви про мене, пане?

Король

О, ти людина віддана й шановна.

Полоній

Хотілось би мені це довести.
Та що б ви думали про мене, взнавши,
Що, бачивши палку любов ще в льоті,—
А, треба вам сказати, я все укмітив,

Перш ніж дочка призналась,— що б гадали
Ви, мій державцю, й ви, вельможна пані,
Коли б я, мов дубовий стіл нечулий,
Мовчав, і серцю наказав мовчати,
А чи дививсь крізь пальці на любов цю,—
Що б ви подумали? Ні, я не гаявсь
І мовив руба молодій красуні:
«Пан Гамлет — принц, він не в твоїй орбіті;
Цьому не бути». Я й напутив її
Замкнути перед ним і двері, й серце,
Не брать дарунків, гнати посланців.
Вона й пожала те, що я посіяв.
А він, відштовхнутий,— скажу коротше —
І зажурився; потім став постити,
Утратив сон і підупав на силі,
В знетямі впав, а далі — крок за кроком —
У безум, що тепер його мордує,
А нас смутить.

Король І вам здається так? :
Королева Можливо дуже.

Полоній А чи хоч раз бувало, рад я знати,
Коли б я мовив твердо «так», а вийшло
По-іншому?

Король Такого не згадаю.

Полоній
(показуючи на свою голову й плечі)
Оце здійміть з оцього, як не так.
Коли я на сліду вже, то дійду
До правди, хоч під землю ви її
Сховайте.

Король Як це вивірити нам?

Полоній Він, знаєте, годин чотири часом
По галереї ходить тут.

Король І справді.

Полоній Ось я дочку пошлю йому назустріч,
А ми із вами станемо за килим
І попильнуємо. Як він її
Не покохав і не збезумів з того,
То хай я буду мужиком, стайничим,
А не державним радцем.

Король : Перевірмо.

Королева О, йде, сердега, й сумно щось читає.

Полоній Ідїть, благаю вас, обое звідси;

Я з ним притьмом зітнусь.

Король і королева з почтом виходять.

Входить Гамлет, читаючи.

Прошу в вас ласки:

Як поживає добрий принц мій Гамлет?

Гамлет Гаразд, слава богу.

Полоній Ви знаєте мене, пане мій?

Гамлет Дуже добре: ви торговець рибою.

Полоній Ні, пане мій.

Гамлет То я бажав би вам бути таким же чесним.

Полоній Чесним, пане?

Гамлет Авжеж, добродію. Бути чесним на цім світі — значить бути одним-єдиним з десяти тисяч.

Полоній Чиста правда, пане.

Гамлет Бо коли й сонце плодить черву в дохлій собаці, обціловуючи падло... Маєте ви дочку?

Полоній Маю, пане.

Гамлет То хай не гуляє вона на сонці. Всякий плід — божий дар, та не в лоні у вашої дочки. Пильнуй, друже.

Полоній

(убік)

Ну що ви скажете? Усе тягне своєї про мою доньку. Одначе спершу він мене не впізнав; сказав, що я торговець рибою. Дійшов він краю, дійшов краю. І я замолоду зазнав був багато лиха через ту любов; достоту отак само. А мовлю-но я до нього знову... Що, пане мій, ви читаєте?

Гамлет Слова, слова, слова.

Полоній А про що йдеться там, пане мій?

Гамлет Між ким?

Полоній Я питаю, про що йдеться в вашій книжці, пане.

Гамлет Це наклепи, добродію. Пройдисвіт сатирик каже тут, що в старих людей сиві бороди, зморшки на виду, а з їхніх очей тече густа смола, як слив'яний глей, і що їм так прикро бракує кебети в голові, як і сили в стегнах. Хоч я твердо й міцно з

цим згоден, проте, добродію, я вважаю за негоже так-таки про це писати. Адже ви самі, добродію, були б мого віку, якби здужали позадкувати раком.

Полоній

(убік)

Хоч це й божевілля, але в ньому є послідовність... Чи не піти б вам відси, пане? Тут дме.

Гамлет В могилу?

Полоній Справді, там нізвідки не дме.

(Вбік)

Як дотепно він подеколи відказує! Божевілля часом так щастить влучно висловитись, що розуму й здоровому глуздові годі й пробувати. Треба лишити його й надумати, як би звести його з дочкою... Вельмишановний принце, уклінно прошу дозволу покинути вас.

Гамлет Нічого іншого ви не могли б попросити в мене, а чим я розлучивсь би очініше... Крім мого життя, крім мого життя, крім мого життя.

Полоній Бувайте здорові, принце.

Гамлет Ото ще ці старі нудотні дурні!

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Полоній Вам пана Гамлета? Він осьде.

Розенкранц Спасибі, пане.

Полоній виходить.

Гільденстерн Вельмишановний принце!

Розенкранц Мій любий принце!

Гамлет Мої найліпші друзі! Як ся маєш, Гільденстерне? А ти як, Розенкранце? Як, добрі хлопці, живете?

Розенкранц Як перші-ліпші із синів землі.

Гільденстерн Щасливі тим, що не в надмірнім щасті. Ми не на шишці ковпака Фортуні.

Гамлет Але й не на підшвах її черевиків?

Розенкранц Ні там, ні там, мій пане.

Гамлет Тобто ви живете біля її поперека, чи то в самому осередді її розкошів?

Гільденстерн Та десь посередині, в скромному місці.

Гамлет В скромному місці Фортуні? Ой, велика правда; це відома потіпаха. Що нового?

Розенкранц Нічого, крім хіба того, що світ став чесний.

Гамлет Виходить, скоро страшний суд... Але ваша новина неправдива. Дозвольте спитати докладніше: чим ви, мої добрі друзі, завинили в Фортуни, що вона вас послала сюди, в тюрму?

Гільденстерн В тюрму, принце?

Гамлет Данія — тюрма.

Розенкранц Тоді весь світ — тюрма.

Гамлет Та й добряча; у ній стільки буцегарень, темниць, підземель. Данія — одне з найгірших.

Розенкранц Ми не такої думки, принце.

Гамлет Ну, то вам вона не тюрма. Бо нічого ні доброго, ні злого нема, а наше мислення утворює те чи те. Мені вона тюрма.

Розенкранц То значить, ваша честолюбність зробила її тюрмою; вона затісна для вашого духу.

Гамлет О боже, мені вистачило б і горіхової шкаралупи. Навіть у ній я міг би вважати себе за владаря безкрайого простору, якби мені не снилося лихих снів.

Гільденстерн А ті сні і є ваша честолюбність. Адже сама мрія честолюбна просто тінь сну.

Гамлет А сам сон — тільки тінь.

Розенкранц Правда, а по-моєму, честолюбність така легка й плинна сама по собі, що це всього лише тінь тіні.

Гамлет То виходить, що жебраки — це тіла, а королі й пихаті герої — тіні тих жебраків. Чи не піти нам до двору? Бо, слово честі, я не в силі розумувати.

Розенкранц
і Гільденстерн Ми вам до послуг.

Гамлет Не треба. Я не бажаю вас рівняти до решти моїх слуг. Адже, признатись вам по честі, мене й так аж надто добре доглядають. Але, не в службу, а в дружбу, чого ви в Ельсінорі?

Розенкранц Щоб вас відвідати, мій принце, та й усе.

Гамлет Злидар, як я, бідний і на подяку. Але дякую вам, дарма що моя дяка, любі друзі, і шеляга не варта. По вас не посилали? Вам самим заблаглось мене побачити? Зі своєї охоти? Будьте чесні зі мною. Ну-бо, кажіть.

Гільденстерн Що ж нам казати, принце?

Гамлет Та що хочете! А тепер ближче до діла. По вас послали. У ваших очах видно щось ніби признання, і вам не вистає спритності, щоб його приховати. Я знаю, що ласкаві король і королева вас викликали.

Розенкранц З якою метою, принце?

Гамлет Це вже ви маєте мені з'ясувати. Але закликаю вас правом товариша, молодістю, що нас єднає, обов'язком, який накладає на нас наша невмируща дружба, і всім ще дорожчим, чим зворушив би вас кращий красномовець, будьте прямі й щирі зі мною, чи посилали по вас, чи ні?

Розенкранц
(стиха, до Гільденстерна)
Що казати?

Гамлет
(убік)
Еге, ви вже в мене на оці.
(Вголос)
Як ви мене любите, не крийтеся.

Гільденстерн Нас, принце, викликано.

Гамлет Я скажу вам нащо. Мій здогад дозволить вам нічого не визнавати, і ваша обіцянка тайни перед королем і королевою не злиняє ні на пир'їну. Останнім часом — сам не знаю з чого — я втратив усю свою жвавість, занедбав усі звичні справи. І справді, так важко стало моїй натурі, що ця добряча споруда, земля, здається мені безплідною скелею серед моря; а оцей пречудовий повітряний намет, оце прекрасне склепіння небесне, оця велична покрівля, уцяцькована золотими вогнями, — це все видається мені не чим іншим, як бридким тлумищем отруйних випарів. Що за майстерний витвір чоловік! Який шляхетний розумом! Який безмежний хистом! Як вражає й дивує доцільністю постаті й рухів! Дією подібний до ангела! Тямою — до божества! Окраса всесвіту! Найдовершеніше з усіх створіння! Одначе, що мені ця квінтесенція праху? Чоловік не тішить мене... ані жінка, дарма що своїм усміхом ви ніби кажете про інше.

Розенкранц Принце, нічого такого в мене й на думці не було.

Гамлет Так чого ж ви тоді сміялись, коли я сказав, що чоловік не тішить мене?

Розенкранц Мені спало на думку, принце, що коли вас людина не тішить, то яка пісна гостина буде у вас акторам. Ми їх нагнали по дорозі, вони їдуть сюди, щоб стати вам до послуги.

Гамлет Той, що грає короля, буде бажаним гостем; його величність дістане від мене данину; мандрівний лицар поорудує щитом та списом; полюбовник дарма не зітхатиме; дивак сумирно докінчить свою роль; штукар попосмішить тих, кого легко насмішити; а героїні вільно буде вилити душу в слова, хоч і кульгатиме білий вірш. Що це за актори?

Розенкранц Ті самісінькі, що звичайно так тішили вас; столичні трагіки.

Гамлет З якого ж лиха вони мандрують? Осілість давала їм більше і слави, і зиску.

Розенкранц Я гадаю, останні новацтва наробили їм шкоди.

Гамлет Чи в такій же вони шані тепер, як тоді, коли я був у місті? До них так само вчащають?

Розенкранц Ні, тепер, признатись, не те.

Гамлет З чого б це? Стали гірше грати?

Розенкранц Та ні, трудяться ревно, так, як звикли. Але завелось кубло дітвори, неоперених соколят, що верещать гучніш над усяку міру, а їм страшенно за це плещуть. Отакі тепер у моді; і так вони лають звичайний театр (так вони його називають), що навіть людина зі шпагою рідко наважується туди заходити, боячись гусячого пера сатириків.

Гамлет Що? Вони діти? А хто їх утримує? Як їм платять? Чи вони держатимуться свого ремесла лиш доти, доки в них голосу? А згодом, ставши простими акторами,— а на це схоже, як не буде в них кошту на краще,— чи не скажуть вони, що самі актори скривдили їх, змусивши їх вселюдно ганьбити свій власний спадок?

Розенкранц Йй-богу, з обох сторін було чимало галасу, а публіка не вважає за гріх під'юджувати їх на спір. Якийсь час і грошей за п'єсу не платили, якщо поет і актор не доходили до навкулачок.

Гамлет Невже?

Гільденстерн Ой, багато голів було розбито.

Гамлет І хлоп'ята взяли гору?

Розенкранц Авжеж, принце, взяли; навіть Геркулеса з його ношею подужали.

Гамлет Не така це й дивина. От мій дядько став королем Данії, і ті, що показували йому язика, доки жив батько мій, тепер дають по двадцять, сорок, п'ятдесят, а то й сто дукатів за

го портрет у мініатюрі. Хай йому біс, тут щось надприродне, би філософія та могла дошукатись!

Сурми за сценою.

Гільденстерн Це актори.

Гамлет Панове, вітаю вас із прибуттям до Ельсінора. аші руки! Гостей годиться вітати з належною гречністю й церемонією; дозвольте й мені честити вас у такій манері, щоб після оєї зустрічі з акторами (вельми ласкавої принаймні на вигляд) ам не здалося, ніби я приймаю їх гостинніше, аніж вас. Вітаю ас. Одне мій дядько-батько й моя тітка-мати ошукалися.

Гільденстерн Чим, любий принце?

Гамлет Я божевільний тільки під норд-норд-вест, а коли вітер з полудня, яструба від чаплі я відрізняю.

Входить Полоній.

Полоній Здорові були, панове!

Гамлет Чуєте, Гільденстерне, і ви теж, Розенкранце? На кожне вухо по слухачу. Ця велика дитина, яку ви бачите, ще з пелюшок не вийшла.

Розенкранц А може, знов увійшла в них. Бо кажуть: старе — як мале.

Гамлет Пророчу вам, що він прийшов сповістити мене про акторів. Ось побачите. Ваша правда, добродію: в понеділок уранці, як ви й казали.

Полоній Пане мій, я маю для вас новину.

Гамлет Пане мій, я маю для вас новину. Ще коли Росцій був актором у Римі...

Полоній Актори прибули сюди, принце.

Гамлет Те-те-те!

Полоній Слово честі, що...

Гамлет Допхалися на ослах...

Полоній Найкращі у світі актори, чи до трагедій, чи до комедій, історичних драм, пасторальних ідилій, вистав ідиліко-комічних, історико-ідилічних, трагіко-історичних, трагіко-коміко-історико-ідилічних драм з додержанням і без додержання правила трьох єдностей. Ні Сенека в них не дуже важкий, ні Плавт не надто легкий. Чи грати за правилами, чи без них — кращих акторів не знайти.

Гамлет О Єфаю, судіє ізраїльський, що за скарб ти мав!

Полоній Що за скарб мав він, принце?

Гамлет А от:

Одну дочку, одну красу
Він милував, він доглядав.

Полоній

(убік)

Все про мою дочку.

Гамлет Хіба не правда моя, старий Єфаю?

Полоній Як це ви мене зовете Єфаєм, то в мене є дочка,
і я її милую й доглядаю.

Гамлет Ні, не так.

Полоній Як же, принце?

Гамлет А так:

Судилась доля, все в божій волі,—
а далі самі знаєте:

І вийшло так, як і ждав усяк.

Перший вірш цієї побожної пісеньки сказав би вам більше. Та ур-
вім, бо, бачите, йде моя розвага.

Входять четверо чи п'ятеро акторів.

Вітаю вас, панове; вітаю всіх. Я радий вас бачити живими, здоро-
вими. Привіт вам, друзі. Еге, старий друже! Ти геть змінився,
відколи я тебе бачив. З якого це городу привіз ти цю бороду? Ба,
моя панно, моя молода крале! Мати божа! Вашій честі, відколи
ми бачились востаннє, стало ближче до неба на цілий підбор. Мо-
літь бога, щоб ваш голос не втратив золотого дзвону, як щербатий
червінець. Вітаю вас, панове. Ми враз, мов ті французькі соколь-
ничі, кинемось на перше, що вздримо; буде в нас вистава на славу.
Ну-бо, покажіть нам зразок вашого мистецтва. Нум патетичний
монолог!

1-й актор Якого вам, ласкавий пане?

Гамлет Раз я чув від тебе монолог, що ніколи не йшов
на сцені; а як і йшов, то хіба один раз. Бо п'єса, пригадую, не
вподобалась натовпу — то був кав'яр не для загалу. Але,— як на
мене та ще декого, чия думка в таких справах гучніша за мою,—
то була чудова п'єса, до ладу скомпонована, написана і просто і
майстерно. Пригадую, казали, ніби віршам бракує перцю на при-
смаку змісту, ніби авторові бракує високого стилю, але вважали,
що задум правильний, в ньому відчувається розум і смак, і завдя-
ки цьому користі й краси в п'єсі набагато більше, ніж прикраси.

облизо мені полюбивсь один монолог, оповідання Енея Дідоні; надто те місце, де він розказує про Пріамову згубу. Як не вирилося з твоєї пам'яті, почни з цього вірша... Стривай, стривай...

«Запеклий Пірр, мов той гірканський звір...»
: так, але починається з Пірра.

Запеклий Пірр, якого панцер чорний
І заміри нагадували ніч,
Коли ховався він в коні зловіснім,—
Лячну й похмуру стать свою обарвив
Іще страшніше. З ніг до голови
Тепер він в багреці, у ризі з крові
Батьків і матерів, синів і дочок,
Засмажених чадним пожаром вулиць,
Який присвічує зловісним сяйвом
Царя убивцям. Пірр в огні й шалу,
Облиплий варом кров'яним, з очима,
Що світять, мов карбункули, шукає
Пріама древнього...»

От кажи далі.

Полоній Йй-богу, принце, добре. З належним виголосом
і чуттям міри.

1-й актор

«...І от знаходить:
Цар марно боре греків; ветхий меч,
Руці противний, непідвладний волі,
Там ляже, де впаде. В нерівну прю
Мчить на Пріама Пірр; підносить руку;
Лише від свисту лютого меча
Старий схилився. Троя, мов жива,
Почувши вимах той, чоло вогненне
До ніг схиляє й гуркотом страшним
Слух Пірру полонить. Глянь, Піррів меч,
Навислий на велебного Пріама
Молочну голову, застиг в повітрі.
Як кат мальований, так Пірр стояв
І, мов утративши до чину волю,
Не рухався.
Але як перед бурею ми бачим
Завмерле небо, хмари непорушні,
Безвітря сторожке й земний окіл
Німий, мов смерть, та розчахне враз землю
Страшенний грім, так, повагавшись, Пірра
Повстала мста до діла кличе знов.
Не падали і молоти циклопів,
Для Марса вічний панцер куючи,

Лютіше, ніж кривавий Піррів меч
Пріама вразив.
Пріч, згинь, Фортуно-блуднице! Бѳги!
Всім вашим сонмом збавте ви їй власть,
Строщїть їй в колесї обїддя й спицї,
А маточину ввергнїть з гїр небесних
У Тартар до чортїв!»

Полонїй Це задовге.

Гамлет Це потребує цирульника, як і ваша борода...
Будь ласка, кажи далї. Йому б гопки втяти чи соромїцького почу-
ти, а то засне. Кажи далї, про Гекубу.

1-й актор «А хто, хто зрів царицю, вбиту горем!»

Гамлет «Царицю, вбиту горем»?

Полонїй Це добре: «цариця, вбита горем»,— добрий
вислїв.

1-й актор «Босонїж бїга, лле в огонь наослїп
Болючі сльози, замість діадеми
Ганчїрка на чолї; а замість шат,
Округ усохлих многоплїдних чресел,
Верета, напнута в жаху розпуки.
Хто б бачив це, той язиком чумним
Посїяв замах би на власть Фортуни!
Якби ж боги дивилися на неї,
Коли їй на очу скажений Пірр
Злим тїшивсь ділом, сїкши труп царя,
То зойк страшний, що вирвавсь у Гекуби,—
Як смертне їх зворушує хоч трохи,—
Залив би слїзьми жар очей небесних
І збурих би богів».

Полонїй Гляньте, як він змінився на виду, а в очах сльо-
зи. Будь ласка, годї.

Гамлет Гаразд; потїм дочитаєш менї решту. Ласкавий
пане, чи не доглянете ви, щоб за акторів добре подбали? Та, чує-
те, щоб поводитися з ними як годиться, бо ж вони — короткі літо-
писи нашого часу. Лїпше вам по смерті придбати лиху епітафію,
нїж ганебний погolos від них за життя.

Полонїй Я, принце, вшаную їх по заслугї.

Гамлет Хай, йому дїдько, чоловіче, далеко краще! Як
кожного шанувати по заслугї, то хто ж мине рїзок? Ушануйте їх
по вашїй власнїй честї й гїдностї. Чим меншого вони вартї, тим
бїльше заслуги у вашїй гостинностї. Проведїть їх.

Полоній Ходить, панове!

Гамлет Прямуйте за ним, друзі. Завтра в нас вистава.
(Стиха, да 1-го актора)

Чуеш, старий друже: чи можете ви зіграти «Убивство Гонзаго»?

1-й актор Можна, ясний принце.

Гамлет Це буде нам завтра на вечір. Чи могли б ви, як буде потреба, вивчити кільканадцять віршів, які я напишу й приточу туди, чи ні?

1-й актор Можна, ясний принце.

Гамлет От і гаразд. Рушай за тим паном, та гляди, щоб ваші з нього не кпили.

Полоній та актори виходять.

Друзі мої добрі, я покину вас до вечора: будьте в Ельсінорі як удома.

Розенкранц Ласкавий принце мій!

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Гамлет Хай вам щастить!.. От я й на самоті.

Що за нікчема я, мерзенний раб!

Чи не мені в наругу цей актор,

В химері чистій, в мареві чуття,

Так підкорив свій дух своїй уяві,

Що, мрією поінтий, зблід лицем,

В очу сльоза, достоту вбитий горем,

Зламався голос, все єство убралось

В одержу вигадки? А через що?

Через Гекубу!

Що він Гекубі, що йому Гекуба,

Щоб побиватись так? Що б він вчинив,

Якби таку, як я, він мав причину?

Рікою сліз він затопив би сцену.

Потряс би глядачів громохким словом,

Поверг би винних в безум, чистих в жах,

Згнітив би нетямущих, скам'янив би

Всі вуха й очі, душі і серця.

А я,

Ледащо, тугодум, безверхий бевзь,

Тюхтій оспалий, ні на що не здатний,

Марнію і мовчу; мовчу й за батька,

У кого владу та життя так підлю

Украдено. Невже я боягуз?

Хто назове падлюкою мене?

Розколе череп мій? За ніс потягне?
Обсмиче бороду й між вічі кине?
Назве безпечно підлим брехуном?
Хто схоче? Га!
Клянусь, я стерпів би; бо ж голуб'ячі
У мене печінки, нема в них жовчі,
Щоб кривду пригірчить; а то б давно
Я б стервом гадячим кормив шулік
Всього околу. Блудний гад, кривавий!
Підступний, злий, безчесний, сласний гаде!
О помсто!
Ет, йолоп я! Таки хоробрий з біса
Я, батька вбитого коханий син,
Якого небо й пекло кличуть мстити,
Що словом серце влегшую, мов шльондра,
Та ще, немов перекупка, клену!
Тьху! Тьху, гидота! Де ж мій дівся розум?
Чував я, що запеклі лиходії,
В театр попавши, так мистецтвом гри
Вражались, що тут же признавались
Вселюдно в злочинах. Убивство мовить
Без язика напрочуд красномовно.
Хай ці актори перед дядьком грають
Подібне щось до смерті батька; я ж,
Я з нього не звезду очей; я вп'юсь
Аж до живого: ледве він здригнеться,
Я знатиму, що далі. Ну, а привид —
Диявол, може? Має ж силу біс
Прибрати милий образ. Може, він
Мене, ослаблого в борні з журбою,—
А над такими душами він дужчий,—
Обманює для згуби. Ні, потрібне
Певніше опертя. Вполюю я
Виставою сумління короля.
(Виходить)

СЦЕНА 1

Кімната в замку.

Входять король, королева, Полоній, Офелія, Розенкранц і Гільденстерн.

Король І не змогли хоч якомсь манівцями
Дізнатись, що попутало його,
Збентеживши отак зненацька спокій
Свавільним, небезпечним маячінням?

Розенкранц Він визнає, що сам не свій зробивсь,
А через що, сказати ніяк не хоче.

Гільденстерн Промачати себе він не дає
І випорсає з спритністю безумця,
Як тільки до признання ми його
Підводимо.

Королева А як він вас прийняв?

Розенкранц Так чемно, як належить.

Гільденстерн Та дуже силувано в поведінці.

Розенкранц Скупий питати, а відповідати
Готовий радо.

Королева Чи не закликали
Його ви до розваг?

Розенкранц Випадком, пані,
Ми на шляху до замку перегнали
Якихсь акторів, мовили про них
Йому, і він аж наче звеселився,
Почувши це. Вони вже при дворі,
І я гадаю, вже на цей їм вечір
Загадано виставу.

Полоній Чиста правда;
Величностям він вашим передав
Запрошення почути й подивитись.

Король Із щирим серцем. Вельми рад я чути.
Що він схилився до цього.

Спонукуйте його, панове, й далі
Ви до розваг.

Розенкранц

Все зробимо як слід.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Король

Гертрудо люба, нас також облиште;
Ми потай Гамлета позвать веліли,
Щоб він, мов ненароком, тут спіткав
Офелію.

А я й Полоній, з наміром найкращим,
Побачимо, небачені, їх зустріч
І непохибно зможемо дізнатись,
Вважаючи на поведінку принца,
Чи не нудьга любовна, чи не тим
Він мучиться.

Королева

Я вам корюсь.

(До Офелії)

Голубко,

Бажала б я, щоб саме в вашій вроді
Ховалася причина всіх шаленств
Мойого Гамлета. Чесноти ваші,
Я сподіваюсь, виправлять його
На радість вам обом.

Офелія

Якби ж то, пані.

Королева виходить.

Полоній

Гуляй тут, доню. Ви ж, мій володарю,
Зі мною звольте бути.

(До Офелії)

Вдай, немов

Читаєш щось із книжки, і тому
На самоті. Усі ми варті гани,
Бо часто ми подобою й лицем
Святим та божим підсолодимо
Самого чорта.

Король

(убік)

Ох, правдиво надто!

Якраз в мое сумління ляпас влучив!
О, не такі гидкі в повії шоки,
Намашчені циноброю й білилом,
Як вчинок мій, фарбований словами,
Який важкий тягар!

Полоній Вже, чую, йде; ховаймося, мій пане.

Король і Полоній виходять.

Входить Гамлет.

Гамлет Чи бути, чи не бути — ось питання.
Що **благородніше?** Коритись долі
І біль від гострих стріл її терпіти,
А чи, зітнувшись в герці з морем лиха,
Покласти край йому? Заснути, вмерти —
І все. І знати: вічний сон врятує,
Із серця вийме біль, позбавить плоти,
А **заразом страждань.** Чи не жаданий
Для нас такий кінець? Заснути, вмерти.
І спати. Може, й снити? Ось в чім клопіт;
Які нам сни присняться після смерті,
Коли позбудемось земних сует?
Ось в чім вагань причина. Через це
Живуть напасті наші стільки літ.
Бо хто б терпів бичі й наруги часу,
Гніт можновладця, гордія зневаги,
Відштовхнуту любов, несправедливість,
Властей сваволю, тяганину суду,
З чесноти скромної безчесний глум,
Коли б він простим лезом міг собі
Здобути вічний спокій? Хто стогнав би
Під тягарем життя і піт свій лив,
Коли б не страх попасти після смерті
В той край незнаний, звідки ще ніхто
Не повертався? Страх цей нас безволить,
І в звичних бідах ми волієм жити,
Ніж линути до не відомих нам.
Так розум полохливими нас робить,
Яскраві барви нашої відваги
Від роздумів втрачають колір свій,
А наміри високі, ледь зродившись,
Вмирають, ще не втілюючись у дію.
Але тихіш! **Офелія!** Згадай
Мої гріхи в своїй молитві, німфо.

Офелія Як вам жилося, принце, всі ці дні?

Гамлет Уклінно дякую: гаразд, гаразд.

Офелія У мене, принце, є від вас дарунки,
Що я давно вернути прагну вам;
Візьміть, будь ласка, їх.

Гамлет Та я ж нічого
Не дарував вам зроду.

Офелія Ні ж бо, принце,
Ви добре знаєте, були дарунки,
Ще й запашні слова їх обгортали,
Стократ дорожчими робивши їх;
Та витхнувсь аромат. Душа не йме дарів,
Як той, хто дав їх, приязню збіднів.
Візьміть же, принце, їх.

Гамлет Ха, ха! Ви чесна?

Офелія Принце!

Гамлет Вя гарна?

Офелія Що ваша милість має на увазі?

Гамлет Що коли ви чесна й гарна, то негоже вашій чесноті вдаватися в розмови з вашою красою.

Офелія Хіба в краси може бути краще товариство, ніж чеснота?

Гамлет Авжеж. Адже влада краси швидше зробить із чесноти звідницю, ніж сила чесноти перетворить красу на свою подобу. Колись це був парадокс, та наш час його стверджує. Колись я вас кохав.

Офелія Ви й мене примусили в це повірити.

Гамлет Даремно повірили. Прищеплювати нам чесно-ту — марне діло, однаково гріхом тхнутиме. Я вас не кохав.

Офелія Тим більше я була ошукана.

Гамлет Іди в черниці. Нащо тобі плодити грішників? Сам я більш-менш чесний, та й то міг би закинути собі дещо таке, що краще було б моїй мамі й не родити мене на світ. Я дуже пихатий, мстивий, честолюбний. До моїх послуг стільки гріхів, що я не можу ні охочити їх думкою, ні змалювати в уяві, ні знайти час на те, щоб їх здійснити. Пощо таким, як я, плазувати межи небом і землею? Ми всі затяті пройдисвіти: не вір нікому з нас. Іди собі в черниці. Де твій батько?

Офелія Удома, принце.

Гамлет Хай за ним замкнуть двері, щоб він удавав блазня тільки в своїй хаті. Прощайте.

Офелія О небеса, згляньтесь над ним!

Гамлет Як ти віддасися, я дам тобі в посаг ось яку на-

ість: коли б ти навіть була цнотлива, як лід, і чиста, як сніг, од-
так не втечеш від поговору. Тож іди собі в черниці! Прощай. Але
ік тобі конче забагнетися заміж, то віддайся за дурня. Бо розумні
добре знають, яких страховищ ви з них робите. У черниці! І хутчі-
ше. Прощай.

Офелія О сили небесні, зціліть його!

Гамлет І про ваше малювання та підмальовування я
чував. І чував чимало. Бог дав вам одне обличчя, а ви робите собі
інше. Ходите то вихилясом, то наче пава, і сокочете манірно, і бо-
жі створіння неподобно прозиваєте, і свою розпусність видаєте за
наївність. Іди собі, з мене годі. Ви мене й так звели з глузду. Ка-
жу тобі, у нас більш не буде шлюбів. Ті, що вже побрались, хай
усі, крім одного, живуть, а інші зостануться при самих собі. Отже,
в черниці!

(Виходить)

Офелія О, що за дух знеміг! Меч, розум, мова —
Солдата, вченого і царедворця;
Надія й цвіт прекрасної держави,
Шляхетності свічадо і взірець,
З якого приклад брали,— все пропало!
А я, нужденніша за всіх жінок,
Що упивалась медом клятв його,
Дивлюсь, як цей величний, гордий розум,
Мов дзвін розколотий, задеренчав;
Як незрівнянний молодості образ
Розбивсь об безум. Горе, я від плачу
Не сліпну! Що я бачила, що бачу!

Входять король і Полоній.

Король Кохання? Ні, не в тім його недуга;
В його словах хоча й замало складу,
Але нема й безумства. Щось та зріє
В його душі, пригніченій журбою.
Зродитись може в ньому і таке,
Чого боятись слід. Про всяк випадок
Я рішення покvapного дійшов,
А саме: в Англію хай їде він
Данину недоплачену справляти,
І, може, море, та нові країни,
Та зміна вражень витиснуть йому
Те, що в душі сидить, над чим б'ючись
Думки змінили і його самого
До невпізнання. Як вам наша думка?

Полоній Це буде добре. Я, проте, гадаю,
Почин і джерело нудьги тієї
В відтрученім коханні.
(До *Офелії*)

Що там, дочко?
Не переказуй, що казав принц Гамлет:
Ми чули все. Чиніть, ласкавий пане,
Як воля ваша. Та, як згодні ви,
Хай по виставі королева-мати
Попросить сина їй повісти смуток,
Відверто поговорить з ним. А я,
Коли дозволите, краєчком вуха
Піймаю все. Як їй не пощастить,
Шліть в Англію його або замкніть,
Де радить мудрість вам.

Король Хай так. Негоже,
Що шал вельможних ходить без сторожі.
Виходять.

СЦЕНА 2

Зала в замку.

Входять Гамлет і три актори.

Гамлет Прокажуйте монолог, будь ласка, так, як я вам показував, легко й невимушено, а не горляйте, як часто ви, актори, робите. Бо тоді краще вже хай мої вірші виголосить оповісник на майдані. Не пиляйте повітря руками — отак. Легше, легше. Адже в потоці, в бурі, сказати б: у самому смерчі монологу вам треба знайти міру й дотримуватися її, щоб надати йому плавності. Ох, мені душу вивертає, коли я слухаю, як дебелий кеп у перуці шмагує той сердешний монолог так, щоб аж вуха позакладало стоячій публіці, яка нічого не тямить, крім нерозбірливих пантомім та вереску. Випарити б різкими отакого лобуря, що пнеться перевершити самого Термаганта, переіродити Ірода. Уникайте, будь ласка, цього.

1-й актор Будьте певні, ваша честь.

Гамлет Але дивіться, щоб не вийшло надто мляво. Покладайтесь на здоровий глузд. Погоджуйте жест зі словом і слово з жестом. Особливо пильнуйте, щоб не переступати меж натуральності. Адже всяка надмірність перечить мистецтву гри, що й раніш і тепер мала й має на меті держати дзеркало перед природою,

казувати чесноті її власне лице, гидоті — її справжній образ і
жньому віку й стану — їхній вигляд і відбиток. Якщо тут пере-
ршити чи, навпаки, недодати, то невігласа це розвеселить, але
зрозумілого засмутить. А судження одного такого має для вас пере-
ажити думку решти глядачів. Ох, траплялися мені актори, — і я
ачив їхню гру і чув їм хвалу, та ще й високу, — що ні голосом,
і ходою не нагадували, прости господи, ні християн, ні язичників,
і будь-кого іншого. Вони ходили, мов на ходулях, і ревли, мов
угаї, так що я вже дивувався, який це партач-поденник природи
змайстрував. Надто вже потворними зображували вони людей.

1-й актор Сподіваюсь, принце, що ми вже дечого такого
позбулись.

Гамлет То позбудьтєся й решти! А ті, що грають коміч-
ні ролі, хай кажуть не більше, ніж їм написано. Адже дехто з них
міється лише для того, щоб найдурніші серед глядачів і собі ре-
отали за ним. А тим часом якийсь важливий епізод вистави про-
одить повз їхню увагу. Гидке видовище і свідчить про вельми
богу амбіцію того блазня, що таке витіває. Ну, йдіть, приготуй-
есь.

Актори виходять.

Входять Полоній, Розенкранц і Гільден-
стерн.

Іу що, мій пане? Чи король бажає послухати цю виставу?

Полоній І королева теж, і то зараз же.

Гамлет Звеліть акторам поквипитись.

Полоній виходить.

А ви, двоє, чи не допомгли б їх поквипити?

Розенкранц
і Гільденстерн Аякже, принце.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Гамлет Гораціо!

Входить Гораціо.

Гораціо Я тут, до ваших послуг.

Гамлет Мій друже, ти правдивіший за всіх,
Кого мені пізнати випадало.

Гораціо Мій принце!

Гамлет То не лестощі, о ні.
Якого з тебе ждять мені пожитку,

Коли тебе годує й одяга
Єдиний статок — добрий гумор твій?
Пощо лестити злидарю? Нехай
Язик медвяний лиже чванькуватість,
Коліно гнуче гне свої суглоби,
Щоб запобігти ласки. Чуєш, друже?
Відколи вільна в виборі своєму
Й розважлива душа моя, відтоді
Ти є її обранцем. Ти страждаєш,
Проте страждань твоїх ніхто не бачить.
Приймаєш ти дари й удари долі
Із вдячністю. Блаженний той, у кого
У згоді розум і гаряче серце,
Хто дудкою покірною не стане
В устах у вередливої Фортуни.
О, хто не в рабстві в пристрасті своїй?
Вкажи — й того носитиму я в серці,
~~Назавжди він заволодіє ним,~~
Так, як і ти. Та годі вже про це.
Сей вечір буде королю вистава;
Одна в ній сцена смерть могого батька
Відтворить так, як я тобі повів.
Як гратимуть її, ти, будь ласкав,
Могого дядька, мов меткий ловець,
Пильнуй; якщо з глибин його душі
Не зрине на поверхню гріх тяжкий,
То, значить, нам являвся сам диявол
І в мене помисли брудні, мов кузня
Вулканова. Слідкуй і примічай.
Я теж уп'юсь йому в лице очима;
Що бачили, ми потім порівняєм
І дійдем висновку.

Гораціо

Гаразд, мій принце.

Якщо ж вину свою він приховає,
Неначе злодій, — я плачу за кражу.

Гамлет Вони вже йдуть на виставу. Я мушу знов при-
кинутися божевільним. Сідай.

Датський марш. Сурми і литаври.

Входять король, королева, Полоній, Офелія, Розенкранц,
Гільденстерн та інші придворні в супроводі варт, що несе смо-
лоскипи.

Король Як ся має наш небіж Гамлет?

Гамлет Чудово, їй-богу; живлюсь, як той хамелеон: їм повітря, начинене обіцянками. Навіть каплуна так не відгодують.

Король Ця відповідь недоладна, Гамлете. Вона мене не стосується, Гамлете.

Гамлет А мене й поготів.

(До Полонія)

Добродію, ви, чув я, колись грали в університеті?

Полоній Грав, ласкавий принце, і мав славу доброго актора.

Гамлет І кого ж ви грали?

Полоній Юлія Цезаря. Мене вбивали в Капітолії. Брут мене убивав.

Гамлет Брутальне діло — вбити таке капітальне теля... Актори готові?

Розенкранц Так, принце, ждуть лиш знаку від вас.

Королева Ходи сюди, мій сину, сядь край мене.

Гамлет Ні, ласкава пані, тут є сильніший магніт.

Полоній

(до короля)

Еге-ге! Чуєте?

Гамлет Панно, можна мені лягти вам на коліна?

(Лягає до ніг Офелії)

Офелія Ні, принце.

Гамлет Я хотів сказати: головою вам на коліна?

Офелія Можна, принце.

Гамлет Ви гадаєте, я мав на увазі щось негоже?

Офелія Нічого я не гадаю, принце.

Гамлет Чудова думка — лягти між дівочих ніг.

Офелія Що ви сказали, принце?

Гамлет Нічого.

Офелія Вам весело, принце?

Гамлет Кому, мені?

Офелія Вам, принце.

Гамлет О боже, та задля вас я ладен бути фіглярем. Що людині робити, як не веселитися. Он, гляньте, яка радісна моя мати, хоч минуло хіба дві години, як умер мій батько.

Офелія Ні, тому вже двічі два місяці.

Гамлет Так давно? Ну, коли так, то хай дідько ходить у чорному, а я буду в собоях. Господи! Два місяці як умер — і ще не забули? То можна сподіватися, що пам'ять про велику людину переживе її аж на півроку. Але, мати божа, краще б їй будувати церкви, а то поглине її забуття, мов того коника-стрибунця, якому єпітафія «Плач без кінця, забуто стрибунця!».

Сурми. Починається пантоміма. Входять обнявшись два актори — **король** і **королева**. Вона стає навколішки, виявляючи йому свою відданість. Він підводить її і схиляє їй голову на плече. Потім лягає серед квітів і засинає. Вона залишає його. Незабаром входить отруйник, знімає з нього корону, цілує її, вливає у вуха королю отруту й виходить. Повертається **королева**, бачить мертвого короля й жестами зображує розпач. Отруйник, у супроводі двох чи трьох осіб, увиходить знову, вдаючи, що поділяє її горе. Труп вивозять. Отруйник спокушає королеву дарами. Вона якийсь час ніби обурюється, але врешті приймає його залицяння. Виходять.

Офелія Що це значить, принце?

Гамлет Ет, це підступне лиходійство, що значить — потаємний злочин.

Офелія Може, це нам показали зміст п'єси?

Входить Пролог.

Гамлет Дізнаємось від цього молодця. Актори не вміють берегти таємницю й усе розплещуть.

Офелія Він розкаже, що нам показали?

Гамлет Еге, і що ви йому покажете. Не соромтесь показати, а він не посоромиться розказати.

Офелія Ви жартун, негідний жартун. Я краще слухати му п'єсу.

Пролог І нас, і цю виставу
Вам складено в забаву,
Послухайте ласкаво.

(Виходить)

Гамлет Це пролог чи напис на каблучці?

Офелія Це вступ, але короткий.

Гамлет Як жіноче кохання.

Входять два актори, що зображують короля й королеву.

Актор-король

Вже тридцять раз об'їхав Феб круг сфери
Нептунових глибин, ланів Церери,

І місяць тридцять по дванадцять раз
Світив огнем позиченим і гас,
Відколи Гіменей з'єднав нам руки,
Аби серця не відали розлуки.

**Актор-
королева**

Хай сонце й місяць тридцять років знов
З небес глядять на палахку любов!
Та горе нам — ти так змарнів з недуги,
Став на здоров'я й сили недолугий,
Що я журюсь. Хай я журюсь сама;
Тобі, мій пане, в тім журби нема.
Бо в жінки страх з любов'ю в повній згоді:
То їх нема, а то їх змірять годі.
Ти знаєш здавна, як кохаю я;
Мій страх великий, як любов моя.
В палкім коханні і пuste жахає.
Хто все бере до серця, той кохає.

**Актор-
король**

Покину, любя, скоро я тебе...
Мене не носить тіло заслабе.
А ти живи на білім світі гоже,
Шановна, люблена; зустрінеш, може,
Собі до пари ще...

**Актор-
королева**

Мовчи, ні слова!
Така любов — це зрада вже готова.
Із другим хай господь мене поб'є!
Це лиш для тих, хто першого уб'є.

Гамлет

(убік)
Полин, полин!

**Актор-
королева**

Коли йдемо ми, жони, вдруге в шлюб —
Не другий муж, а нищий зиск нам люб.
Я б ще раз мужа вмерлого убила,
Якби на ложі другого пестила.

**Актор-
король**

Я вірю: серцем ти заприсяглась,
Та добрий намір міняється всякчас.
У пам'яті всі наміри в неволі:
Народженням міцні, диханням кволі.
Зелений плід на дереві висить, —
Достигнувши ж, нетрушений злетить.
Ніхто так зле не платить борг нікому,

Як той, що завинить собі самому;
Клянеться він, коли з жаги пала,—
Жага минула — і клятва сплила.
І втіха й горе в навіснім буянні —
Руйнівники, до себе невблаганні;
Де більше радощів, там більше й лих;
Всміхнеться плач, і враз заплаче сміх.
Цей світ несталий, тож нема в тім дива,
Що, як талан, така й любов мінлива:
Талан з любов'ю, з таланом любов.
І хто кого веде — на це відмов!
Багатий впав — і друзі геть від нього,
Бідак піднявся — і друзі край порога.
Любов за таланом біжить свій пруг:
Хто в шані й силі, всякий тому друг,
А хто на друзів покладеться в скруті,
Той зможе тільки ворогів набути.
Але вертаю мову знов на путь:
Бажання й доля в розбраті живуть
І трошать впень найкращу нашу гадку;
Початок — наш, кінець — в руці випадку:
Гадаєш ти не йти більш до вінця,
Та вмере твій муж,— а з ним і думка ця.

*Актор-
королева*

Не дай земля мені плодів, твердь — світла!
Геть втіхи дня, сни ночі з мого житла!
Надію й віру розпач хай потне!
Проказо самоти, врази мене!
Недоля зла, що вічно грозить щастю,
Нехай мій дім і плід поб'є напастю!
Моїй гризоті вік не знає кінця,
Як, повдовівши, стану до вінця!

Гамлет

А що, як вона зламає клятву?

*Актор-
король*

Це клятва клятв. Лиши мене тут, мила;
Втомився я, за день ослабла сила;
Відновить сон її.
(Засинає)

*Актор-
королева*

Спочинь ві сні:

Хай лихо нас мине на довгі дні!
(Виходить)

Гамлет

Пані, чи вам до вподоби вистава?

Королева

Ця жінка, по-моєму, забагато обіцяє.

Гамлет О, вона додержить слова.

Король Ви знаєте зміст? У нім нічого образливого?

Гамлет Ні, ні. Тільки жартують, труять жартома. Ні словечка образливого.

Король Як зветься п'єса?

Гамлет «Мишоловка». Чому така назва? Це фігурально. П'єса зображує вбивство, вчинене у Відні. Гонзаго — ім'я герцога, його дружина — Баптіста. Зараз побачите. Мерзенна історія. Та що нам з того? Вашої величності і нас, у кого сумління чисте, це не стосується. Хай гедзається коростява шкапа, а нам не свербить.

Входить актор — Луціан.

Це такий собі Луціан, небіж королів.

Офелія З вас добрий хор, принце.

Гамлет Я міг би говорити за вас і за вашого коханого, коли б мені бачити, як ті ляльки фліртують.

Офелія Ви гострий, принце, гострий.

Гамлет Вам довелось би постогнати, щоб затупити мое вістря.

Офелія Що дали, то гірше.

Гамлет Хто збирається заміж, має знати, що у подружньому житті саме так і буває. Починай, душоубе! Кинь отак безбожно викривлятися і починай. Ну! «І кряче ворон, кличучи до помсти».

Луціан Рука тверда, мисль чорна, смертний сік
І слухний час — ніхто не знає покі.
Труйзілля, в північ збирани й закліте,
Троїсто чумлене вогнем Гекати,
Страшною спілкою природи й чар
Згуби життя самому пеклу в дар!
(Вливає отруту в ухо сонному)

Гамлет Він труїть його в саду, щоб самому посісти трон. Ім'я герцога Гонзаго. Ця повість дійшла до нас, написана доброю італійською мовою. Зараз ви побачите, як убивця домагається кохання в Гонзагової дружини.

Офелія Король встає.

Гамлет Га, злякався холостого пострілу?

Королева Що з вашою величністю?

Полоній Припиніть виставу!

Король Світла мені! Ходімо геть!

Усі Світла, світла, світла!

Всі, крім Гамлета й Гораціо, виходять.

Гамлет Поранений олень реве і тікає,
Здоровому — все ніпочім.
Один собі спить, поки другий чуває,
І держиться світ наш на тім.

Невже з цим, друже мій, та з лісом пір'я на голові,— якби до-
ля зрадила мене,— та ще з штучними трояндами на черевиках не
попав би я в акторську трупу?

Гораціо На півпаю.

Гамлет На цілий.

Дамоне, друже без химер!
Державна ця була
В руці Юпітера; тепер —
Під копитом... павича.

Гораціо Ви б хоч риму додали.

Гамлет О любий Гораціо, за кожне слово привида дав би
по тисячі червонців. Ти завважив?

Гораціо Дуже добре, принце.

Гамлет Коли мовилось про отруєння?

Гораціо Я все добре бачив.

Гамлет Ага! Музики, гей! Гей, дударі!
Коли король не тішиться з вистав,
Вони його не тішать, щоб ти знав.
Гей, музики!

Входять знов Розенкранц і Гільденстерн.

Гільденстерн Ласкавий принце, дозвольте на одне слово.

Гамлет Хоч і на цілу історію.

Гільденстерн Король, пане...

Гамлет Так, пане, що з ним?

Гільденстерн Пішов у свої покої надзвичайно розстроений.

Гамлет Від вина?

Гільденстерн Ні, пане, скоріш від жовчі.

Гамлет Ви вчинили б куди мудріше, сповістивши про

це лікаря. Бо коли я сам дам йому проносного, то жовч, чого доброго, ще дужче розіллється.

Гільденстерн Ласкавий принце, будьте послідовнішим і не сахайтесь теми розмови, мов дикий жінь.

Гамлет Вважайте, що ви вже мене приручили. Говоріть.

Гільденстерн Королева, ваша матінка, превельми засмучена і послала мене до вас.

Гамлет Радий вас бачити.

Гільденстерн Мій добрий принце, тут гречність, здається, не до речі. Якщо ви будете ласкаві дати мені відповідь, гідну здорового глузду, я виконаю веління вашої матінки. Як ні, то дозвольте мені піти геть і на цім кінчити справу.

Гамлет Не можу, пане.

Гільденстерн Що не можете, принце?

Гамлет Дати вам відповідь, гідну здорового глузду. Мій глузд нездужає. Відповім вам, як зможу. Тобто не вам, а матері. Отже, ближче до діла. Моя мати, каже...

Розенкранц Каже, що ваше поводження вельми її вразило й налякало.

Гамлет О дивний син, що може так дивувати матір! А за материнським ляком нічого не йде назирці? Повідайте.

Розенкранц Вона бажає порозмовляти з вами в себе в покої, перше ніж ви підете спати.

Гамлет Нашого послуху вистачить на десять матерів. Які ще у вас справи до нас?

Розенкранц Мій принце, ви колись любили мене.

Гамлет

(показуючи на свої руки)

Як і тепер, клянусь цими хапугами й злодюгами.

Розенкранц Ласкавий принце, в чім причина вашої недуги? Ви швидше позбудетеся напасті, звіривши друзям своє горе.

Гамлет Моє майбутнє таке непевне.

Розенкранц Чи може це бути, коли сам король підтвердив ваше право на датську корону?

Гамлет Е, добродію, доки те сонце зійде... жаль, прислів'я трохи підтоптане.

Входять актори з флейтами.

А, флейти! Дайте-но мені одну.

(До Гільденстерна).

Відійдімо, я хочу сказати вам кілька слів наодинці. Чому ви весь час тримаєтеся з того боку, звідки вітер віє, наче намагаєтеся за-
гнати мене у тенета?

Гільденстерн О принце, мое зухвальство — з відданості вам, а настирливість — із любові до вас.

Гамлет Щось я цього гаравд не втямлю. Ось вам флей-
ти. Може, заграєте?

Гільденстерн Я не вмію, принце.

Гамлет Прошу вас:

Гільденстерн Запевняю вас, що я не вмію.

Гамлет Благачо!

Гільденстерн Я навіть не знаю, куди пальці класти.

Гамлет Це так само легко, як і брехати. Перебирайте пучками ці дірочки, дмій сюди ротом, і флейта заговорить най-
красномовнішою музикою. Гляньте, оце клапани.

Гільденстерн Та я з них не видобуду ніякісінької гармонії.
Я тут не митець.

Гамлет Ну от, ви мене зовсім за ніщо маєте! Ви збирає-
тесь грати на мені; вам здається, що ви знаєте мої клапани; вам хотілось би витиснути з мене голос моєї таємниці; вам хотілось би
видобути з мене всі звуки від найнижчої моєї ноти до найви-
щої. А оцей невеличкий інструмент, у якому стільки музики і
який має такий чудовий голос, ви не годні змусити говорити. Гос-
поди! Невже ви гадаєте, що на мені легше грати, ніж на цій ду-
дочці? Зовіть мене яким хочете інструментом: ви зможете хіба що
розладнати мене, але не заграли на мені.

Вертається Полоній.

Хай благословить вас господь, пане!

Полоній Найясніший принце, королева бажає поговорити
з вами, і негайно.

Гамлет Бачите ви он ту хмарку, що так нагадує вер-
блюда?

Полоній Далебі, чисто як верблюд.

Гамлет По-моєму, схоже на ласицю.

Полоній Справді, спина точнісінько як у ласиці.

Гамлет Або як у кита?

Полоній Достеменно як у кита.

Гамлет То я зараз до матері прийду.
(*Вбік*)

Вони так справді зведуть мене з глузду.
(*До Полонія*)

Я зараз прийду.

Полоній Я так і скажу.

Гамлет Легко сказати «зараз». Лишіть мене, друзі.

Виходять усі, крім Гамлета.

Настала вже пора відьомська ночі,
Зітхають цвинтарі, і пекло дише
Заразою на світ. Тепер я б міг
Напитись крові теплої й такого
Накоїти, що білий день здригнувся б,
Уставши вранці. Тс! Нас кличе мати.
Не зрадь природи, серце, не дозвољ
Нероновій душі ввійти в ці груди.
Хай буду я жорстоким — та не звіром,
Хай ранить гостре слово — не кинджал,
Душа і мій язик хай лицемірять.
Хоч як слова покрають серце їй,
З'єднати, душе, з ділом їх не смій!
(*Виходить*)

СЦЕНА 3

Кімната в замку.

Входять король, Розенкранц та Гільденстери.

Король Він нас гнівить, та й небезпечно волю
Його шаленству дати. Приготуйтеся.
Я повноваження вам підпишу,
І в Англію відбуде з вами він.
Наш королівський сан не дозволяє
Терпіти щохвилини біля нас
Риск безуму.

Гільденстерн Ми вирядимось миттю.
Святий, побожний клопіт — стерегти
Безпеку тих істот, які живуть
Лиш завдяки турботам короля.

Розенкранц Адже з підданих кожен повсякчас
Вживати має розум свій, аби
Себе від лиха берегти; тим паче
Той, на чиїм добробуті лежить
Життя мільйонів; тож кінець державця —
Не просто смерть; ні, наче вир, вона
Втягає всіх. Король — гігантське коло
На височенному шпилі гори.
До величезних спиць його прип'ято
Ще безліч пристроїв. Воно впаде —
І решту всіх також в глибоку прірву
Слідом потягне. Так одвіку всюди:
Король зітхне — застогнуть тяжко люди.

Король Лаштуйтеся в подорож, прошу, хутчії;
Нам треба це неспутане страхіття
Узяти в пута.

*Розенкранц
і Гільденстерн*

Ми поспішимо.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.
Входить Полоній.

Полоній Мій пане, він до матері пішов.
За килимом сховаюсь, щоб підслухать.
Ручуся, що вона його приструнчить.
Та ви сказали, і сказали мудро,
Що син і мати однієї крові;
Отож слід іншому все те почути
І зважити. Прощайте, мій владарю;
Я, поки не спите, про все, що взнаю,
Вам оповім.

Король Ми вдячні, друже, вам.

Полоній виходить.

Ядучий сморід злочину мого!
На нім прокляття перше й найдревніше —
Прокляття братовбивства! Не молюся,
Хоча душа моя молитви прагне.
Бажання — сильне, гріх — куди сильніший.
Мов спутаний обов'язком подвійним,
Вагаюся, до чого братись перш,
І нехтую те й те. Якби загусла
Вся братня кров на цій руці проклятиї,
Невже б забракло в небесах дощу
Її омита, щоб була як сніг?

На що б іще здалося милосердя,
Якби на світі не було гріха?
Хіба в молитві не подвійна влада:
Нас від падіння стерегти, а впалим
Надію дати? Отже, є надія.
Мій гріх минув. Та як же я молитву
Почну? «Прости мені огидне вбивство»?
Не ті слова, бо я ще досі маю
Все те, заради чого я вбивав:
І владу, й королеву, й трон. Чи ж можна
І розгрішитись, і спожити гріх?
На цім продажнім світі золотою
Рукою злочин відхиляє суд
І нечестиво надбаним багатством
Закон купує. Та вгорі не так.
Там не покривиш, там діла твої
Постануть в справжній суті, мусиш сам,
Лице в лице, віч-на-віч із виною,
Їх свідчити. Як бути? Що робити?
Покаятись? Все може каяття.
Але ж я навіть каятись не годен!
О муко! Груди, що чорніші смерті!
О душе, що в міцних тенетах б'єшся,
І все намарне! Янголи, рятуйте!
Хоч спробуйте! Коліна вперті, гніться;
А ти, залізне серце, стань нарешті
М'яке й податливе, мов немовля!
Ще є надія.

(Відходить у глиб сцени й стає навколішки)

Входять Гамлет.

Гамлет О слушний час, він саме на молитві.
Уб'ю його. І піде він на небо.
І я помщуся. Розважмо все як слід.
Злочинець батька вбив, а я за це,
Єдиний батьків син, того злочинця
На небо шлю.
Та це винагорода, а не помста.
Зненацька, без причастя, батько згинув,
Увесь в гріхах, як травень у цвіту.
Як стане він перед судом всевишнім?
Ми, смертні, лиш догадуватись можем —
Йому нелегко там. Хіба помщуся,
Коли під час очищення душі
Убивцю вб'ю, готового в дорогу?

Ні!

У піхви, меч; на мить страшнішу жди.
Коли уп'ється він, чи буде в гніві,
Чи в кровозмісних втіхах на постелі,
У грі, в блюзнірстві чи за іншим ділом,
Далекий від спасіння,— ось тоді
Убий, щоб і зоглядітись не встиг він,
Щоб душу, кляту й чорну, ніби пекло,
У пекло він поніс... Ба, матір жде.
Твоя молитва смерть лиш відкладе.
(Виходить)

Король

(встаючи)

Слова, що без чуття в далеку путь
Я вирядив, до неба не дійдуть.
(Виходить)

СЦЕНА 4

Кімната королеви.

Входять королева і Полоній.

Полоній

Він зараз прийде. Говоріть відверто.
Скажіть, що в жартах перебрав він міру,
Що тільки ваша милість заслоняє
Його від гніву. Я ж сховаюсь тут.
Не добирайте надто слів, прошу вас.

Гамлет

(за сценою)

Мати-королево!

Королева

Обіцяю, за мене не турбуйтеся. Я чую його
ходу. Ховайтеся.

Полоній ховається за килим.

Входить Гамлет.

Гамлет

Матусю, в чому річ?

Королева

Ти, сину мій, претяжко скривдив батька.

Гамлет

Ви, мамо, скривдили мого батька.

Королева

Вгамуйся, досить цих блазенських слів.

Гамлет

Отямтесь, не вживайте грішних слів.

Королева Що сталося, Гамлете?

Гамлет А в чому річ?

Королева Забули ви, хто я?

Гамлет Ні, ось вам хрест!
Ви королева, довірю дружина
І — о, бодай не так! — мені ви мати.

Королева Як так, то хай говорять інші з вами.

Гамлет Ні, сядьте, сядьте; з місця ані руш,
Аж поки в дзеркалі, що я вам дам,
Себе розглянете й своє нутро.

Королева Чого ти хочеш? Ти ж не вб'єш мене?
Гвалт, гвалт, рятуйте!

Полоній
(за килимом)
Гей, сюди, рятуйте!

Гамлет
(вихоплює меч)
Чи ба! Пацюк! Готовий, закладаюсь.
(Протинає килим)

Полоній
(за килимом)
Мене убито!

Королева Що ти скоїв, леле!

Гамлет Не знаю. Там стояв король?

Королева О, що за навісний, кривавий вчинок!

Гамлет Він менш лихий, ніж, вбивши короля,
За мужа взяти брата короля.

Королева Убивши короля?

Гамлет Так, паніматко, так.
(Піднімає килим і бачить Полонія)
Ти, жалюгідний, необачний дурню!
Прощай! Я цілив вище, ніж поцілив.
Прийми, що суджено тобі, й затям,
Що надто метушитись небезпечно.
Ви ж не ламайте рук. Не треба, сядьте.
Це я зламаю серце вам, якщо
Воно лише з крихкого матер'ялу
І не стужавіло ще так в нечесті,
Що вкрилось панцером проти чуття.

Королева Що я вчинила, що язик твій, сину,
Насмів сичати так?

Гамлет Такий ваш вчинок,
Що він рум'янець скромності поганить,
Лукавством цноту зве; зриває рожу
З ясного чола чистого кохання
Й кладе тавро. Він обертає шлюбні
Обітниці на клятви картяра;
З обіцянок у вірності довічній
Виймає душу він і залишає
Пусті слова. Стидом палає небо.
Лице землі, засмучене тим вчинком,
Так спохмурніло, мов напередодні
Страшного суду.

Королева Лихо, що за вчинок?
Слова твої — неначе грім жакний.

Гамлет Погляньте-бо на цей портрет і цей.
Майстерні тут подоби двох братів.
Яка краса на цім виду, дивіться:
Волоссям Феб; чолом Юпітер сам;
Зір наче в Марса, владний та суворий;
Поставою швидкий Меркурій, щойно
Спустився він на гору небосажну;
Сполука всіх чеснот в єдинім тілі,
Де кожний бог лишив свою печать,
Щоб світ пізнав достойний образ мужа.
То був ваш чоловік. Сюди погляньте:
Це єсть ваш чоловік; як ржавий колос,
Зрубив він і здоровий. Де в вас очі?
Хіба міняють чисту полонину
На пашу у болоті? Де в вас очі?
Не звить любов'ю це, бо в вашім віці
Шал крові вгамувавсь, примовк, ущух,
Скорився розсуду. А що за розсуд
Зміняв би те на це? Ви живете,
Тож маєте й чуття, але вони
В паралічу. Безумство так не схибить,
Не полонить чуттів настільки, щоб
Не збереглась здорова частка глузду,
Що вбачить тут різницю. Що за біс
Вас, наче в піжмурки, так заморочив?
Адже ні зір, ні дотик ваш, ні слух,
Ні нюх — ні жоден орган почуття,
Коли б він навіть хворий був, не міг би

В таку оману вас вести.
О сором, де рум'янець твій? О пекло,
Якщо бунтуєш кості літній жінці,
То молодість палка хай чистоту,
Мов віск, розтопить на своїм огні.
Не сором, що потужний пал змагає.
Коли горить і лід, коли вже й розум
Свашкує хтивості.

Королева О годі, сину!
Звернув мені ти очі в глиб душі:
У ній тепер я чорні плями бачу,
Яких нічим не вивести.

Гамлет Як можна
В смердючій, заяложеній постелі,
В розпусті парячись, на купі гною
Милуючись, кохаючись...

Королева О годі!..
Мені ножом слова ці крають уші.
Замовкни, Гамлете!

Гамлет Убивця, гад!
Цей раб не варт пилюки, де ступав
Колишній ваш владар. На троні — блазень.
Це злодій кишеньковий, що поцупив
Державу й владу, а саму корону
В кишеню заховав!

Королева О годі! Цить!

Гамлет Король в блазенських клаптях...

Входить Привид.

Спаси мене і крилами повий,
Небесне воїнство!
(До Привида)

Чого ти хочеш,
Блаженний образе?

Королева Ой, збожеволів!

Гамлет Ти млявість сина ганити прийшов,
Що він, марнуючи і час, і запал,
Не виконав ще грізного наказу?
Кажі!

Привид Лише нагадую. З'явивсь для того,
Щоб нагострить твій замір затупілий.

Та глянь на матір: жак її побив.
Стань поруч з нею в боротьбі душевній.
Що слабше тіло, то уява дужча.
Промов до неї, Гамлете.

Гамлет

Що з вами?

Королева

Ой лихо, що з тобою?
Що ти, в порожняву втопивши зір,
Волаєш до безплотного повітря?
З твоїх очей глядить твій дух шалено,
І, ніби військо, збуджене на сполох,
Волосся на тобі, немов живе,
Ворушиться й встає. О любий сину,
Ти божевілля полум'я скропи
Розважністю. Скажи, що бачиш?

Гамлет

Його, його! Який блідий він, гляньте!
Цей образ, смуток цей, до скель прорікши,
Зворушив їх би.
(До Привіда)

Не дивись на мене,
Бо ще сумний твій вид мене відверне
Від грізних діл; і зблякне замір мій;
І замість крові сльози я проллю.

Королева

До кого говориш ти?

Гамлет

Хіба не видно?

Королева

Нічого, ні. Хоч бачу все, що є.

Гамлет

А чули ви що-небудь?

Королева

Тільки нас.

Гамлет

Та гляньте ж, гляньте! Он виходить геть
Як за життя убраний на ніч батько!
Виходить; гляньте, за поріг ступив!

Привид виходить.

Королева

То тільки вигадка твого мозку,
Безтілий плід душевної гарячки,
Що вдатна на таке.

Гамлет

Он як, гарячки?
Мій пульс, як ваш, стукоче рівномірно,—
Ця музика, що свідчить про здоров'я.
Мої слова — не безум. Накажіть —
І я усе вам ще раз повторю,
А безум би спіткнувся. Спасіння ради,

Собі душі елеєм не мастіть,
Що то не гріх ваш — безум мій волає.
Єлей лише вам виразку затагне,
Тим часом гній залишиться під сподом,
А з ним зараза. Сповідайтесь небу,
Покайтесь в давнім, бійтесь за прийдешне,
Лиш добрива не сипте під бур'ян,
Що й так буя. Даруйте ширу правду;
Адже в наш вік, роздутий від розпусти,
Повинна правда слугувати кривді,
Вклякати ниць, щоб їй допомогти.

Королева Мені ти серце розколов навпіл.

Гамлет Відкиньте гіршу серця половину,
А кращою живіть у чистоті.
Добраніч. Не лягайте в ліжко дядька.
Позичте цноти, як бракує вам.
Полонить нашу душу й розум звичка.
Вона мов біс і янгол водночас:
І злий, і добрий вчинок одягає
У те вбрання, що їм найбільш пасує.
Вдержіться сю ніч, завтра легше буде
Терпіти піст, а там все легше й легше.
Натуру навіть людську звичка мінить,
Приборкує диявола самого
Чи й виганяє геть. Ще раз добраніч;
Коли вас бог простить, то й син попросить
У вас благословення. Що ж до нього,
(показуючи на Полонія)
Я каюсь. Так хотіли небеса,
Щоб я скарав його, а він мене,
Щоб став я в них слугою і бичем.
Про нього я подбаю й відповім
За смерть його як слід. Ще раз добраніч.
Щоб добрим бути, мушу стать лихим.
Зло почалось, а гірше йде за ним.
Міледі, ще одне!

Королева Що мушу діять?

Гамлет Лише не те, що я вам щойно радив.
Хай сластолюбєць звабить вас на постіль,
Вам щипле щічки, мишкою зове
І хай, поганячи брудним цілунком,
Бридкими пальцями огрібши шию,
З вас витягне признання, що ваш син

Геть не шалений, а шалено хитрий
І лиш вдає безумство. Хай він знає.
Чи ж королеві, гарній, ніжній, мудрій,
Від жаби, від кота, від кажана
Ховати цю важливу таємницю?
Ні, всупереч розважливості й глузду,
На дах здеріться з кліткою пташок,
Іх випустіть, самі ж, як мавпа в байці,
Заради спроби влізьте в клітку та й
Зламайте карк собі.

Королева Я радше подих затаю навіки —
Ніж видихну хоч слово, сину мій,
Про те, що ти казав.

Гамлет Я їду в Англію, ви чули?

Королева Лихо,
А я й забула. Вирішено так.

Гамлет Листи уже з печатями, й наказ
В руках у двох моїх товаришів,
Яким я вірю, мов гадюкам підлим.
Вони мені проторять шлях до пастки.
Нехай. Ну й сміху буде, як грабар
На власному підкопі підірветься!
Хоч би там що, а я на лікоть глибше
Під їхню міну вриюсь, хай злетять
До місяця! Хіба не розкіш, щоб
Дві хитрості зіткнулись лоб у лоб?
(Показуючи на Полонія)
Цей чоловік від'їзд мені прискішить,
А тельбухи я звідси відтягну.
Добраніч, матінко. О, цей вельможа
Тепер поважний, скромний, мовчазний.
Хоч за життя був балакун дурний,—
Ну, пане, докінчім, що почали.
Добраніч, матінко.

Виходять: спочатку королева, за нею — Гамлет, волочачи Полонія.

СЦЕНА 1

Кімната в замку.

Входять король, королева, Розенкранц і Гільденстерн.

Король Не без причин зітхання ці глибокі.
Відкрийтесь нам: ми маєм знати все.
А де ваш син?

Королева Лишіть нас на хвилину.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Королю мій, що бачила я сю ніч!

Король Що, що, Гертрудо? Що там робить Гамлет?

Королева Шаліє, наче море й ураган,
Коли вони змагаються, хто дужчий.
За килимом йому почувся шелест,
Добув меч а і з вигуком «Пацюк!»
У маячні наосліп заколов
Сердешного старого.

Король Лютий вчинок!

Були б ми там, було б і нам таке.
На волі небезпечний він для всіх:
Для вас самих, для нас, для будь-кого.
Хто ж відповість за це криваве діло?
Вину складуть на нас, бо ми ж і мали б
Тримати на припоні та на оці
Безумця молодого. Ми з любові
Забули зовсім про здоровий глузд,
Соромились, мов хворий, що мовчить
Про виразку погану, поки та
Все тіло не роз'їсть. То де він нині?

Королева Кудись потяг убитого. Над трупом
Його безумство, наче цятка злата
В руці брудній, засяло чистотою.
Оплакує він гірко вчинок свій.

Король Ходім, Гертрудо!
Ще сонце гір торкнутися не встигне —

Він відпливе. А вчинок той лихий
Нам треба спритно і по змозі гідно
Подати й зм'якшити. Гей, Гільденстерне!

Повертаються Розенкранц і Гільденстерн.

Ви, друзі, йдіть, візьміть собі підмогу.
Полонія в нестямі Гамлет вбив
І витяг геть з покоїв королеви.
Знайдіть його і заспокойте. Тіло
Несіть в каплицю. Поспішіть, будь ласка.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Ходім, Гертрудо. Наймудріших друзів
Покличмо, розкажімо їм, що сталося
В недобрий час і що рішили ми.
Як вчиним так, то, може, поговір,
Що швидко облітає цілий світ,
Немов ядро гарматне, нас не вразить,
А лиш протне повітря. Йдім відсіля!
В моїй душі і страх, і тоскний біль.

Виходять.

СЦЕНА 2

Інша кімната в замку.

Входить Гамлет.

Гамлет Захований як слід.
Розенкранц
і Гільденстерн

(за сценою)
Гамлете! Принце Гамлете!

Гамлет Ці! Що за галас? Гамлета кому?
Ба, це вони.

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Розенкранц Скажіть, що ви зробили з трупом?

Гамлет Змішав з землею — він належить їй.

Розенкранц Скажіть нам, де він є, щоб ми могли
Його в каплицю віднести.

Гамлет Не вірте.

Розенкранц Не вірити чому?

Гамлет Що вашу тайну я вмію берегти, а свою ні. На яку ще відповідь може розраховувати губка?

Розенкранц Ви маєте мене за губку, принце?

Гамлет Авжеж, за губку, що вбирає королівську ласку, щедроти і зиск від його влади. Такі слуги — найкращий десерт для короля. Він держить їх, мов та мавпа горіхи, за щокою; першими кладе в рот, останніми ковтає. Коли забагнеться того, що ви навбирали, досить вас почавити, і ви знов суха губка.

Розенкранц Не розумію вас.

Гамлет Вельми рад. Хитра мова не для дурного вуха.

Розенкранц Принце, ви б сказали нам, де тіло, і пішли б з нами до короля.

Гамлет Тіло при королі, та король не при ділі. Бо що таке наш король?

Гільденстерн Ви сказали на короля «що»?

Гамлет Ні, він — ніщо. Ведіть мене до нього. Ховайся, лисичко, поки не піймали.

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша кімната в замку.

Входить король з почтом

Король Знайти його і відшукати тіло
Звелів я. Небезпечний він на волі!
Та круто, по закону, з ним не вдієш:
Улюбленець дурної він юрби,
Яка не розумом, очима любить
І важить тільки кару винуватця,
А не вину. Щоб гладко все сплигло,
Його від'їзд раптовий має здатись
Розважним рішенням. Так, сильну хворість
Лиш сильні ліки гоять. А інакше
Ніщо вже не допоможе.

Входить Розенкранц.

Ну, дізнались?

Розенкранц Де мертве тіло сховане, королю,
Не допитались ми.

Король А де він сам?

Розенкранц Тут, владарю, під вартою, і волі
Жде вашої.

Король Хай стане перед нас.

Розенкранц Гей, Гільденстерне! Принца приведіть.
Входять Гамлет і Гільденстерн.

Король Ну, Гамлете, а де ж Полоній?

Гамлет На вечері.

Король На вечері? Де?

Гамлет Не там, де він їсть, а де його їдять. Круг нього
снме зібралося велемудре хробацтво, що добре знається на по-
лтиці. Черв'як — справжній імператор над усіма їствами й на-
поями. Ми годуємо худобу, що годує собою нас, а самі годує-
мось, щоб нагодувати черву. І ситий король, і худий жебрак —
тільки різні наїдки, дві страви на той самий стіл. Кінець для всіх
один.

Король На жаль, це так.

Гамлет Людина може вудити на черв'яка, що їв короля,
і поїсти риби, що їла того черв'яка.

Король Що ти хочеш цим сказати?

Гамлет Нічого, тільки показати, що й король може від-
бути подорож по кишках злидаря.

Король Де Полоній?

Гамлет На небі. Пошліть туди по нього. А як ваш по-
сланець не знайде його там, пошукайте в іншому місці самі. А коли
ви місяць ви його таки не знайдете, то вчуєте носом, ідучи по
сходах на галерею.

Король
(до придворних)
Підіть пошукайте його там.

Гамлет Вас він підожде.

Придворні виходять.

Король Мій Гамлете, для власної безпеки,
Що завдає нам клопоту не менше,

Ніж необачний вчинок твій — жалю,
Тобі годиться вибратись відсіль
Немов на крилах. Тож лаштуйсь в дорогу.
Судию готове, віє добрий вітер,
Супутники твої плисти готові
До Англії.

Гамлет До Англії?

Король Так.

Гамлет Добре.

Король Ти кажеш так, мов знаєш наші мислі.

Гамлет Я бачу херувима, що бачить їх. Гаразд, отже,
в Англію! Прощайте, люба матінко.

Король Ти хотів сказати: «коханий батьку».

Гамлет Ні, мати. Батько й мати — чоловік та жінка,
а чоловік та жінка — одна плоть. Тож ви моя мати. Отже,
в Англію!

(Виходить)

Король Рушайте назирці; в дорогу квапте,—
Жадаю я, щоб він відплив до ночі.
Не гайтесь! Все, що справді допоможе,
Я виклав у листі. Спішіть, благаю.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Якщо, Англійцю, в тебе я в пошані,—
А надає ваги їй міць моя,
Бо в тебе ще багріє й нині шрам
Від датського меча і нам данину
Ще й досі платиш,— не байдуже приймеш
Наказ наш королівський, що велить,
Як сказано в моїх листах, негайно
Убити Гамлета. Убий його!
Бо він, мов трясця, сушить кров мені.
Зціли мене! Допоки вість про страту
Не дійде звідтіля до вух моїх,
Мені в житті моїм не знати втіх.
(Виходить)

СЦЕНА 4

Шлях понад морським узбережжям Данії.
Йдуть Фортінбрас, капітан і солдати в похіді.

Фортінбрас Вітайте, пане, датського державця.
Скажіть, що Фортінбрас на дозвіл жде
Обіцяний — пройти його землею.
Побачимося там, де домовлялись.
Якщо його величність так жадає,
Ми особисто стрінемося з ним.
Перекажіть це.

Капітан Служаюсь, мій пане.

Фортінбрас Повільним кроком руш!
Фортінбрас із солдатами виходить.

Йдуть Гамлет, Розенкранц, Гільденстерн та інші.

Гамлет Звідкіль це військо?

Капітан З норвезької землі.

Гамлет Куди прямує?

Капітан На Польщу.

Гамлет А хто веде?

Капітан Принц Фортінбрас, племінник короля.

Гамлет Йдете ви проти усієї Польщі
А чи лише на прикордонні землі?

Капітан Якщо по правді і без перебільшень,
Йдемо ми здобувати шмат землі,
З якого тільки й користі, що назва.
За п'ять дукатів я не взяв би навіть
Його в оренду. А продати — зиску
Не більше мали б ні вони, ні ми.

Гамлет Вони його й не стануть боронити.

Капітан Та ні, там військо вже на нас чекає.

Гамлет Двох тисяч люду і мішка червінців
Не жалко за таку нікчемну справу?
От де чиряк і миру, і достатку:
В нутро прорветься, й не збагне ніхто,
Від чого смерть... Я щиро вдячний, пане.

Капітан Хай вам щастить.
(*Виходить*)

Я вмиць наздожену. Ідіть вперед.

Виходять усі, крім Гамлета.

Як всі випадки свідчать проти мене,
Підхльостують мою ледачу помсту!
Чи ж то людина, хто найбільшим благом
Вважає їжу й сон? Тварина, й годі.
Творець, який думками наділив нас,
Що бачить крізь віки, дав не на те
Нам здібності та богорівний розум,
Щоб гнів він у безділлі. Чи тваринне
Тут забуття, чи полохка розважність,
Що без кінця все зважає кінець?
На частку глузду міркування містить
Три частки боягузтва. Я не знаю,
Чому лише тверджу: «Це слід зробити»,
Дарма що є причина, воля й сила,
Аби зробити. Прикладів доволі.
Хоч би й це військо (що людей, що грошей),
Цей принц, що має розум і манери
Й чий дух, піднятий дивним честолюбством,
Зухвало кпить з незнаного кінця;
Він смертних виставляє без вагань
На примхи долі, смерть і небезпеку
Заради дірки з бублика. Так, велич
Не в метушні безладній без причини,
А в тім, щоб битись навіть за стеблинку.
Як честь поставлено на кін. У мене
Забито батька, матір у ганьбі,
І серце, й розум збурені до краю,
А я, приспавши їх, дивлюсь байдуже
На тисячі приречених людей,
Що ради вигадки й пустої слави
В могилу йдуть, як в постіль, за наділ,
Де всім цим воякам не розвернутись,
Де навіть і землі навряд чи стане
Полеглих поховати. О, вже час,
Щоб роздум мій чи вбравсь у кров, чи згас!
(Виходить)

СЦЕНА 5

Ельсінор. Кімната в замку.

Входять королева, Гораціо та придворний.

Королева Я не бажаю з нею розмовляти.

Придворний Сердешна затялась, цілком безумна;
Дивитись навіть жаль.

Королева Чого їй треба?

Придворний Про батька править все; зове весь світ
Облудливим; зітхає, б'ється в груди,
І все її дратує. Щось белькоче.
Слова її безглузді, недоладні,
Однак недоладність їх наводить
На роздуми. Слова ті кожен ловить
І припасовує до власних дум.
То кив, то морг, то жест — по всьому цьому
Насправді віриться, що є в тім зміст,
Хоч невиразний, та тим більш лихий.

Гораціо Прийняти б вам її, бо ще посіє
Непевні здогади в умах зловмисних.

Королева Введіть її.

Придворний виходить.

(Убік)

Душа моя — вмістилище гріха,
Йї доля всюди бачиться лиха.
Нечиста совість кари жде зусюди;
Лиш втопить страх, аж він вже гульк на люди.
Вертається придворний з Офелією.

Офелія Де володарка Данії прекрасна?

Королева Чого тобі, Офеліє?

Офелія

(співає)

Чи я милого твого
Нині б не вгадала?
Патериця, бриль прочанський,
На ногах сандалі.

Королева Голубонько, що значить пісня ця?

Офелія Що ви сказали? Слухайте, будь ласка.
(Співає)

Ні, він, пані, вмер, спочив,
Обернувся в прах.
В головах зелений дерен,
Камінь у ногах.

Ой, ой!..
Королева Офеліє...
Офелія Слухайте, будь ласка.
(*співає*) Мов нагірний сніг, на нім...

Входить король.
Король Ой леле, тільки гляньте!

Офелія
(*співає*) Саван білий-білий;
Квіти, зрошені слізьми,
Не лягли в могилу.

Король Як ви, мила дитино, живете?

Офелія Гаразд, хай віддячить вам бог. Кажуть, що сова — дочка пекаря. Господи, ми знаємо, що ми таке, та не знаємо, чим ми станемо. Благослови, боже, сісти вам за стіл!

Король Наздогад про батька.

Офелія Про це, будь ласка, ні слівця. Але як вас питають, що воно значить, відмовте так:

(*співає*) На Валентина я прийду
Із раннього рані,
Глянь, Валентина жде твоя
Обіч твого вікна.
Устав юнак, убравсь будь-як
Та й двері відчиняв;
Діо себе дівчину впустив,
А жінку проводжав.

Король Мила Офеліє!

Офелія Я зараз кінчу. Навіть імені божого всує не згадаю.

(*співає*) Як їй прийшлося, не дай господь,
Попалася в біду!
Мужчина всяк на те мастак,
Немає їм стиду.
Казав, як ше до рук не брав,
Що підем під вінець.

А він відказує:

Була б зі мною не лягла,
Повів би, побий мене грець.

Король Давно вона така?

Офелія Сподіваюсь, що все буде гаразд. Треба терпіти.
Ти як мені не плакати, коли здумаю, що його поклали в землю
сиру. Мій брат теж дізнається про це. Спасибі вам за добру по-
риду. Гей, карету мені! Добраніч, любі панії. Добраніч, панни
мілі. Добраніч, добраніч.

(Виходить)

Король Ідіть назирці, глядіть її, прошу вас.

Гораціо виходить.

Її журба глибока отруїла,
А джерело отрути — батька смерть.
Біда іде — з собою й ще веде:
Полками сунуть, а не поодинці.
Вмер батько в неї. Незабаром зник
Ваш син, призвідця власного вигнання.
Полонієва смерть вразила люд —
Пліткам і здогадам кінця нема.
Безглуздо ми сховали тишком-нишком
Небіжчика. Офелія нещасна
Перемінилась, розум загубила;
Без нього ми як тіні чи тварини.
Ще й брат її, до всього на додачу, —
Із Франції таємно повернувся.
В собі замкнувся він, живе бідою,
І звідусіль нашіптують йому
Отруйні вигадки про батьків скін.
А що пліткам цим певності бракує,
Підозра розповзеться між людьми
І нас назве злочинцем. Мов картеч,
Несе мені цей шепіт стоголосий
Стократну смерть.

За сценою галас.

Королева О лихо, що за гвалт?

Король Швейцарці де? Хай двері стережуть!

Входить один з придворних.

Що стається?

Придворний Рятуйтеся, володарю,
Сам океан, що вийшов з берегів,

Так не крушив би все на суходолі,
Як цей Лаерт з юрбою бунтарів
Сторожу крушить. Чернь його зве паном,
І, ніби щойно світ лише почавсь,
Немає давніх звичаїв, і можна
Казати все, що треба і не треба,
Кричить: «Ми вибрали! Лаерт король!»
Ліс рук, шапок і крики аж до неба:
«Лаерта в королі! Лаерт король!»

За сценою галас.

Королева Ич, брешуть радісно, згубивши слід.
Ану, назад, брехливі датські пси!

Король Розбито двері.

Входить Лаерт, за ним — датчани.

Лаерт Де той король? Панове, вийдіть геть.

Датчани Пустіть, пустіть!

Лаерт Лишіть мене, будь ласка.

Датчани Гаразд, гаразд.
(Виходять за двері)

Лаерт Спасибі. Двері стережіть. А ти,
Королю підлий, батька поверни!

Королева Вгамуйся.

Лаерт Як вгамується тепер
Моеї крові хоч одна краплина,
То я — байстрюк, мій батько — рогоносець,
А матері моєї чисте чόло
Спотворене брудним тавром повії.

Король Пощо, Лаерте, зняв ти бунт гігантів?
Облиш його, Гертрудо. І не бійся:
Господь — така заслона королям,
Що зрада чорний замір свій здійснити
Безсила майже. Говори, Лаерте.
Чим збурилась ти? Облиш його, Гертрудо.
Кажі.

Лаерт Де батько?

Король Вмер.

Королева Не з волі короля.

Лаерт Як сталось це? Крутіїства не стерплю.

До дідька в пекло вірність і присягу!
Сумління і спасіння боже — к бісу!
Прокляття не боюся, так і знайте.
Що цей, що той світ — все одно мені!
Нехай там що, за батькову погибель
Сповна помщусь.

Король Ніщо тебе не спинить?

Лаерт Лиш власна воля. Засоби знайду.
Хай мало їх, та навіть з тим, що є,
Сягну далеко.

Король Мій Лаерте славний,
Ти хочеш знати правду всю про те,
Як любий батько твій умер? Чи, може,
Немов картяр, що банк увесь зірвав,
А доля інших — то йому марниця,
Ти мститимеш і ворогу і другу?

Лаерт Лиш ворогам його.

Король Їх знати хочеш?

Лаерт А щирим друзям розгорну обійми
І, наче пелікан, їм дам житись
Мойого серця кров'ю.

Король От ти й мовив
Як добрий син і як справдешний лицар.
Що я не винен в смерті твого батька,
А смуток мій і щирий, і глибокий,
Для тебе незабаром стане ясно,
Як божий день.

Датчани
(за сценою)

Та пропустить її.

Лаерт Що сталось? Що за галас?

Вертається Офелія.

Хай висушить мій мозок гнів страшний!
Хай очі випалять пекучі сльози!
Клянусь, платитиму за безум твій,
Аж поки переважить шалька мсти!
Трояндо, сестро, радосте моя!
Скажи, невже твій розум молодий
Тепер на тому світі, поруч з батьком?
А втім, що є щедріше за любов?

Услід за тими, хто пішов від нас,
На згадку найдорожче ми шлемо.

Офелія

(співає)

Несли його з непокритим лицем,—
Ой леле, ой леле, ой леле,—
І сльози били в труну дошем.

Прощай, мій голубе!

Лаерт Була б при тямі ти й водала помсти,—
Так не зворушила б.

Офелія А ви приспівуйте: «Все далі і далі, все далі і далі...» Ох, як цей приспів до речі! Це про віроломного ключника, що вкрав дочку в хазяїна.

Лаерт У цім безглузді сила глузду.

Офелія Ось розмарин, це на згадку. Пам'ятай, любий, пам'ятай. А ось братки, це для дум.

Лаерт Повчальний урок безуму: щоб думки та пам'ять
були в згоді.

Офелія Ось вам кріп і орлики. Ось рута. А тут трохи для мене. Ще вона прозивається зіллям святої неділеньки. Ох, але вам носити цю руту з іншої причини. А ось стокротка. Дала б вам і фіалок, та вони всі пов'яли, коли вмер мій батько. Кажуть, йому хороше вмиралося...

(Співає)

Веселий мій Робін — вся втіха моя.

Лаерт Журбі, стражданню, лиху, навіть пеклу
Вона краси й приваби надає.

Офелія

(співає)

Чи вернеться він сюди?

Чи вернеться він сюди?

Ні, ні, він умер,

Біле тіло простер.

Не вернеться, і не жди.

Мов сніг, борода його,

Мов льон, голова його;

Покинув він нас,

Сльози марні — він згас.

Крий боже раба твого.

Крий боже і всі християнські душі. Щастя вам бог!

(Виходить)

Лаерт Чи бачиш це, о боже?

Король

Мій Лаерте,

Я стану спільником тобі у тузі,
Як не цураєшся мене. Ходім.
З-між друзів вибери щонаймудріших —
Нехай вони й розсудять нас з тобою.
Як доведуть пряму чи посередню
Причетність нашу до цього убивства,
То ми й короною, й життям, і всім,
Що нам належить, ладні поступитись,
Аби вину загладить. А як ні,
Тоді прошу озброїтись терпінням.
Шукатимемо разом певний шлях,
Щоб вдовольнити мсту.

Лаерт

Хай буде так.

Рантовий скін і потайний погреб,
Без панцера, герба й меча над праком,
Ні гожих почестей, ні п'ятих служб —
Волає все, від неба до землі,
И жадає суду.

Король

Прийде суд; хоч де

*Сховайся зло, обух туди впаде.
Будь ласка, йдім.*

Виходять.

СЦЕНА 6

Інша кімната в замку.

Входять Горацію та слуги.

Горацію

Хто там зі мною хоче говорити?

Слуга

Моряки, пане; вони кажуть, що в них листи до вас.

Горацію

Хай увійдуть.

Слуга виходить.

*Вже й не збагну, з яких ото країв
Мене б вітали... Чи не Гамлет принц?*

Входять моряки.

1-й моряк

Хай благословить вас господь, пане.

Горацію

І тебе також.

1-й моряк Авжеж, коли на те буде його воля. Тут вам лист, пане,— від посла до Англії,— коли ви справді зветесь Горацію, як мені казано.

Горацію

(читає)

«Горацію, коли ти це прочитаєш, поможи цим людям дістатись до короля; у них листи до нього. Не пробули ми й двох діб на морі, як за нами погнався добре озброєний піратський корабель. Побачивши, що нам від нього не втекти, ми змушені були прийняти бій. Вони взяли нас на абордаж, і під час сутички я перескочив до них на корабель, який у ту ж мить відійшов від нашого судна. Так я сам-один опинився в них у полоні. Розбійники виявили до мене милосердя, але вони знали, що роблять — я маю стати їм у пригоді. Доглянь, щоб король одержав мої листи, і поспішай до мене так, як тікав би від смерті. Я маю сказати тобі кілька таких слів, від яких ти онімієш. Одначе діло має важить так багато, що навіть ці слова для нього надто легкі. Добрі люди, яких я до тебе послав, покажуть тобі дорогу до мене. Розенкранц та Гільденстерн тепер плывуть до Англії. Про них я тобі ще чимало розповім. Твій — як тобі добре відомо — Гамлет».

Ходім, я вам вкажу, куди з листами.

Та поспішіть, щоб вам ще відвезти
Мене до того, хто вам доручив їх.

Виходять.

СЦЕНА 7

Інша кімната в замку.

Входять король і Лаерт.

Король Тепер ти усвідомив — я не винен;
Прийми й у серце теж мене як друга.
Дізнався ти і впевнився, що той,
Хто батька вбив шляхетного твого,
На мене мірив.

Лаерт Так. Але скажіть,
Чому не покарали ви законом
Цих злочинів зловмисних і тяжких,
До чого мудрість і обачність ваша
Вас мали б спонукати?

Король З двох причин,
Можливо, як на тебе, й невагомих,

Але для мене їх цілком достатньо.
Для королеви син — це все. А я —
На щастя це чи навпаки, не знаю,—
З дружиною своєю так зріднився,
Що, як зорі не рухатись без сфери,
Мені не жити без неї. Ще причина,
Чом я не важусь на прилюдний суд —
Палка любов простолюду до принца.
Люд, приязню йому омивши вади,
Як в джерелі з чарівною водою,
Святиню зробить із його кайданів.
А стріли, що пушу в народну бурю,
Не до мети полинуть, а повернуть,
Аби вразить мене.

Лаерт Мій батько згинув,
Дійшла до краю розпачу сестра,
Чиї чесноти — о, хвала спізнала! —
Це віку нашого окраса й гордість
Неперевершена. Та помста прийде!

Король Лаерте, спи спокійно і не думай,
Що розум наш настільки притупився,
Аби вважати грізну небезпеку
За жарт легкий. Ось почекай лишень.
Твій батько другом був мені. Та й я
Собі не ворог. І цього доволі...

Входить гонець.

Із чим прийшов?

Гонець Від Гамлета, з листами.
Цей вашій милості, цей королеві.

Король Від Гамлета? Хто їх приніс?

Гонець Либонь,
Матроси, пане мій. Я їх не бачив.
Мені дав Клавдіо листи; йому —
Той, хто привіз їх.

Король Що ж, Лаерте, слухай.

(До гінця)
Лиши нас.

Гонець виходить.

(Читає)

«Великий і могутній! Доводжу до вашого відома, що мене висадже-
но голого на берег вашого королівства. Завтра я проситиму

дозволу стати перед ваші світлі очі і тоді, попередньо заручившись вашою ласкою, оповім вам про обставини мого несподіваного і незвичайного повернення. *Гамлет*»

До чого б це? Чи й решта повернулись?
Чи тут якийсь обман, і все не так?

Лаерт Рука вам знана?

Король Гамлетова. «Голий»!
Ще й додає в приписці: «сам-один»!
Що скажеш ти на це?

Лаерт Я спантеличений. Але хай прийде.
Утішу бідне серце хоч би й тим,
Що зможу кинути йому в лице:
«Це злочин твій».

Король Коли вже так, Лаерте,—
Хоч, власне, як інакше мало б бути? —
Чи згоден слухатись моєї ради?

Лаерт Аби лише не радили миритись.

Король Я миру прагну для душі твоєї.
Уникнув Гамлет подорожі. Отже,
Удруге не поїде. Заманю
Його у пастку. Намір мій вже визрів,
І знайде Гамлет неминучу смерть.
Підозри тут не виникне ні в кого;
Не сумніватиметься навіть мати,
Що це лиш випадок.

Лаерт На раду вашу
Пристану. Тільки виберіть мене
Знаряддям помсти.

Король Так і випадає.
Про тебе тут позаочі багато
Говорено, і Гамлет чув про хист,
Яким ти сяєш. Тлум твоїх чеснот
У нім не збурих заздрощів таких,
Як ця єдина, що, на погляд мій,
Не вельми вартісна.

Лаерт Що за чеснота?

Король На шапці молодості це лиш стрічка,
Хоча й потрібна; одяг легковажний
Не менше молодому до лица,
Як літньому убори темні й хутра,
Що шани і поваги надають.

Два місяці тому тут був нормандець;
Французів бачив я в боях чимало —
Все браві вершники. Та цей сміливець
Був справжній чарівник. Він вріс в сідло
І витворяв з конем такі дива,
Немов вони зрослись в одну істоту.
Кентавр, та й годі. І які лишень
Я міг курбети й штуки уявити,—
Все перевершив він.

- Лаерт* Отой нормандець?
- Король* Нормандець.
- Лаерт* Клянусь життям, що це Ламор.
- Король* Так, він.
- Лаерт* Мені він добре знаний; це-бо й справді
Перлиня і краса свого наряду.
- Король* Отож він широко вихваляв тебе
І розповів барвистими словами
Про твій майстерний захист, а найпаче
Як володієш ти легким мечем.
Ото було б видовище, сказав,
Якби знайшлася рівня. Бо французи
Втрачають спритність, натиск, окомір
В борні з тобою. Похвала його
Так роз'ятрила Гамлетову заздрість,
Що марить він лише одним бажанням —
Зустрітися з тобою у двобої.
А з цього, друже...
- Лаерт* Що, королю, з цього?
- Король* Чи справді ти любив, Лаерте, батька?
Чи ти, неначе горя тиха тінь,
Лиш образ без душі?
- Лаерт* До чого це?
- Король* Не думаю, що не любив ти батька;
Та знаю, що любов є витвір часу.
І бачу я на досвіді своєму,
Що час остуджує її багаття.
В самому полум'ї любові тліє
Щось мовби гніт, що чадом плям'я гасить.
Повік однаким не бува ніщо.
Все має межі. Їх досягши, гине
У власнім надмірі. Коли ти хочеш,

То й, мусиш, доки хочеш. Наше «хочу»
Мінливе. В нього стільки гальм і вад,
Як є на світі випадків і слів.
Із часом «мушу» стане мов зітхання:
Розважить горе, та вкоротить вік.
Вернімось до того, що нас болить.
Принц прибуває; чим ти доведеш,
Що ти не словом — ділом батьків син?

Лаерт Йому горлянку в церкві перетну.
Король Для вбивці навіть храм не порятунок,
А помсті меж нема. Проте, Лаерте,
Як прагнеш ти її, замкниш удома.
Вернувшись, взнає принц, що й ти вернувсь.
А я звелю, щоб хист твій вихваляли
І славу, що зажив ти від француза,
Подвійним вкрили блиском. А по всьому,
Вас звівши, поб'ємося об заклад.
Він, легковірний, шириї, необачний,
Мечів не оглядатиме. Тож вільно,
Сливе що без шахрайства, ти візьми
Меч незатуплений та й штихом влучним
Помстись за батька.

Лаерт Так я і вчиню;
Ще й дечим помащу свого меча.
У знахаря купив я масть одну,
Таку смертельну, що вмочи в ній ніж
І лиш вдряпни, то вже й найкращі ліки
Із трав, які лиш можна відшукати,
Не порятують, як ввійшла у кров
Хоч крапля трути. Вістря заразивши,
Мені вже досить Гамлета черкнути,
Щоб він помер.

Король Розважмо все як слід:
Коли і як найкраще нам здійснити
Наш задум. Як спіткає нас невдача,
Як в нашій ділі знати буде пальці,
То годі й пробувати. Треба мати
Щось інше про запас — якусь заміну,
Що виручила б нас. Ану, зміркуймо.
За тебе ми поставимо заклад...
Знайшов:
Коли розпалитесь ви в поединку
(Завзятіше для цього нападай)

І він попросить пити, в мене буде
На ту потребу келих. Хай пригубить,
І хоч твоєї трути він минув би,
Ми дійдемо свого. Ба, що за гомін?

Входить королева.

Королева За горем горе так і йде слідком.
Сестра, Лаерте, ваша утопилась.

Лаерт Утопилась? Як це? Де?

Королева Там, де верба нависла над струмком,
Купаючи у плесі віти сиві.
Сплела вінки химерні — кропиву,
Жовтець, стокротки і зозулинець,
Що грубі пастухи йменують бридко,
Стидні дівчата ж звуть мертвецьким пальцем.
Тоді на гілку злізла почепити
Свої вінки; зрадливий сук зломивсь,
І всі ті зела, та й вона сама
Упали в бистрину. Її одіння,
Роздувшись, бідну понесло, як мавку.
Пливла і без ладу співала щось,
Не тямлячи біди, мов та істота,
Що в цій стихії виросла й живе.
Та довго це тривати не могло:
Дівочі шати, у воді набрякли,
Втягли сердешну з співом на устах
В багnistу смерть.

Лаерт О лихо! Утопилась?

Королева Утопилась, утопилась.

Лаерт Тобі, Офеліє, води задосить,
Я сльози стримаю. О ні, несила!
Такі вже ми: природа верх бере
Над соромом. Ось вилю сльози й з ними —
Жіночу слабкість. Прощайте. Я
Огненними словами спалахнув би,
Та сльози гасять їх.
(Виходить)

Король Ходім, Гертрудо.

Насилу вгамував я в ньому лють!
Тепер боюсь, що знову закипить.
Ходім за ним.

Виходять.

СЦЕНА 1

Цвинтар.

Входять два гробокопи з лопатами й мотиками.

1-й гробокоп Хіба таку можна ховати по-християнськи, що самовільно шукає собі спасіння?

2-й гробокоп Кажу тобі, можна. Не мудруй і мерщій копай їй могилу. Слідчий уже рядив і присудив ховати її по-християнськи.

1-й гробокоп Як же воно так? Хіба вона втопилася, обороняючись?

2-й гробокоп Та вже так присуджено.

1-й гробокоп Тут без «самонападу» не обійтись. Бо ж у цьому вся суть. Коли я топлюся навмисне, то це — чин. А чин має три частини: причину, чин і кончину. А з цього виходить, що вона втопилася навмисне.

2-й гробокоп Слухай-но, шановний гробарю...

1-й гробокоп Дай договорити. Ось тобі вода, от. А ось людина, от. Коли людина іде до води й топиться, то, хоч-не-хоч, а вона йде, затям це собі. А як вода приходить до неї і топить її, то вона не топиться, а тоне. А з цього виходить, що хто в своїй смерті не завинив, той і життя собі не вкортить.

2-й гробокоп Воно так по закону?

1-й гробокоп Атож. По закону про дізнання.

2-й гробокоп Хочеш правду знати? Не була б вона вельможна пані, то й не ховали б її по-християнськи, ще й серед християн.

1-й гробокоп Тим-то й ба. Прикро, та й дуже, що тее панство має на цім світі більше прав топиться та вішатись, ніж прості християни. Дай-но мені лопату. Нема панства стародавнішого за садівників, землекопів та гробарів. Бо їхнє ремесло — з самого Адама.

2-й гробокоп А він хіба ж був пан?

1-й гробокоп Таж він перший у світі озброївся заліззям.

2-й гробокоп Ніякої зброї в нього не було.

1-й гробокоп Ба, ти хто, поганин, чи що? А як ти тямиш святе письмо? У святому письмі мовиться: «Адам копав». Чим би він копав без заліза? Я тобі загадаю ще одну загадку. Як не вгадаєш, то хутчій сповідайся і...

2-й гробокоп Іди ти...

1-й гробокоп Хто буде міцніше за муляра, корабельника чи тесляра?

2-й гробокоп Той, що ставить шибениці. Бо його будівля переживе тисячу пожитців.

1-й гробокоп Красно сказано, далєбі. Шибениця добра річ, але для кого вона добра? Для того, хто чинить зле. А ти зле вчинив, сказавши, що шибениця міцніша за церкву. А звідси виходить, що шибениця тобі добра. Спробуй-но ще раз.

2-й гробокоп Хто буде міцніше за муляра, корабельника чи тесляра?

1-й гробокоп Ну, скажи та й ходи здоров.

2-й гробокоп А от і скажу.

1-й гробокоп Ну-бо?

2-й гробокоп Йй-богу, не знаю.

Входять здаля Гамлет і Гораціо.

1-й гробокоп Годі, не суши собі голови, бо як ти осла не бий, а він швидше не побіжить. А коли тобі ще раз загадають отаке, відкажи: «Гробокоп». Хата, що він збудує, дотягне до страшного суду. Ну, рипнись-но до шинку та розжийсь мені квартиру.

2-й гробокоп виходить.

(*Копав й співає*)

Коли я змолоду кохав,

То я кохав душею

І втіхи — ох! — більшої — ох! — не знав,

Аніж — ох! — любитись з нею.

Гамлет Чи цей чоловік не відчуває, що робить, коли співає, копаючи могилу?

Гораціо Звичка виробила в ньому нечутливість.

Гамлет Мабуть, що так. Тільки ненатруджена рука зберігає чутливість.

1-й гробокоп

(співає)

А старість гульк, підстерегла,
Вхопила в пазур лютий
І в край далекий завезла,
Звідкіль не повернути.

(Викидає череп)

Гамлет Цей череп мав колись язик і міг співати, а той мугир жбурляє його, мовби то щелепа Каїнова, найпершого вбивці! А може, ця голова належала якомусь розумникові, а тепер цей йолоп вартий більш за нього. Може, той розумник міг обкрутити круг пальця самого господа бога? Могло ж таке бути?

Гораціо Могло, мій принце.

Гамлет А може, це голова гречного придворця, що казав: «Добридень, вельможний пане! Як почуваетесь, вельможний пане?» Або ж пана Такого-то, що вихваляв панові Такому-то коня, сподіваючись випросити його для себе? Теж можливо?

Гораціо Атож, мій принце.

Гамлет Хай там як, а тепер у цій голові панує пані черва; щелепа відпала, а по тім'ю цокає лопата гробокопа. Чудове перетворення, якби ми здатні були його спостерігати від початку до кінця. Чи варт було плекати ці кості, коли вони врешті тільки й годяться на те, щоб ними грати в паці? Аж мої кості ломить на думку про це.

1-й гробокоп

(співає)

Мотика й заступ, глибше рий,
Ще й саван треба ткати;
Ох! — в труні міцній, в землі сирій
Готова гостю хата.

(Викидає ще один череп)

Гамлет От ще один. Ну чого б йому не бути черепом якого-небудь правника? Де ж його каверзи тепер, хитрощі, висновки, викрути та виверти? Як він терпить, щоб той бевзь стукав його в лоб брудною лопатою, і не позове його до суду за образу чином? Гм! А може, цей чолов'яга був свого часу перекупцем земель, за поміччю всяких запродажних, застав, пень, подвійних забезпек, угод та визискних. Невже в тім зиск його визискних, вигода його угод, що безцінний його черепок востанне набили землею? Хіба всі ті його забезпекки, навіть подвійні, забезпечили йому хоч такий шмат землі, що його пара найдовших купчих покрие? Купа всіх його грамот на землю навряд чи й

уміститься в такому приміщенні. То, може, хоч власникові трохи більше відмірять?

Гораціо Анітрохи, принце.

Гамлет Адже пергамент роблять з баранячої шкіри?

Гораціо Авжеж, принце, та ще з телячої.

Гамлет То значить, барани й телята ті, що вважають пергамент якоюсь гарантією. А поговорю-но з цим чоловіком. Чия це могила, гей?

1-й гробокоп Моя, пане.

(Співає)

Ох! — в труні міцній, в землі сирій
Готова гостю хата.

Гамлет По-моєму, таки твоя, бо ти в ній крутишся.

1-й гробокоп Ви як не крутіться круг неї, а все вона не ваша.
А мене хоч і скрутило, та однак вона моя.

Гамлет Крути, та не перекрути; як же вона твоя, коли пона на мертвого, а не на живого? Ти, бачу, чистий крутій.

1-й гробокоп Крутня — для живих, пане. Вона й вас може обкрутити.

Гамлет На якого чоловіка ти копаєш?

1-й гробокоп Ні на якого, пане.

Гамлет То на яку жінку?

1-й гробокоп Теж ні на яку.

Гамлет Кого ж тут поховують?

1-й гробокоп Те, що було жінкою, пане. Але, царство їй небесне, вона померла.

Гамлет Ач, як цей пройдисвіт за слова чіпляється!
З ним треба розмовляти обачно, а то двозначність погубить душі інші. Йй-богу, Гораціо, три роки я вже помічаю: наш вік став такий прудкий, що мужик раз у раз носакон ступає на п'яти царедворцю, та все на мозолі... А давно ти людям ями копаєш?

1-й гробокоп Почав я це того дня, коли покійний король наш
Гамлет поборов Фортінбраса.

Гамлет А коли це було?

1-й гробокоп Хіба самі не знаєте? Кожен дурень зна. Того ж таки дня народивсь молодий Гамлет. Той, що з'їхав ниньки з глуду і що його відіслали в Англію.

Гамлет А чому його відіслали в Англію?

1-й гробокоп А тому, що з'їхав з глузду. Там його вправлять.
А як і не вправлять, невелике лихо.

Гамлет Чому?

1-й гробокоп Там того й не помітять. Там усі безглузді, як і він.

Гамлет Як же він збожеволів?

1-й гробокоп Дуже дивно, кажуть.

Гамлет Як так дивно?

1-й гробокоп А так, що стратив розум.

Гамлет На якому ґрунті?

1-й гробокоп На нашому, на датському. Я тридцять літ і підмайстром, і цеховим у ньому копаюсь.

Гамлет Скільки часу пролежить людина в землі, доки згниє?

1-й гробокоп Як не згниє ще перед смертю,— нам тепер що день божий трапляються такі пранцюваті мерці, що ледве дотягують до похорону,— то пролежить вісім чи й дев'ять років. Чинбар, той вам протягне і всіх дев'ять.

Гамлет Чому ж той довше?

1-й гробокоп Того, пане, що його ремесло так вичиняє йому шкіру, що вона довгий час не пропускає воду. Адже вода найбільший ворог вашого брата мерця. Ось вам ще один череп. Він пролежав у землі двадцять і три роки.

Гамлет А чий він?

1-й гробокоп Одного навіженого сучого сина. Чий, як ви гадаєте?

Гамлет Не знаю.

1-й гробокоп Чума на голову навіженому жартунові! Раз він був вилив мені на тім'я пляшку рейнського. Оцей череп, пане, належав Йорікові, королівському блазню.

Гамлет Цей?

1-й гробокоп Цей самісінький.

Гамлет Дай подивлюся.

(Бере череп)

Гай-гай, бідний Йоріку! Я знавав його, Горацію. Мастак на негавні жарти, пречудовий химерник. Тисячу разів носив він мене

на горгошах. А тепер як бридко мені це згадати! Аж з душі верне. Ось тут були губи, які я не знаю вже й скільки разів цілував. Де тепер твої жарти, твої пісеньки, вихори твоїх веселощів, від яких усе застілля лягало з реготу? Ніяк тепер поглузувати з свого власного скалозубства? Геть щелепа відпала? Заберись-но в опочивальню до якої-небудь вельможної пані та скажи їй, що, хай кладе вона на себе рум'яна хоч у палець завтовшки, однак скінчиться на такому личкові, як ось у тебе нині; посміши її. Будь ласкав, Горацію, скажи мені одне.

Горацію Що, принце?

Гамлет По-твоєму, й Александр Македонський мав такий вигляд у землі?

Горацію Такий самий.

Гамлет І так само тхнув? Фе!
(Кладе череп на землю)

Горацію Авжеж, принце.

Гамлет На яку ницу потребу можемо ми здатись, Горацію? Чом би не простежити в уяві весь шлях благородного праху Александра, аж поки він стане чопом у барилі?

Горацію Це надто доскіпливий погляд на речі.

Гамлет Анітрохи. Треба тільки простежити за ним, нічого не перебільшуючи, і робити правдоподібні припущення. Наприклад, так: Александр умер, Александра поховано, Александр обернувся в прах; прах — це земля; з землі копають глину; чом би тією глиною, на яку він обернувся, не замазати затичку в барилі нива?

Могутній Цезар вмер і струх на глину,
Що нею в хаті заткнуто шпарину.
Колись на цілий світ нагонив жаж,
Тепер латає стіни давній прах.

Пум тихо, бо сюди йде король.

Входять король, королева, Лаерт; вносять труну; священник, по-
чет.

З ним королева, двір. Кого ж ховають?
Та ще й обряд неповний. Видно, той,
Кого несуть, шаленою рукою
Урвав собі життя. Хтось із вельможних.
Сховаймось, подивімося.
(Відходить убік разом з Горацією)

Лаерт Ото й увесь обряд?
Гамлет Це, бач, Лаерт, шляхетний молодик.
Лаерт Ото й увесь обряд?
Священик Відправили ми службу, як могли.
 Ви ж знаєте, непевна в неї смерть.
 Коли б не владне слово короля,
 Лежати б їй в несвяченій землі
 До судних сурм; не квіти й молитви —
 Череп'я й цеглу кидали б на неї.
 А їй вінки, як наречений, дано,
 Дівоче клечання, погребний дзвін
 І проводи.
Лаерт І все вже виконано?
Священик Все, що можна.
 Ми б осквернили службу поминальну,
 Співавши реквієм, мов над душею,
 Що в мирі відійшла.
Лаерт Спускайте в яму!
 Хай з гожого, незайманого тіла
 Зростуть фіалки.
 (До священика)
 Ти ж, безсердий, знай:
 Творця возхвалить в янголах сестра,
 А ти завиєш в пеклі.
Гамлет Що? Сестра?
Королева Прощай, дитино! Квітці — квіти.
 (Розкидаючи квіти)
 Гадала я тебе за сином мати.
 Жадала я, моя прегарна доню,
 Сама тобі квітчати шлюбне ліжко,
 А не труну.
Лаерт Тяжке, безмірне горе
 Нехай впаде на голову трикляту,
 Що так злочинно в тебе відняла
 Високий розум! Ще не сипте землю,
 Сестру обняти дайте ще хоч раз.
 (Стрибає в могилу)
 Тепер засипте і живого й мертву,
 Громадьте гору в цій рівнині, вищу
 Над Пеліон і над чоло високе
 Олімпа синього.

Гамлет

(підходить ближче)

Хто той, чий смуток
Такий глибокий, а слова печалі
Такі гіркі, що вражені світила,
Зачувши їх, спиняють рух свій вічний?
Я — Гамлет датський.
(Стрибає в могилу)

Лаерт

В пекло забирайся!

Гамлет

Негоже молишся.

(Бореться з ним)

Будь ласка, пальці геть з мого горла.
Дарма, що я не запальний, мов порох,
Але в мені є щось таке страшне,
Чого боятись слід. Ану, геть руки!

Король

Гей, розніміть їх.

Королева

Гамлете, мій сину!

Усі

Панове!

Гораціо

Принце мій, прошу, вгамуйтеся.

Придворні розводять їх, і вони виходять з могили.

Гамлет

Ні, ладен з ним я битися за це,
Аж доки не склеплю повік назавжди.

Королева

Але за що?

Гамлет

Офелію любив я.

Я так її любив, що й сорок тисяч
Братів, з'єднавши всю свою любов,
Мою не здужали б. На що ти здатен
Для неї?

Король

Він, Лаерте, божевільний.

Королева

Заради бога, не дражніть його.

Гамлет

До ста бісів! Кажу, на що ти здатен?
На плач? На бій? На голод? На страждання?
Чи пити оцет? З'їсти крокодила?
Я теж. Прийшов ти скиглити сюди?
Мені на встид ускочити в могилу?
Живцем себе похоронити? Я теж.
Базікаєш про гори? Хай навернуть
На нас мільйони десятин, щоб насип
Сягав верхів'ям до самого сонця,
Щоб за бородавку здалася Осса!

Гей ні, хоч просторікуеш ти красно,
Я можу ще красніш.

Королева

Це чистий безум;
З годину помордує так його,
А потім тихий, наче та голубка,
Що вивела свої пташата любі,
Його повие спокій.

Гамлет

В чому річ?
Звідкіль у вас ненависть ця до мене?
Я завжди вас любив. Ну, та дарма.
Нехай вергає гори Геркулес,
Нявчати буде кіт, брехати — пес.
(*Виходить*)

Король

Горацію, пильнуй його, будь ласка.

Горацію виходить.

(*До Лаєрта*)

Терпи й розмову не забудь вчорашню.
Ми справі хід дамо. Гертрудо любя,
Хай сина вашого оточить догляд.
Живий надгробок на могилі стане;
Година миру прийде і до нас;
Чекати нам уже недовгий час.

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в замку.

Входять Гамлет і Горацію.

Гамлет

Оце й усе. Тепер дозволь про інше..
Ти всі обставини запам'ятав?

Горацію

Запам'ятав, аякже!

Гамлет

Я в серці відчував якусь борню,
Що не давала спать мені. Здавалось,
Я в дибах, мов бунтар, лежу. І раптом...
Хвала поспішності, бо ця поспішність
Стає в пригоді часом нам, коли
Глибокий задум гине. Це доводить,
Що провидіння справу довершає,
Хай хоч які в нас наміри.

Гораціо

Це так.

Гамлет

Виходжу я з каюти
В морським плащі наопах. В темноті
Навпомацки шукаю їх. Знаходжу.
Намацую пакунок, з ним вертаюсь
До себе. Страх забуде всі манери.
Зухвало розпечатав я листа
Його величності і прочитав —
О підлість королівська! — повеління,
В яким так красномовно говорилося
Про Данії та Англії безпеку,
Якій загрожує моя особа,
Що по прочитанні, без зволікань,
Не нагостривши навіть і сокири,
Вмить голову мені стяли б.

Гораціо

Невже?

Гамлет

Ось те послання. Прочитаєш потім.
Чи хочеш знати, що вчинив я далі?

Гораціо

О, так, звичайно.

Гамлет

Опутаний підлотою так нагло,
Не встиг я й стямитися — голова
Сама взялась до діла. Я придумав
Нове послання. Сів, переписав.
Колись я сам, як і вельможі наші,
Вважав краснопис за негожу річ
І намагавсь забути цю науку.
А тут вона мені в пригоді й стала.
Чи хочеш знати, що я написав?

Гораціо

Так, любий принце.

Гамлет

Прохання щире датського державця:
Понеже нам Англієць вірний данник,
Понеже має приязнь двох держав
Цвісти, мов пальми цвіт, понеже миром,
Його убравши у вінок з пшениці,
Скріпити прагнем дружбу двох держав
(І сила ще «понеже» красномовних),
Хай, це послання наше прочитавши,
Без довгих чи коротких міркувань
Він посланців піддасть негайній страті,
Без покаяння навіть.

Гораціо

А печать?

- Гамлет* Ба, навіть в цьому небо помогло.
Була у мене батькова печатка,
Взірець печаті датської держави.
Я склав свій лист, як той, і підписав,
Печать притиснув і поклав на місце,
Мов немовля, що підмінили ельфи.
На другий день був бій морський, про решту
Вже знаєш ти.
- Гораціо* То Гільденстерн і Розенкранц пливуть
Назустріч смерті.
- Гамлет* Їх везе ретельність.
Вони мені сумління не гнітять;
В чужі-бо справи втруtilись ці двоє.
Нікчемам небезпечно потикатись
Між два розлючені, меткі мечі
Противників могутніх.
- Гораціо* Ну й король!
- Гамлет* Скажи, хіба не в тім моя повинність —
Тому, хто батька вбив, сапллюжив матір,
Надію вкрав, що виберуть мене
На трон, і, врешті, на мое життя
Підступно важив,— чи не справедливо
Цією ось рукою заплатити?
Чи не прокляття дати тій чумі
Згубити нас усіх?
- Гораціо* Він скоро з Англії почує сам,
Чим закінчилось те, що він задумав.
- Гамлет* Так, скоро вже; а доти — ще мій час;
Життя ж людське — сказати «раз», не довше.
Гораціо, мене смутить одне,—
Що я з Лаертом міру перебрав.
В моїй біді, як в дзеркалі, відбилась
Його біда. З ним помирितись треба.
Та він занадто хизувався горем
І тим мене роз'ятрив.
- Гораціо* Хтось іде.
- Входить Озрік.
- Озрік* Вітаю вашу милість з поверненням до Данії.
- Гамлет* Уклінно дякую.
(Стиха, до Гораціо)
Ти знаєш цього жевжика?

Гораціо

(стиха, до Гамлета)

Ні, принце мій.

Гамлет

(стиха, до Гораціо)

Твоє в тім спасіння, бо знати його — велика вада. В нього багато земель, ще й родючих. Досить тобі мати вдосталь худоби, і ясла твої, навіть якщо ти сам худобина, конче стоятимуть за королівським столом. Він просто балакун, але, як я сказав, має силу землі, і це багатство його трохи забруднило.

Озрік Дорогий принце, коли б ваша милість були не так зайняті, я б розповів вам дещо від імені його величності.

Гамлет Я сприйму ваше «дещо» з усією пильністю, на яку здатний мій розум. А капелюх носіть там, куди його призначено,— на голові.

Озрік Дякую вашій милості, тут дуже жарко.

Гамлет Та що ви, дуже холодно, вітер з півночі.

Озрік Справді, ясний принце, досить холодно.

Гамлет А як на мене і на мою статуру, таки душно і жарко.

Озрік Надзвичайно, ваша милість. Так душно, аж... уже й не знаю як. Але, ясний принце, його величність веліли мені ознаймити вас, що вони поставили великий заклад на вашу милість. Річ у тім...

Гамлет Будьте ласкаві, не забувайте...
(Змушує його надягти капелюха)

Озрік Ні, слово честі, ласкавий принце, мені так зручніше, слово честі. До двору, ваша милість, нещодавно повернувся пан Лаерт. Це, запевняю вас, справжній дворянин, сповнений найвищих чеснот, із шляхетними манерами і зовнішністю. Власне кажучи, він — справжня карта шляхетності, дороговказ до шляхетної поведінки, континент, на якому зібрані всі чесноти, бажані для дворянина.

Гамлет Ви анітрохи не зіпсували його портрета, хоча, гадаю, опис та перелік усіх його чеснот спантеличив би вашу пам'ять. Вона сплутала б лік і заблудилася б у лабіринті тих чеснот, серед яких він так вправно прокладає свій курс. Однак, віддаючи йому належне, додаю, що вважаю його людиною великої душі й такої рідкісної та шляхетної вдачі, що, коли говорити правду, другого такого можна побачити лише в дзеркалі. А той, хто спробував би його наслідувати, зміг би стати хіба що його тінню.

Озрік Ваше судження про нього несхибне.

Гамлет Але до чого це все? Навіщо ми змальовуємо цього пана незграбними, недостойними його словами?

Озрік Про що ви, принце?

Гораціо Невже ви не розумієте власної мови, коли нею розмовляє інший? Гай-гай, добродію, треба розуміти.

Гамлет Що означає ваша згадка про цього дворянина?

Озрік Лаерта?

Гораціо

(стиха, до Гамлета)

В його гамані вже порожньо. Всі золоті слова вже витрачені.

Гамлет Його.

Озрік Мені відомо, що для вас не таємниця...

Гамлет Хотілось би мені, щоб вам було це відомо. А втім, слово честі, коли вам і відомо, мені мало з того втіхи. Отже?

Озрік Для вас не таємниця, якою досконалістю славиться пан Лаерт.

Гамлет Не важусь підтвердити це, бо не пробував порівнювати себе з ним. Пізнати кого-небудь можна лише, пізнаючи самого себе.

Озрік Я маю на увазі, принце, його зброю. Такий іде поголос, що в мистецтві володіти нею він незрівнянний.

Гамлет Яку ж він воліє зброю?

Озрік Легкий меч і кинджал.

Гамлет Це вже два види зброї. Далі?

Озрік Король заклався на шість берберійських коней, проти чого він заставив, як мені відомо, шість французьких мечів та кинджалів, з усім справунком, як-от пояси, портупей та інше. Троє з тих шор, слово честі, вельми витонченого смаку, чудово добрані до руків'їв, надзвичайно гарно оздоблені. Майстерна робота.

Гамлет Що ви називаєте шорами?

Гораціо

(стиха, до Гамлета)

Так я й знав, що нам доведеться заглянути в коментарі.

Озрік Шори, ваша милість, це портупей.

Гамлет Це слово скоріше пасувало б до гармат, якби ми носили їх при боці. А доти я волів би називати їх портупеями. Отже, шестеро берберійських коней проти шести французьких мечів з усією справою, в тім числі трьох шор майстерної роботи. Це французький заклад проти датського. Про що ж той заклад, чи то пак по-вашому, застава?

Озрік Король, ваша милість, заклався, що на дванадцять випадів між вами й ним він не випередить вас більше як на три удари. Він ставить дванадцять проти дев'яти; змагання можна було б улаштувати негайно, в разі б ваша милість зволила погодитись на відповідь.

Гамлет А якщо я відповім «ні»?

Озрік Я маю на увазі, ласкавий принце, вашу згоду на участь вашої особи в змаганні.

Гамлет Я чекатиму в цій залі. З дозволу його величності, це мій час для прогулянок. Хай принесуть мечі, і якщо той пан бажає, а король не передумав, то я виграю для нього цей заклад, якщо зможу. А якщо ні, то здобуду тільки ганьбу та зайві удари.

Озрік Так і переказати?

Гамлет Перекажіть суть, прикрасивши її, звісно, на ваш смак.

Озрік До ваших неоцінених послуг.

Гамлет Взаємно, взаємно.

Озрік виходить.

Добре, що хоч він сам їх так високо оцінив, бо ні в кого язик не повернувся б таке сказати.

Гораціо Молоко ще на губах не обсохло.

Гамлет Він, мабуть, і перед маминою цицькою розшаркувався, перше ніж посати. Отак він і його спільники, що їх, знаю, полюбляє наш пустий вік, перейняли тільки тон та манери часу. Серед справжніх людей ці шелихвости — мов шумовиння на доброму пиві: дмухні на нього, і бульбашки луснуть.

Входять вельможа.

Вельможа Принце, його величність передавав вам свої вітання через молодого Озріка, і той переказав, що ви його ждете в цій залі. Король послав мене узнати, чи ви будете ласкаві змагатися з Лаертом, чи волієте це відкласти.

Гамлет Я твердий у своїх намірах, а вони збіглися з бажанням короля. Коли він жадає, то я готовий; тепер чи згодом, аби лиш я був у такій змозі, як тепер.

Вельможа Король, королева й двір зараз надійдуть.

Гамлет Я радий.

Вельможа Королева бажає, щоб ви перед змаганням гречно обійшлися з Лаертом.

Гамлет Порада в неї добра.

Вельможа виходить.

Гораціо Ви програєте заклад.

Гамлет Я іншої думки. Відколи він поїхав у Францію, я постійно вправлявся. Отже, перевага на моєму боці. Але тобі й не уявити, як мені важко тут, на серці... Ет, не біда.

Гораціо Ні, любий мій принце...

Гамлет Це просто дурощі. Нібито якесь передчуття, що жінку, може, й збентежило б.

Гораціо Коли ваша душа щось передчуває, послухайтесь її. Я попереджу їхній прихід і скажу, що ви нездужаєте.

Гамлет Нізачо. Нам не страшні віщування. І горобець не впаде без божої на те волі. Коли станеться тепер, то не згодом; коли не згодом, то тепер. А як не тепер, то, однак, коли-небудь. Головне — приготуватися. Смерть сплачує всі борги. То чи не все одно, коли помирати? Хай буде, що буде.

Входять король, королева, Лаерт, почет, Озрік, слуги з рапірами та інші.

Король Ходи сюди, мій Гамлете, й візьми
Від мене руку цю.
(Кладе Лаертову руку в Гамлетову)

Гамлет Даруйте, пане. Я образив вас,
Та ви пробачте щиро й благородно.
Присутні знають, чули, певне, й ви,
Що хворістю покарано мене.
Усе, що я вчинив,
Вам вразивши і честь, і почуття,
Перед всіма це безумом зову.
Лаерта скривдив Гамлет? Ні, не Гамлет.
Як Гамлет був сам в розбраті з собою
І, бувши не в собі, Лаерта скривдив,—
Не Гамлетів це вчинок. Він не винен.
А чий це вчинок? Безуму його.

Як так, то серед скривджених сам Гамлет:
Безумство — ворог бідному йому.
На зібранні цім, пане,
Зрікаючись, що мав я намір злий,
Прошу мене простити щиросердо,
Що необачно я стрілу пустив
І брата вразив.

Лаерт

Так, душа прощає,
Хоча вона мене найбільше мала б
До мсти штовхати. Та в питанні честі,
Що осторонь стоїть, я не мирюсь,
Аж поки від бувалих суддів честі
Почую слово та умови миру,
Що не зганьблять мое ім'я. А доти
Приймаю вашу приязнь яко приязнь,
Не зраджу я її.

Гамлет

Я радий щиро
Й на братній поєдинок чесно йду.
Подайте меч мені.

Лаерт

Мені також.

Гамлет

Як прикрашають зброю цю оздоби,
Я буду за прикрасу вам, Лаерте.
На тлі мого невміння хай ваш хист
Мов зірка в ночі сяє.

Лаерт

Ви кпите?

Гамлет

Ось вам рука, що ні.

Король

Мечі їм, Озріку. Небоже Гамлет,
Заклад ти знаєш?

Гамлет

Знаю пречудово.
На слабшу сторону заклались ви.

Король

Я не боюсь. Я бачив вас обох:
Він поспритнішав, та дає нам фору.

Лаерт

Цей заважкий. Дозвольте взяти інший.

Гамлет

Цей по мені. Завдовжки рівні всі?

Озрік

Так, ваша милість.

Готуються до змагання.

Король

Поставити на стіл ковші вина.
Як Гамлет влучить вперше, або вдруге,
Чи в третій сутичці удар сквитає,

На всіх бійницях гримнуть хай з гармат.
За Гамлета король підійме келих,
Перлину в нього вкинувши, дорожчу
Над ту, що королі чотири мали
В короні датській. Дайте чаші нам!
Хай тулумбаси сурмам повістять,
А сурми — всім на чатах гармашам,
Гармати — небу, небеса — землі,
Що п'є король за Гамлета! Почнім же.

Сурми.

А судді хай слідкують пильним оком.

Гамлет Почнім.

Лаерт Почнім.

Б'ються.

Гамлет Раз.

Лаерт Ні.

Гамлет Суддя хай скаже.

Озрік Удар, удар виразний.

Лаерт Добре. Далі.

Король Гей, чашу. Гамлете, цей перл — тобі.
Твое здоров'я.

Фанфари, гарматні постріли за сценою.

Дати принцу келих.

Гамлет Я ще зітнусь. На час відставте трунок.
Почнім.

Б'ються.

Ще вдар. Визнаєте?

Лаерт Так, дотик, дотик, згоден я.

Король Наш син поборе.

Королева Дихає він важко.
Ось хустка, Гамлете, хоч витри лоб.
Тобі на щастя королева п'є.

Гамлет Ласкава пані!

Король Ні, не пий, Гертрудо.

Королева Мені, мій мужу, хочеться. Пробачте.

Король

(убік)

Отруена ця чаша! Ох, запізно!

Гамлет

Я поки що не вільний пити... зараз.

Королева

Ходи, я втру тобі лице.

Лаерт

Тепер, королю, вдарю вже.

Король

Навряд.

Лаерт

(убік)

Одначе це не в лад з моїм сумлінням.

Гамлет

Почнім, Лаерте, втретє, та не бавтесь.
Будь ласка, випадайте з палом, з серцем.
Не за дитину ж маєте мене.

Лаерт

Гадаєте? Почнім.

Б'ються.

Озрік

Нічого ані в кого.

Лаерт

Тепер держись!

Лаерт ранить Гамлета. Далі в сутичці вони міняються зброєю. Гамлет ранить Лаерта.

Король

Розняти! Розпалились.

Гамлет

Ні, ще.

Королева падає.

Озрік

На поміч королеві, гей!

Гораціо

В крові і той, і той. Що вам, мій принце?

Озрік

Що вам, Лаерте?

Лаерт

Попав кулик в свої тенета, Озрік.
Мене вбива моя підступність власна.

Гамлет

Що сталося з королевою?

Король

Зомліла,
Уздівши кров.

Королева

Ні, це вино, вино!
О Гамлете, отруєно мене.

(Умирає)

Гамлет

О чорне діло! Гей! Замкнути двері!
Це зрада! Зрадник де?

Лаерт падає.

- Лаерт* Тут, Гамлете. Ти, Гамлете, вже вбитий,—
Ніякі в світі ліки не врятують.
В тобі нема життя й на півгодини.
Знаряддя зради он, в твоїй руці,
Нагострене й затруєне. Підлота
Моя на мене вістря повернула.
Глянь, я лежу і більше вже не встану.
Отруту мати випила твоя...
Не можу більш. Король... його вина.
- Гамлет* Жало отруєне?
Роби своє, отруто!
(Протинає короля)
- Усі* Зрада! Зрада!
- Король* Рятуйте, друзі! В мене ж тільки рана!
- Гамлет* Ти, кровозмісний вінценосний вбивце!
Рушай вслід матері моїй!
- Король умирає.
- Лаерт* Розплату
Він заслужив. Він зготував отруту.
Простім брат брата, Гамлете шляхетний.
Хай не впаде ні смерть моя на тебе,
Ні батькова, ані твоя на мене.
(Умирає)
- Гамлет* Хай небо все простить! Я — за тобою.
Вмираю я, Горацію. Прощай!
Прощай і ти, нещасна королево.
А вам, що зблідли так і тремтите,
Мовчазним глядачам страшного дійства,
Коли б був час (бо смерть, суворий стражник,
Спішить з арештом), я б вам оповів...
Та де вже там... Горацію, вмираю.
Ти житимеш. Скажи про мене правду
Невтаємниченим.
- Горацію* О ні, мій принце.
Я швидше римлянин, аніж датчанин.
Ще трохи є вина.
- Гамлет* Якщо ти муж,
Кинь келих! Дай! В ім'я небес, віддай!
Горацію, як не розкрити все,
Заплямиться ім'я моє навіки!
Якщо мене в своїм беріг ти серці,

Відстроч своє блаженство ще на час.
Ще подиши на цім жорстокім світі
И про мене розкажи!

За сценою чути марш і постріли.

Що там за гамір?

Озрік Звитяжний Фортінбрас вернувся із Польщі
І віддає ясу послам англійським.

Гамлет О друже мій Гораціо! Вмираю.
Могутня трута дух зборола мій.
Із Англії вістей вже не почую,
Та провіщаю, що на Фортінбраса
Впаде ваш вибір. Голос кволий мій
Йому віддай і поясни також,
Які обставини... а далі — тиша.
(Умирає)

Гораціо Спинилось чесне серце. Спи, мій принце!
Хай сонми янголів твій сон колишуть.

Марш за сценою.

Чому все ближче барабани?

Входять Фортінбрас та англійські послы, з барабаним боем, прапорами, і почет.

Фортінбрас Де те видовище?

Гораціо По що прийшли ви?
Якщо по горе й розпач,— ось вони.

Фортінбрас Кругом сліди різні. О смерть пихата!
Що за бенкет готуєш в вічній тьмі,
Що нагло так родину королівську
Поклала трупом?

1-й посол Так, страшна картина.
Спізнались наші з Англії вістки.
Не вчують вуха, що почути мали
Про те, що здійснено його наказ,
Що Розенкранц і Гільденстерн вже мертві.
Нам дяка буде з уст чийх?

Гораціо Не з цих,
Хоч би вони ще й дихали для дяки;
Бо не давав наказу він про страту.
А що припало на кривавий суд —
Вам з Англії, вам із походу в Польщу —
Прибути водночас, то на помості

Високім покладуть нехай ці трупи,
І світові всьому я оповім,
Як сталося те все. То буде повість
Про люті, нелюдські, криваві вчинки,
Про вбивства темні, про страшні розплати,
Про жертви сили, витрощів і зради
Й насамкінець про той підступний замір,
Що впав на голови призвідцям. Правду
Скажу про все.

Фортінбрас

Спішім про те почути
І скличмо найповажніших на раду.
А я з жалем прийму належне щастя,—
В цім королівстві є й мої права:
Судьба мені велить їх ознаймити.

Гораціо

Про це мені теж випаде сказати,—
З тих уст, чий голос багатьох прихилить.
Та краще враз це довершити, доки
Народ в нестямі; щоб не сталось лиха
Від змов чи бунту.

Фортінбрас

Хай же на поміст,
Як воїна, чотири капітани
Піднімуть Гамлета. Живий він був би
Взірцем монарха. А в останню путь
Стрільба в полках і музика військова
Хай проведуть його.
Виносьте ж трупи, бо картина ця,
В бою доречна, тут не до лица.
Палить з гармат!

Жалобний марш. Усі виходять, виносячи трупи, після чого чути грім гармат.

Час написання уславленої трагедії встановлено з великою мірою точності. Трагедія відсутня у відомому списку творів Шекспіра, складеному Ф. Мерезом 1598 р. Отже, вона не могла виникнути раніше цього року. Не могла вона з'явитися й пізніше початку 1601 р., свідченням чого є запис письменника Г. Гарвея, де згадується Шекспірів «Гамлет» («Молодь захоплюється «Венерою і Адонісом» Шекспіра, а люди зрілого розуму віддають перевагу його «Лукреції» і трагедії «Гамлет, принц Датський») і водночас говориться як про живого сучасника про графа Ессекса, страченого 25 лютого 1601 р. Найімовірнішим вважається, що трагедію «Гамлет» Шекспір написав у 1600—1601 рр.

Уперше «Гамлет» з'явився друком in quarto 1603 р. Це дуже недосконале видання, здійснене «піратським способом», його текст надиктований по пам'яті кимось із акторів, учасників постановки трагедії в театрі «Глобус». Дуже багато в цьому виданні пропусків, зокрема в партії Гамлета, і загалом текст трагедії в ньому сильно спотворений і наполовину вкорочений. Усе це спонукало Шекспіра і трупу «Глобус» видати друге Q 1604 р., яке подавало автентичний і повний текст трагедії. На це вказувалося в підзаголовку «Трагічної історії Гамлета»: «Недавно видрукована й збільшена майже вдвічі порівняно з попереднім виданням згідно з правдивим і повним примірником тексту». Дослідники вважають, що Q 1604 р. надруковане з оригінального рукопису Шекспіра, але набір був зроблений неохайно, і звідси в ньому значна кількість помилок і «темних місць», породжених спотвореннями тексту; при всій його повноті є в ньому й специфічні пропуски, а саме: опущені неохайні висловлювання про Данію та датчан і випаді проти дитячої трупи (II, 2), оскільки королева Анна була датською принцесою і покровителькою названої трупи. Текст Folio 1623 р. набрано з невивіреного примірника п'єси, який був копією копії, виготовленої для суфлера театру. Між текстами Q 1604 р. і F в багатьох місцях є розбіжності, другий коротший за перший на 230 віршів: існує думка, що ці скорочення зробив сам Шекспір, зважаючи на вимоги вистави, яка не могла тривати довше ніж дві з половиною години. Щодо теперішніх видань «Гамлета», то це зведений текст Q 1604 р. і F, він повніший за всі ті, що знали сучасники великого драматурга.

Сюжет трагедії йде від давньоскандинавської саги про напівлегендарного принца Амлета, який жив іще в дохристиянські часи (Данія прийняла християнство 827 р.). Ця типова давньоскандинавська сага про кровну помсту передавалася усно з покоління в покоління, перш ніж її зафіксував датський середньовічний хроніст Саксон Граматик (1150—1220) в своїй латиномовній «Історії Данії». Тут історія датського принца витлумачується в повній відповідності з мораллю раннього, варварського середньовіччя. Виявивши велику хитрість і прикинувшись безумцем, принц Амлет без будь-яких вагань здійснює помсту,

після чого стає королем і протягом багатьох років править країною. Ця давня напівлегенда ожила в ренесансній Європі після того, як французький космограф і письменник Ф. Бельфоре переповів її в п'ятій книзі своїх «Трагічних історій» (1576). Англійською мовою вона була видана 1608 р., тобто вже після появи трагедії Шекспіра і, до речі, з виразними слідами її впливу. Та в англійську ренесансну драматургію сюжет про Гамлета прийшов набагато раніше. Ще 1589 р. Т. Неш у передмові до роману Р. Гріна «Менафон» іронічно писав про «купу Гамлетів, які так і сиплють трагічними монологами». Дослідники вважають, що автором першої п'єси на цей сюжет, яка не була надрукована і до нас не дійшла, був Т. Кід, майстер «кривавої трагедії». Вона й могла стати безпосереднім джерелом шедевра Шекспіра й поштовхом до його створення. Серед джерел і впливів, що позначилися на Шекспіроному «Гамлеті», називають іще невідому італійську п'єсу, яка стала взірцем для «Вбивства Гонзаго» — трагедії, що її розігрують мандрівні актори в III дії, — «Есе» Монтеня і «Трактат про меланхолію» (1586) Т. Брайта.

«Гамлетом» відкривається, за найпоширенішою періодизацією, другий, «трагічний» період творчості Шекспіра (1601—1608). Трагедія постала на ґрунті кризи гуманістичного світогляду Шекспіра і, ширше, всієї ідеології ренесансного гуманізму; водночас вона є чи не найглибшим і найзавершенишим художнім вираженням цієї кризи. По суті, названа ідеологія була антропоцентричною утопією, яка засновувалася на вірі в людину, в її духовну й моральну природу, її необмежені можливості удосконалення. Класичне формулювання вона знайшла в трактаті італійського гуманіста Піко делла Мірандоли «Про людську гідність» (1486), де автор, звертаючись до людини від імені бога-творця, проголошував: «Я ставлю тебе в центр світу, щоб звідти було тобі зручніше бачити все, що є в світі». Піко славив «дивне і високе призначення людини, якій дано досягнути всього, до чого вона прагне, і бути тим, ким вона захоче», бо тільки людині «дана можливість впасти до тваринного рівня або піднятися до богоподібної істоти — виключно завдяки внутрішній волі». Вінцем цієї утопії, цього, сказати б, епохального міфа самосвідомості культури Відродження була ідея досконалої людини в гармонійному світі.

Хід суспільно-історичного розвитку, зокрема ексцеси первісного нагромадження, невблаганно підірвали характеризовану ідеологію, розкривали її невідповідність реальній дійсності й реальній людині. Ставало все очевиднішим, що людська природа схильна не лише до добра, а й до зла, що в суспільному житті закладені й такі потенції, які роблять зло неминучим. «Геній Шекспіра виявив найглибшу суперечність суспільного прогресу — людина звільнилася від попередніх пут, але проблему людини не було вирішено. Здавалося б, — так думали гуманісти, — нові життєві відносини можуть встановити справедливість у тому розумінні, що місце людини в суспільстві має визначатися мірою її достоїнств. Однак життєвий устрій, народження якого бачив Шекспір, менш за все був схильний зважати на розум, мораль, честь, мужність, красу» (Аникст А. Шекспир. Ремесло драматурга. — М., 1974. — С. 523—524). Виявилось, що не тільки в старому феодальному світі людина сама по собі, поза сусідьним рангом, нічого не значить.

Для кризи ренесансної самосвідомості дуже характерні думки про людину, що їх висловлює Гамлет у II акті трагедії: «Що за майстерний витвір чоловік! Який шляхетний розумом! Який безмежний хистом! Як вражає й дивує доцільністю постаті й рухів! Дією подібний до ангела! Тямою — до божества! Окраса всесвіту! Найдовершеніше з усіх створін! Одначе, що мені ця квінтесенція праху? Чоловік не тишть мене... ані жінка...» Гамлет починає з апології людини цілком в душі Піко,—шоправда, не без відтінку самоіронізування,—а завершує різкою і несподіваною антитезою. Розпадається ренесансна гармонія, натомість з'являється маньєристична антиномічність, суперечність, що не знімається у найвищому діалектичному синтезі. Так у короткому пасажі Шекспірового героя глибоко розкривається контраст двох епох європейської думки й культури.

В Шекспірових трагедіях другого періоду головні герої здебільшого виступають носіями гуманістичної свідомості, яка стикається з чужою і ворожою дійсністю, де старе феодальне зло поєднувалося з новим, буржуазним. Особливо це стосується Гамлета, який серед усіх героїв Шекспіра є найбільш мислячим і, сказати б, ідеологічним. Не випадково на протязі п'єси кілька разів нагадується, що Гамлет багато років провів у Віттенберзькому університеті (який у XVI ст. був одним з визначних вогнищ гуманістичної освіти й культури), так що Віттенберг починає зрештою сприйматися як символ духовного світу, контрастного Датському королівству. Але пов'язаність трагедії Шекспіра з ренесансним гуманізмом на цьому не вичерпується. Її герой — не іграшка сліпої долі чи грандіозних зовнішніх сил, як це характерно для драматургії барокко, його зв'язок з ренесансною концепцією людини проявляється і в тому, що він наділений внутрішньою свободою і активністю, здатністю творити свою долю. На цьому будується зав'язка і весь сюжет трагедії, де протагоніст, «в усьому і для всіх людина» і носій гуманістичної самосвідомості, вступає в конфлікт з антагоністами, котрі становлять неблаганну реальність «часу, що звихнувся». Загибель героя в цій боротьбі набирає високого трагедійного звучання, наповнюється масштабним, справді всесвітньо-історичним змістом.

Навіть серед Шекспірових шедеврів трагедія «Гамлет» відзначається винятковою глибиною і складністю змісту, багатством проблематики. Вже протягом кількох століть вона викликає невгасимий інтерес, породивши величезну літературу, яка нині нараховує тисячі праць. Причому кожна нова епоха відкриває в «Гамлеті» нові шари змісту, проблеми й колізії, котрі не досить усвідомлювалися або й не помічалися попередніми епохами. Проте було б наївністю вважати, що все це багатство ідей і проблем Шекспір свідомо й цілеспрямовано вніс у свій твір, одягнувши їх в художні шати. Справа тут у іншому, в тому, що геніальний митець у своєму творі схопив певний драматичний вузол життя, ситуації і колізії, які потенційно містять усе те багатство ідей і проблем, що їх у нього відкривають і витлумачують наступні покоління. Великі твори мистецтва відзначаються такою ж повнотою і невичерпністю змісту, як і саме життя, котре вони вбирають і відтворюють на образно-художньому рівні. Але художній феномен, твір мистецтва — це також його буття в сприйманні й інтерпретації читачів, і саме в цьому процесі встановлюються, усвідомлюються змістові обшири твору.

Трагедія «Гамлет» породила величезну кількість інтерпретацій, які ми тут не

будемо оглядати. Але незмінно в центрі уваги опинявся образ головного героя, який багатьом інтерпретаторам здавався вмістилищем усіляких суперечностей. Непомірно велике місце в «гамлетології» XVIII—XIX ст. посіло питання про причини вагань і нерішучості героя, перетворившись на центральну проблему трагедії. Виникли дві протилежні концепції її витлумачення, «суб'єктивна» і «об'єктивна»: перша з них основну причину «гамлетівської проблеми» вбачала в особистих якостях героя, в його внутрішній невідповідності завданням, що на нього звалилися, друга центр уваги переносила на складні об'єктивні обставини, з якими він зіткнувся. Сучасне шекспірознавство не вважає більше ці питання актуальними, воно переносить акцент на інші мотиви й аспекти трагедії, де й названі питання знаходять поглиблене витлумачення. Зокрема, слушно наголошується той момент, що герой трагедії стикається з *історичною ситуацією*, яку в той час і неможливо було розв'язати.

Важливо підкреслити **принципово новаторський характер** Шекспірового «Гамлета», який і своєю проблематикою, і типом героя відкривав далекі перспективи новочасної європейської літератури. Взявши старовинний сюжет про кровну помсту, Шекспір наповнив його цілком новим змістом, проблематикою, яка стане стрижневою для самосвідомості європейської інтелігенції **нового часу**, особливо XIX—XX ст., чим, на нашу думку, теж неабиякою мірою пояснюється феноменальний резонанс трагедії у віках. Епічний сюжет-фабула перетворюється у Шекспіра на сюжет-ситуацію, який уже засновується не на вчинку героя, а **самий** цей вчинок, убивство узурпатора Клавдія, перенесено в кінець твору і зображено як випадковість, ніяк не виділену в стрімкому потоці подій. Водночас сюжет про датського принца перетворюється на трагедію свідомості **мислячої людини**, яка осягає істину життя, перед якою дедалі глибше розкривається фальш і нищість світу, що її оточує. В цьому й полягає **принципове новаторство** Шекспірової трагедії, яка піднімає конфлікти й колізії, **що стануть визначальними в літературі пізніших епох**. У «Гамлеті» **виникає** цілком незвичайна для тогочасної літератури ситуація, «де діяльний за **натурою** герой тому не здійснює очікуваного вчинку, що добре знає свій світ. Це трагедія свідомості, усвідомлення («Так розум полохливими нас робить»). Але в якій мірі нам відомий увесь той досвід, що лів в її основу,—те, що змушує героя вигукнути, що сам час став супроти його долі? Очевидно, цей досвід набагато ширший, ніж розповідь Привіда, набагато значніший, ніж обставини смерті батька й заміжжя матері» (Пинський Л. Шекспир. Основные начала драматургии.— М., 1971.— С. 129).

Можна сказати, що Гамлет—це герой-гуманіст, герой-інтелектуал, який не може звести свого завдання до акту особистої помсти, хоч він і ненавидить Клавдія, в якому для нього концентрується все зло й мерзота навколишнього світу. Вислухавши розповідь Привіда, Гамлет клянеться: «З табличок пам'яті моєї зітру дотла всі записи пусті. Всю мудрість книжну і усе минуле»,—з тим, щоб виконати обов'язок месника. Але насправді стерти «всю мудрість книжну» він не може і залишається інтелігентом-гуманістом, який розширяє і ускладнює своє завдання, перетворює його на глобальну проблему боротьби зі злом. Своє завдання він зрештою висловлює у знаменитій формулі: «Звихнувся час... О доле зла моя! Чому його направить мушу я?» Та разом з тим Гамлет усвідомлює,

наскільки складне й непомірно велике це завдання: адже сам час став супроти його долі. Тут «час» — сама історія, рух якої пішов у неочікуваному напрямі. В кінцевому підсумку всім цим і породжуються роздуми й вагання героя, які нерідко приймалися за слабкість і нерішучість, його знаменита меланхолія, гіркі парадокси й трагічні прозріння неспокійної і безстрашної думки. Часто предметом Гамлетових роздумів стають питання, які набудуть специфічної, навіть болющої актуальності для інтелігентської свідомості XIX—XX ст., як-от зв'язок між рефлексією і дією, між гуманністю і насиллям, питання суперечливості й мивливості людської природи, відносності моральних понять тощо.

У зв'язку з усім цим слід торкнутися такого питання. Часто, говорячи про велику культуру Відродження, ми не задумуємося над її соціальним еквівалентом, над тим, хто був основним її творцем і носієм. Ця ж функція випала на долю інтелігенції доби Відродження, яка була світською інтелігенцією, на противагу середньовічній, клерикальній. За словами акад. М. Й. Конрада, «Відродження трималося на інтелігенції доби, а вона, ця інтелігенція, була, безсумнівно, міжнародною», її ж поява «була необхідною для руху людської думки, суспільного життя, культури, науки» (Конрад Н. Запад и Восток.— М., 1972.— С. 233, 247). Ця інтелігенція була творцем і носієм ідеології ренесансного гуманізму, про яку йшлося вище.

Безперечно, Гамлет належить до тих великих образів світової літератури, які не допускають спрощеного соціологічного підходу. За своїм, так би мовити, соціальним статусом Гамлет є принцом, а за своєю духовно-культурною сутністю — представником ренесансної інтелігенції та її ідеології. Але вже на стадії глибокої і неповторної кризи названої ідеології, яка була явищем великого трагедійного змісту (і викликала розквіт жанру трагедії, чим і ознаменувалося згасання літератури Відродження). Розглядаючи Шекспірового «Гамлета» в культурно-історичному аспекті, з повним правом можна сказати, що це той літературний твір, у якому духовна криза ренесансної інтелігенції здобула безпосереднє й водночас найглибше і найповніше втілення.

Не вдаючись у характеристику системи образів трагедії, коротко скажемо про окремі з них. Насамперед слід вказати на самотність головного героя: він оточений чужим і ворожим світом, біля нього немає нікого, крім вірного, але споглядально настроєного Гораціо. Правда, в трагедії не раз говориться про любов народу до принца, але Гамлет так і не зміг вдатися до цієї потенційної сили (очевидно, якби він це зробив, то вже був би інший Гамлет, образ зовсім іншого змісту). Цю силу, до речі, приводить у дію своїми ламентациями Лаерт, який з бездумною легкістю здійснює те, що так важко дається головному герою — родову помсту. Тими антагоністами, які репрезентують і розкривають нище придворне середовище, виступають у трагедії Полоній і Розенкранц з Гільденстерном; про останніх Гете влучно сказав: їх двоє, і вони абсолютно схожі, отже, їх багато, «вони — суспільство». Особливо виразно й по-своєму багатогранно змальований образ Полонія. Це зразковий придворний і разом з тим людина суто практичного розуму, який проявляється відповідно до характеру й вимог середовища. Специфічний практицизм Полонія розкривається і в тому, що за своїм сином, який їде у Францію, він улаштовує взірцевий поліцейський

нагляд, допомагає королю влаштувати такий же нагляд за Гамлетом,— характерний штрих із сучасності Шекспіра, доби розквіту абсолютистського ладу. Позбавлений моральних принципів, Полоній запопадливо служить королю Клавдію, розраховуючи, звичайно, на щедру винагороду. Його послужливість заходить так далеко, що він готовий поставити на карту й честь своєї дочки Офелії, використати її як «приманку» для Гамлета, зробити з неї інформатора.

Окремо слід сказати про образ Офелії, один з найпоетичніших у Шекспіра. Але таким він не є з самого початку, з ним відбувається своєрідна метаморфоза, яка з особливою переконливістю засвідчує геніальність Шекспіра-поета. Спершу Офелія здається невиразною, позбавленою індивідуальності, вона — слухняна маріонетка в руках свого батька-інтригана, в ній є якась штучність, що дещо нагадує механічних дівчат-ляльок Гофмана. Високою поетичністю цей образ наповнюється в сценах божевілья, коли Офелія з'являється у вінку з польових квітів та з народними піснями на устах; тут її образ «оживає», набуває природності і зворушливості.

Як зазначалося, науково-критична література про Шекспірового «Гамлета» величезна, майже неосяжна. Така ж і сценічна історія трагедії, оскільки вона належить до тих творів Шекспіра, які незмінно користуються найбільшою популярністю в театрі. В Росії ім'я Шекспіра вперше прозвучало саме з цим твором, коли 1748 р. О. П. Сумароков, засновуючись на французькому прозовому перекладі Деламаса, виступив зі своєю вільною переробкою «Гамлета». Першим повним російським перекладом трагедії, зробленим для театральних постановок, був переклад М. О. Полевого (1837). За ним була здійснена в московському Малому театрі постановка «Гамлета», де в ролі головного героя блискуче виступив П. С. Мочалов. Відгуком на цю подію культурного життя була стаття В. Г. Бєлінського «Гамлет», драма Шекспіра. Мочалов у ролі Гамлета» (1838), яка стала першим видатним здобутком вітчизняного шекспірознавства. У другій половині XIX й на початку XX ст. з'явилося ще кілька російських перекладів трагедії; взагалі найбільше перекладів «Гамлета» зроблено саме на російську мову. Серед них слід виділити переклади М. Л. Лозинського і Б. Л. Пастернака, які з'явилися вже в радянський час. Яскрава також російська сценічна історія цієї Шекспірової трагедії, в ролі Гамлета виступали М. Т. Іванов-Козельський, О. П. Ленський, О. І. Южин, В. І. Качалов та інші визначні актори.

На Україні ознайомлення з «Гамлетом» розпочалося за російськими перекладами й постановками російських театрів десь з 30-х років минулого століття. Перші українські переклади трагедії належать до 60-х років XIX ст. 1865 р. у львівському журналі «Нива» з'явився переклад першої дії «Гамлета», зроблений П. Свенціцьким. Недавно встановлено, що на початку 1860-х років В. А. Косовцев переклав «Гамлета» і «Коріолана», але ці переклади не були опубліковані й поки що не знайдені (Пилипчук Р. Про письменника-основ'янина Віта Косовцева. // Рад. літературознавство.— 1983.— № 3.— С. 56—57). На початку 1870-х років «Гамлета» переклав Ю. Федькович, але це був вільний переклад, зроблений не з оригіналу, а з німецького посередника. Як зазначив І. Франко до видання цього перекладу, що з'явилося 1907 р., його якість «загалом дуже невисока» (цит.: Шаповалова М. Шекспір в українській літературі.— Львів,

1976.— С. 50). В 1870-х рр. «Гамлета» переклав також М. П. Старицький, замінивши п'ятистопний ямб оригіналу на хорей; переклад вийшов друком 1882 р. За ним 1878 р. трагедія була поставлена в аматорському гуртку київської «Громади», музику до спектаклю написав М. В. Лисенко. Десь між 1882 і 1886 рр. «Гамлет» був перекладений П. О. Кулішем, опублікований цей переклад 1899 р. за редакцією і з передмовою І. Я. Франка. Як відомо, Франко критично ставився до перекладацької діяльності Куліша, але цьому перекладу дав схвальну оцінку, назвав його найбільш вдалим із Кулішевих відтворень тринадцяти Шекспірових драм і зазначив, що в ньому перекладач «держався оригіналу далеко докладніше, ніж його попередники».

Своїми передмовами до драм Шекспіра, в тому числі й до «Гамлета», Франко закладав основи українського наукового шекспірознавства. Передмова до «Гамлета» належить до найцікавіших серед них, у ній дається глибокий аналіз ідейного змісту трагедії, який пов'язується з духовним життям епохи. Франко характеризував «Гамлета» як «найбільш особисту драму Шекспіра», але не в розумінні вузько біографічному, а в тому, що вона найглибше відбила духовну драму автора, породжену кризою ренесансного гуманізму.

Інтерес до трагедії «Гамлет» знову зростає в українській радянській культурі. З'являються переклади, які відзначаються високим художнім рівнем, відповідають вимогам сучасного перекладацького мистецтва. Трагедія входить до репертуару театрів республіки, з її сценічних утілень слід назвати виставу Харківського українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка (1956, режисер Б. Норд) і Львівського українського драматичного театру ім. М. Заньковецької (1957, режисер Б. Тягно). До мотивів і образів Шекспірового «Гамлета» звертаються українські радянські поети М. Рильський, М. Бажан, Л. Первомайський, С. Голованівський, Б. Олійник та інші, виявляючи їхній вселюдський і водночас актуальний зміст.

ПРИМІТКИ ДО «ГАМЛЕТА»

С. 6. *Ельсінор* (точніше Хельсінгер) — місто в Данії, на березі протоки між о. Зеландією і Скандинавським півостровом; біля нього в 70—80 рр. XVI ст. був побудований замок Кронберг.

С. 8. *Гораціо, ти книжник: мов до нього.*— Тут «книжник» — знавець латині; привидів заклинали на латині, мові богослужіння.

Чекає слів.— За повір'ям, привиди не говорили першими, лише давали відповіді.

С. 9. *Коли здолав пихатого Норвежця* — тобто норвезького короля.

С. 10. *Коли загинуть мав могутній Юлій...*— ідеться про Юлія Цезаря (див. трагедію «Юлій Цезар»).

...світло вод, Шановане в Нептуновому царстві...— місяць, який впливає на припливи й відпливи в океанах і відкритих морях.

На тьму хворіло, мов під суд страшний.—Парафраз із Євангелія (від Матвія, XXIV, 29), де пророкується, що в день страшного суду потьмяніють сонце й місяць.

С. 11. *Хай згубить Мене, та я дорогу перейду.*— Існувало повір'я, що перейти дорогу приви́ду — накликати на себе згубу.

Завсіди мандрівна душа спішить В свої пороги.— Вважалося, що привиди мешкають в одній із першостихій чи першоелементів (у повітрі, землі, вогні чи воді).

С. 11—12. *...перед тими днями, Коли справляється різдво Христове, Співець світанку піє всеньку ніч; Ніякий, кажуть, дух тоді блукати Не зважиться...*— Існує версія, що цю легенду Шекспір запозичив у Ф. де Таона, автора нормандсько-французького бестіарія XII ст. До нього Шекспір звертався не раз, але найширше — саме у «Гамлеті».

С. 14. *Скниь барви ночі, Гамлете ласкавий, І дружнім оком глянь на короля.*— Це перші слова королеви в п'єсі, а вони у Шекспіра, як правило, багатозначні, ними часто задається «партія персонажа», лад його почуттів і лінії поведінки.

С. 15. *Віттенберг.*— За часів Шекспіра Віттенберзький університет, заснований 1502 р. в Німеччині, став відомим у Європі центром освіти й культури. У Віттенберзі розігрувалася дія трагедії К. Марло «Доктор Фауст» (1588).

С. 16. *Гіперіон* — одне з імен бога сонця Геліоса. За іншими грецькими міфами — батько Геліоса.

Сатир — лісовий дух у давніх греків, напівлюдина-напівцап. У поетичній мові нового часу став символом лінощів і хтивості.

Ніобея (Ніоба, гр. міф.) — цариця Фів; коли бог Аполлон вразив стрілами її синів, а богиня Артеміда — дочок, вона обернулася на скелю, з якої точаться сльози.

Кровозмісне ложе — за стародавнім, а також римським законами шлюби із вдовами братів заборонялися.

С. 24. *Пиятика ославила вже нас На всі народи заходу і сходу.*— У тогочасній Європі датчани мали репутацію п'яниць.

С. 26. *Немейський лев* (гр. міф.) — жахливий лев з Немецької долини на Пелопоннесі, якого не вражала ніяка зброя; Геракл задушив його, загнавши в печеру.

С. 28. *Лазар* — біблійний персонаж, що вмер від прокази і був воскреснений Христом.

С. 30. *...Патріком клянусь!* — Святий Патрік — небесний захисник Ірландії за католицькими уявленнями; йому ж нібито відкритий доступ у чистилище, де перебуває, як вважає Гамлет, душа його батька. Цим, очевидно, й зумовлена наведена клятва героя.

С. 36. *Розенкранц, Гільденстерн.*— «Британська енциклопедія» (стаття «Denmark») зазначає, що в XV ст. родини Розенкранців і Гільденстернів належали до найвідоміших у Данії.

С. 38. *...похід лаштує проти Польщі...*— Саксон Граматик у хроніці, з якої запозичено сюжет трагедії, говорить, що в XI ст. норвезькі королі часто робили походи на поморських слов'ян. Поморських слов'ян Шекспір замінив на Польщу, добре знану в тогочасній Західній Європі.

С. 41. *...ви торговець рибою.*— В цьому вислові Гамлета, його полісемії, дослідники знаходять кілька натяків. «Торгувати рибою» в ті часи могло означати: 1) займатися розпустою; 2) торгувати товаром, який швидко псується і потребує особливо старанного зберігання; 3) торгувати «живим товаром», бути звідником; 4) вивідувати таємниці.

С. 45. *...останні новацтва нарobili їм шкоди.*— Випад Шекспіра проти прийнятого 1598 р. закону, за яким у Лондоні було дозволено залишитися двом театрам, інші трупи стали мандрівними.

Але завелось кубло дiтвори...— дитяча трупа, переважно з півчих королівської капели, яка мала великий успіх у Лондоні на рубежі XVII ст. і становила серйозну конкуренцію для театрів.

...навіть Геркулеса з його ношею подужали.— На вивісці театру «Глобус» був зображений Геркулес з небесною сферою на плечах. Тут ідеться про те, що дитяча трупа потіснила й театр «Глобус».

С. 46. *Росцій* — Квінт Росцій Галл (пом. бл. 62 до н. е.), давньоримський актор.

Сенека — Луцій Анней Сенека (пом. 65 р.), давньоримський філософ і трагедійний драматург.

Плавт — Тіт Макцій Плавт (пом. бл. 184 р. до н. е.), знаменитий давньоримський комедіограф.

С. 47. *О Єфаю, судіє ізраїльський...*— За біблійною легендою, Єфай, який приніс у жертву свою дочку. В ренесансній Англії існувала балада про Єфая, звідки Гамлет наводить чотири рядки.

Ба, моя панно, моя молода крале!— За часів Шекспіра жіночі ролі виконували юнаки, доки не втрачали дзвінкості голосу. Цим пояснюється подальше побажання Гамлета «панні». Вперше жінка з'явилася на сцені бл. 1660 р.

С. 48. *Піпп* (інше ім'я Неопталем) — син ахейського героя Ахілла, після взяття Трої вбив її царя — старого Пріама.

Гірканський звір.— Гірканія, в давнину країна на південь від Каспійського моря, славилася тиграми.

С. 49. *Гекуба* — троянська цариця, Пріамова дружина.

С. 57. *Термагант* — казковий сарацинський велетень в середньовічних виставах.

С. 60. *Капітолій* — один з 7 пагорбів, на яких стояв давній Рим; тут був Капітолійський храм Юпітера, відбувалися засідання сенату.

С. 61. *...коника-стрибунця, якому епітафія: «Плач без кінця, забуто стрибунця!»* — Одна з фігур вуличного театру, лялька коня, прикріплена до тулуба актора. Була заборонена під тиском пуритан, з приводу чого з'явилася балада, приспів з якої цитує Гамлет.

Це пролог чи напис на каблучці? — За тих часів існував звичай карбувати на каблучках віршовані вислови.

Церера (рим. міф.) — богиня полів.

С. 64. *З вас добрий хор, принце.* — В театрі часів Шекспіра хор — пояснювач дії, що не грав на сцені.

«І криче ворон, кличучи до помсти» — неточна цитата із дошекспірівської п'єси «Справжня трагедія про Річарда III».

Геката — у давніх греків богиня підземного царства, повелителька духів і відьом.

С. 65. *...лісом пір'я на голові...* — За часів Шекспіра актори носили плюмажі з довгим пір'ям та черевики з штучними трояндами.

Дамоне, друже без химер... — Гамлет цитує уривок із балади про Дамона і Фінтія (пор. баладу Ф. Шіллера «Зарука»).

С. 68. *Нероновій душі ввійти в ці груди.* — Римський імператор Нерон (37—68) убив свою матір Агріппіну.

С. 80. *Ховайся, лисичко, поки не впіймали.* — Слова з дитячої пісеньки.

С. 81. *Черв'як — справжній імператор над усіма їствами й напоями.* — В оригіналі гра слів: англ. worms (черв'яки) вимовляється так само, як назва німецького міста Вормс, де в XVI ст. збирався імперський сейм на чолі з імператором Священної Римської імперії.

...пошукайте в іншому місці самі — тобто в пеклі.

С. 82. *Якщо, Англіїцю, в тебе я в пошані, — А надає ваги їй міць моя, Бо в тебе ще багріє й нині шрам Від датського меча і нам данину Ще й досі платиш...* — Тут Шекспір передає ситуацію, яка існувала за історичного Амлета, в IX ст., коли Англія, після датського завоювання, перебувала у залежності від датських королів.

С. 85. *Чи я милого твого Нині б не вгадала?* — В одяг прочанина тоді нерідко рядилися закохані (згадаймо Ромео на балу в Капулетті).

С. 86. *Кажуть, що сова — дочка пекаря.* — За середньовічною легендою, дочка пекаря від кавалка тіста, з якого її мати мала спекти хліб для Христа, відділила частину. За цю скупість була обернута на сову.

На Валентина я прийду... — На Валентинів день (14 лютого), коли, за повір'ям, починають паруватися птахи, дівчата й парубки ворожили, обираючи собі судженого чи суджену.

С. 87. *Швейцарці де?* — Із швейцарців, уже за часів Шекспіра, при монарших дворах Західної Європи формувалася варта.

С. 91. *Без панцера, герба й меча над прахом* — тобто без атрибутів лицарських похорон, які клалися на труну.

С. 97. *Там, де верба нависла над струмком...* — Коли Вільямові Шекспіру було 15 років, дівчина із села Тіддінгтон поблизу Стретфорда втопила-ся в річці Ейвон — у тому місці, де над водою нависли верби.

Що грубі пастухи йменують бридко... — Пастухи називали орхідеї «повзучими вдовами».

С. 98. *Хіба таку можна ховати по-християнськи, що самовільно шукає собі спасіння?* — Християнська церква забороняла хоронити по обряду самовбивць.

Тут без «самонападу» не обійтися. — 1-й гробокоп каже «самонапад» замість «самозахист» (юридичний термін).

А він хіба ж був пан? — Далі в діалозі гробокопів обігрується відомий вислів: «Коли Адам орав, а Єва пряла, хто тоді був дворянином?», який став своєрідним паролем під час селянського повстання 1381 р.

С. 104. *А їй вінки, як нареченій, дано...* — За давнім англійським звичаєм, на труну молодих дівчат клали вінки.

Пеліон — гора в Греції, згадується зокрема в міфах про гігантів, які намагалися згромадити на Пеліон сусідню гору Оссу, щоб штурмувати Олімп.

С. 105. *Чи пити оцет? З'їсти крокодила?* — Випади Шекспіра проти модної в ті часи афектації почуттів. Франти пили оцет, щоб здаватися блідими від кохання, і в ім'я любові присягалися з'їсти муляж крокодила, яким прикрашали вікна аптек.

С. 116. *Я швидше римлянин, аніж датчанин.* — У давньому Римі кодекс честі вимагав, щоб переможений заподіяв собі смерть.

Дмитро НАЛИВАЙКО

ОТЕЛЛО

Цю трагедію «слуги його величності» показували в банкетному залі Уайтхолу 6 листопада 1604 р. Оскільки п'єси в ті часи ставилися зразу ж після написання, шекспірознавці датують «Отелло» тим же 1604 р. Немає відомостей і про прижиттєві публікації твору, перше його видання позначене 1622 р., а наступного року він з'явився in folio. Текст Quarto в багатьох випадках кращий, ніж текст F, але коротший на 160 віршів. Скоріше всього видавці F не використали текст Q, а віддали до друку рукопис, який був у їхньому розпорядженні.

В основу сюжету «Отелло» покладено 7-му новелу III декади із збірки італійського письменника Джіральді Чінтіо «Гекатоміті» (вийшла 1565 р.), хоч питання